

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

İSLAM İKTİSAT SİYASETİ AÇISINDAN ZEKÂTIN KURUMSALLAŞMASI

Yüksek Lisans Tezi

MELİH TURAN

İstanbul, 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

İSLAM İKTİSAT SİYASETİ AÇISINDAN ZEKÂTIN KURUMSALLAŞMASI

Yüksek Lisans Tezi

MELİH TURAN

Danışman: Prof. Dr. AHMET TABAKOĞLU

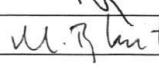
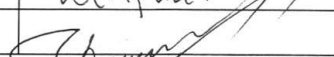
İstanbul, 2017

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 508715013 no'lu Melih TURAN'ın hazırladığı "İslam İktisat Siyaseti Açısından Zekatın Kurumsallaşması" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 01/06/2017 tarihinde saat ...14.00... da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin Kabul edilmiştir ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU	Kabul	
Yard. Doç. Dr. İ. Murat BOZKURT	Kabul	
Yard. Doç. Dr. Murat BAYAT	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 22/06/2017 tarih ve 2017/11-2 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Melih TURAN
Anabilim Dalı	: Ortadoğu Ekonomi Poliğiği
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - Haziran 2016
Anahtar Kelimeler	: İslam İktisadı, İktisat Politikası, Zekâtın Kurumsallaşması, Zekât Politikası

ÖZET

Zekât İslam'ın ana esaslarından biri olarak kurumsal bir uygulamaya sahiptir. Tarihte zekât uygulamaları çeşitli evrelerden geçmiş ve zaman zaman ihmal edilmiştir. Günümüzde bir kısım İslam ülkeleri zekât uygulamalarını kendi içyapılarına göre yeniden düzenlemişlerdir. Zekâtın devlet eliyle yürütülmesi gereken bir uygulama olması ve iktisadın konusu olmasından dolayı iktisat politikaları altında ele alınmalıdır. Bu çalışmada zekâtın kurumsallaşması İslam iktisat siyaseti açısından incelenmiştir. İslam'ın iktisat politikalarına, zekâtın ahkâmına, zekâtın tarihine ve mevcut uygulamalara değinildikten sonra İslam iktisat siyaseti açısından zekâtın kurumsallaşması "zekât politikası" ile kavramsallaştırılmıştır. Zekât politikasının temel amacı Allah'ın emrini yerine getirerek adil bir dünya inşa etmektir. Zekât politikasının en büyük aracı ise bir zekât kurumudur. Dünya küresel gelir ve servet eşitsizliği krizinde olduğu için zekât politikasının uygulanması zaruri bir ihtiyaç haline gelmiştir. Geleneksel iktisadın adil bölüşüm politikasızlığına karşın İslam iktisadı zekât politikasını adil bölüşüm için en müessir çare olarak sunmaktadır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Melih TURAN
Field : Political Economics of the Middle East
Supervisor : Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Degree Awarded and Date : Master's - June 2017
Keywords : Islamic Economics, Economic Policy,
Institutionalization of Zakat, Zakat policy

ABSTRACT

Zakat, which is an obligatory donation transfer from rich to the poor and one of the main principles of Islam, has an institutional implementation. In the past, zakat implementations have passed through various stages and have been neglected from time to time. Today, some Islamic countries have rearranged their zakat implementations according to their internal state structures. Because zakat is an implementation that must be carried out by the state and it is the subject of economics, it should be handled under economic policies. In this study the institutionalization of zakat has been examined in terms of Islamic economic policies. In the study, the economic policies of Islam, the rule of zakat, the history of zakat and its current implementations were investigated. In terms of Islamic economic policies, institutionalization of zakat is conceptualized by "zakat policy". The main aim of zakat policy is to build a just world by fulfilling the command of Allah. The greatest instrument of zakat policy is a zakat institution. Since the world is in crisis of global income and wealth inequality, the implementation of zakat policy has become an essential necessity. Despite conventional economics' inactivist policies for fair distribution, Islamic economics offers "zakat policy" as the most effectual remedy for fair distribution as.

ÖNSÖZ

Kaleme ve yazdıklarına yemin eden o Allah'ın ismiyle başlarız. Âlemlere rahmet olarak gönderilen o Resule ve âline salât ve selam ederiz. Hamd ederiz O'na ki geçmişten geleceğe her türlü övgü O'na mahsustur. Mülk ve melekût O'nun tasarrufundadır. O, zekâtın emredicisi ki Alîm ve Hakîmdir.

İnsanlık küresel eşitsizliğin kaskacı altında iktisadî sorunlar yaşamaktadır. Servetin belirli bir azınlığın elinde bulunması tarih boyunca vuku bulmuşsa da günümüzde zirveye tırmanmıştır. Geleneksel iktisadî politikaların adil gelir ve servet dağılımına bir çözümü yoktur. İslam ilk zamanlardan itibaren zekât ilkesi ile toplumdaki eşitsizlikleri dengelemeye çalışmıştır. Zamanla aksayan bir uygulama olan zekâtın teşkilatlanması günümüzde hem Müslüman toplumlar hem de tüm insanlık için zaruri bir hal almıştır. Bu çalışmada zekâtın kurumsal yönü İslam'ın iktisadî politikaları ile ele alınarak "zekât politikası" ile kavramsallaştırılmıştır.

Çalışma boyunca desteğini esirgemeyen başta ailem olmak üzere değerli hocalarım Dr. İpek Madi, Dr. İbrahim M. Bozkurt ve Dr. Levent C. Erkekoğlu'na, değerli yöneticim Temel Hazıroğlu'na ve tez danışmanım kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu'na teşekkürlerimi arz ederim.

İstanbul, 2017

Melih TURAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLO LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
1. İSLAM İKTİSADI.....	3
1.1. İktisat	3
1.2. İslam İktisadı	7
1.3. İslam İktisadının Kaynakları	10
1.3.1. Umumi Kaynaklar (Aslî Deliller)	10
1.3.2. Hususî Kaynaklar (Ferî Deliller).....	11
1.3.3. Diğer Kaynaklar	12
1.4. İslam İktisadının Özellikleri	13
1.5. İslam İktisadının Aksiyomları	15
1.6. İslam İktisat Siyaseti.....	16
1.6.1. Para ve Kredi Siyaseti	17
1.6.2. Fiyat Siyaseti	19
1.6.3. Malî Siyaset.....	20
1.6.4. İçtimaî Siyaset	20
1.6.5. Kalkınma Siyaseti	21
1.6.6. Tarım, Sanayi ve Ticaret Siyasetleri	21
2. ZEKÂT.....	23
2.1. Kökenbilim ve Anlambilim Açısından Zekâtın Tanımı	23
2.2. Zekâtın Hukuki Dayanakları	24

2.2.1.	Kur'an'da Zekât	24
2.2.2.	Hadislerde Zekât	25
2.3.	Zekâtın Ortaya Çıkışı.....	26
2.3.1.	Fakirlik Olgusu, Vergi ve Toplumsal Yardımlaşma	26
2.3.2.	Semavi Dinlerde Zekât.....	27
2.3.3.	Zekâtın İslamiyet'teki Gelişimi	31
2.4.	Zekâtın Unsurları.....	37
2.4.1.	Zekâtın Şartları	37
2.4.2.	Zekâta Tabi Mallar	39
2.4.3.	Zekâtın Sıhhat Şartları.....	39
2.4.4.	Zekâtın Sarf Yerleri.....	40
2.5.	Zekâtın Bireysel ve Toplumsal Yönü.....	43
2.5.1.	İnsanın Tabiatı.....	43
2.5.2.	Zekâtın Toplumsal Yönü.....	44
2.5.3.	Zekâtın Psikolojik Yönü.....	46
2.6.	Zekâtın İktisadî Yönü	47
2.7.	Geleneksel İktisat ve Zekât İlişkisi.....	50
2.7.1.	Küresel Eşitsizlikler	50
2.7.2.	Vergi ve Zekât İlişkisi	51
2.7.3.	Homo Economicus ve Mümin Açısından Zekât	53
3.	ZEKÂT UYGULAMALARI.....	56
3.1.	Semavi Dinlerde Zekât Uygulamaları	56
3.2.	İslam'da Zekât Uygulamasının Gelişimi.....	57
3.3.	Tarihte Zekât Uygulamaları.....	59
3.3.1.	Resulullah Dönemi	59
3.3.2.	Hulefa-i Raşidin Dönemi	63
3.3.3.	Sonraki Dönemler	70
3.4.	Günümüzde Zekât Uygulamaları.....	75
3.4.1.	Mısır	75
3.4.2.	Suudi Arabistan	76
3.4.3.	Libya.....	77

3.4.4.	Sudan.....	77
3.4.5.	Ürdün.....	78
3.4.6.	Endonezya.....	78
3.4.7.	Bahreyn.....	79
3.4.8.	Pakistan.....	79
3.4.9.	Yemen.....	79
3.4.10.	Bangladeş.....	79
3.4.11.	Kuveyt.....	80
3.4.12.	Lübnan.....	80
3.4.13.	Brunei.....	80
3.4.14.	Malezya.....	80
3.4.15.	Birleşik Arap Emirlikleri.....	81
3.4.16.	İran.....	82
4.	İSLAM İKTİSAT SİYASETİ AÇISINDAN ZEKÂTIN KURUMSALLAŞMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	84
4.1.	İslam İktisat Siyaseti Açısından Zekâtın Kurumsallaşması.....	84
4.1.1.	Devletin Zekât Uygulamalarındaki Konumu.....	84
4.1.2.	Emval-i Batine ve Emval-i Zahire Meselesi.....	88
4.1.3.	Zekâtın Bireylere Bırakılması Durumunda Ortaya Çıkan Sorunlar.....	92
4.1.4.	Zekât Otoritesine Duyulan İhtiyaç.....	93
4.1.5.	Zekâtın Kurumsal Bir Devlet Otoritesi Tarafından Yürütülmesinin Gerekliliği.....	95
4.2.	İslam İktisat Siyaseti Açısından Zekâtın Kurumsallaşmasını Kavramsallaştırmak: Zekât Politikası.....	95
4.2.1.	Zekât Politikasının Temel Araçları.....	100
4.2.2.	Zekât Politikasının Temel Amaçları.....	101
4.3.	Geleneksel İktisat ve Zekât Politikası.....	101
4.3.1.	Geleneksel İktisat Politikaları ve Bölüşüm Teorileri Karşısında Zekât Politikası.....	103
4.3.2.	Küresel Sermaye Vergisi ve Zekât Politikası.....	105
4.4.	Türkiye İçin Zekât Politikası Önerileri.....	106
SONUÇ.....	SONUÇ.....	109

KAYNAKÇA 113

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : İslam Ülkelerinde Zekât Kanunları ..... s. 93

ŞEKİLLER LİSTESİ

Grafik 1 : Küresel Servet Dağılımı 2016..... s. 50

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
asm.	Aleyhissalâtu Vesselam
Bkz.	Bakınız
BAZ	Badan Amil Zakat
BAZNAS	Badan Amil Zakat Nasional
C.	Cilt
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
Hz.	Hazreti
İHH	İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı
İSAV	İslamî İlimler Araştırma Vakfı
LAZ	Lembaga Amil Zakat
PPZ	Pusat Puntugan Zakat
ra.	Radıyallahu Anh
s.	Sayfa
S.	Sayı

GİRİŞ

İnsan tabiatı itibariyle medeni bir varlık olduğundan ihtiyaçlarını giderebilmesi ve yaşamını idame edebilmesi için toplumsal bir düzen içerisinde yaşamak durumundadır. İnsanlık tarihinde toplumsal düzen günümüze kadar çeşitli evrelerden geçmiştir ve bu süreç zarfında insanlar arasında iktisadî olarak çeşitli dereceler olagelmıştır. Bu dereceler zaman zaman devletin müdahalesi ile dengelenmiş bazı zamanlar da devlet, düzeni bizatihi azınlık bir grubun eline vererek eşitsizlikler ve zulümler oluşturmuştur.

Dünya toplumlarının insanlıktan tamamen uzaklaşmaya yüz tuttuğu bir hengâmda gelen İslam ise toplumsal düzendeki çözümleri iyileştirecek normlar getirmiştir. Başta Allah ile insan ilişkisini doğru bir düzlemde buluşturan İslam, fert ile toplumun arasındaki bağı tanzim etmiştir. İslam'ın ortaya koyduğu sosyal normlar birçok semavi din ile birlikte insanlığa bildirilmişse de tahrif edilmiş olduklarından kıymeti harbiyeleri kalmamıştır. Kralların ve sultanların ağır malî mükellefiyet yükleyerek halkı ezdiği bir zamanda İslam halktan yine halk için alınan bir vergi olarak *zekât* ilkesini gündeme getirmiş ve uygulamıştır. Zenginlerin mallarından fakirlere aktararak toplumsal dengeyi kıvama getirme gayesi ile zekât zamanın çetrefilli düzenine bir umut vaat ettiği gibi dünyanın çağdaş iktisadî hastalıklarına da ümit vermeye devam etmektedir.

Gelir ve servet eşitsizliğinin zirveye çıktığı, lüks malların tüketimiyle dünya kaynaklarının israf edildiği, tüketim çılgınlığı ile ihtiyaç fazlası eşyaların gereksiz yere satın alındığı ve gösteriş maksatlı harcamaların sayısının arttığı bir zamanda dünyanın bir kısım yerlerinde temel sağlık sorunları ve açlık gibi nedenlerden ötürü insanların yaşamlarını yitirmeye devam etmeleri insanlığın gidişatı açısından günümüz için oldukça acı bir durumdur. Sadece temel ihtiyaçlarını karşılamaya muhtaç insanların sonsuz ihtiyacı varmış gibi kıt kaynaklarla, sadece belirli bir azınlığın doyumsuz hazzına göre hareket eden iktisat biliminin mevcut sosyo-ekonomik dengesizlikleri düzeltme adına bir çözümü ise ne yazık ki mevcut değildir.

İslam iktisadının bu bağlamda yüzyıllardır ortaya koyduğu toplumsal kıvamı oluşturan ilkelere dünyanın yeniden ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Başta zekât ilkesi ile sağlanmaya çalışılan malî ve iktisadî denge İslam toplumlarında daima refahı netice vermiştir. İslam'ın izlediği iktisat siyaseti daima toplumu önceleyen nitelikte olmasına karşın son asırda tam

anlamıyla uygulanamamıştır. Ancak mevcut toplumsal yapı ve ekonomik durum göstermektedir ki İslam'ın iktisat siyasetlerini yeniden canlandırmanın vakti gelmiştir.

Zekât ilkesi bu açıdan hem İslam toplumları hem de tüm insanlık için sosyo-ekonomik adaleti sağlayacak kuşatıcı özellikleri olan bir normdur. Bireysel olarak ifa edilmesi mümkün olan ancak bireylere bırakıldığında ihmale uğrayan bu ilke yeniden devletin kanatları altına girmelidir. Devlet adil bölüşümü sağlamak için uygulayacağı iktisat politikasını ancak zekâtın erkânında bulabilecektir.

Bu çalışmamızda İslam'ın ortaya koyduğu iktisadî çizgi açısından izlediği siyaset, zekât bağlamında ele alınacak, Zekâtın İslam'daki konumu tartışılarak devlet ile olan bağlantısı irdelenecektir. Ayrıca yüzyıllar boyu geçirdiği fiili değişim incelenerek günümüz şartlarında makul bir zekât kurumunun yapısının nasıl olması gerektiği müzakere edilecektir. Bu durum aslında yeni şeyler söylemekten çok yeni faaliyetlerin yapılması ile çözüme kavuşturulabilir. Ancak fiiliyata geçmeden evvel kuramın ana hatlarının belirlenmesi gerektiğinden burada zekât kurumunun tarihsel kaynakları da incelenecek ve geleceğe ilişkin kuramsal bilgiler ışığında kurumsal çerçeve önerileri yapılacaktır.

Çalışmamızda izlediğimiz yöntem öncelikle İslam'ın ana kaynakları olan *Kur'an* ve *Hadis* ışığında tüm ana kavramların açıklanması ile başlamıştır. İslam iktisat siyasetinin kurumsallaşması ile ilgili bilinmesi gereken kavramlar doğru bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Daha sonra zekât ile ilgili tarihsel bağın kurulması zaruri olduğundan zekâtın tarih içinde geçirdiği değişim ve zekât hukukuna ilişkin düzenlemeler incelenmiştir. Burada kullandığımız kaynaklar İslam'ın ilk dönem malî ve iktisadî yazınlarını teşkil eden *Kitab'ul Haraç* ve *Kitab'ul Emval* eserleridir. Bunlara ek olarak konu kapsamında yapılmış modern kült çalışmalar olmuştur. Çağdaş zekât kurumlarının yapısı da güncel kaynaklarla ortaya konularak zekât uygulamalarının aslında tarihten silinmediği sadece inkıtaa uğradığı gösterilmeye çalışılmıştır. Zekâtın kurumsallaşması bir iktisat politikası gibi ele alınmış ve "*zekât politikası*" olarak kavramsallaştırılmıştır. Son olarak ise Türkiye için *zekât politikası* önerileri çerçevesinde bir tartışma yürütülmüştür.

1. İSLAM İKTİSADI

1.1.İktisat

"İktisat" yahut "Ekonomi" bilimi, bugünkü anlamıyla Batı eksenli bir gelişmeye sahiptir. Esasında "politik ekonomi" olan bu bilim Merkantilistler tarafından Avrupa'nın sömürgeleşme faaliyetlerindeki dış ticarete verilen önem doğrultusunda devlet tarafından izlenen politikaların bir sistemi veya devleti yönetme sanatı anlamına gelmekteydi.¹ Ticari kapitalizm olarak adlandırılan "Merkantilizm", 16. yüzyılda devletin piyasaya müdahalesini ve dış ticaret korumacılığını savunan görüşler bütünü olarak tanımlanmakta² olduğu için ideolojik olarak "*politik iktisat*" sistemini ifade etmektedir.³

Politik vasfını kazanmadan önceki döneme bakılacak olursa ekonominin aslında Gregoryen takviminin başlangıcından öncesine kadar gittiği görülmektedir. Köken bilimi açısından İngilizce "*economy*" sözcüğü özünde Yunanca bir kelime olup "*oikos*" (ev) ve "*nomia*" (yönetmek) kelimelerinden türeyen ve "ev yönetimi" anlamına gelen "*oikonomia*" kelimesinden gelmektedir.⁴ Milattan önce ev idaresini, *oikonomia*'yı doğrudan konu alan, Xenophon'un (M.Ö. 430- 355) *Oeconomicus*'u gibi eserler olduğu gibi Aristo'nun *Politika* adlı şaheserinde bu konuya özel bir alan ayrıldığı nakledilmektedir.⁵ Aristo'nun milattan önce 3. veya 4. yüzyıllarda yaşadığı düşünülürse aradan geçen neredeyse 17-18 yüzyıl boyunca Batı'da *oikonomia* uzun yüzyıllar boyu ev yönetimi (*household management*) şeklinde kullanılmıştır. Devletin müdahalesinin ve devletçi bir ekonominin dönemi olan Merkantilizm döneminde ise ilk defa olarak "*politik ekonomi*"⁶ kavramı kullanılmıştır.⁷

Yunan felsefesinin inkıraza uğradığı ve Aydınlanmanın başladığı dönem arasında iktisat bilimi ile ilgili gelişmeler bu kez Batı değil Doğu ekseninde yaşanmıştır. Ancak burada tarihteki gelişmelerin çok yönlülüğü açısından konu iki elden ele alınmalıdır. Birincisi

¹ Vural Fuat Savaş, **Politik İktisat**, İstanbul: Beta, 2016, s. 7.

² Merkantilizm maddesi, Kudret Emiroğlu ve diğerleri, **Ekonomi Sözlüğü**, İstanbul: Bilim ve Sanat, 2007, s. 576.

³ "Merkantilist... öğretisi, Batı dünyasında ticari kapitalizmin ideolojisini yansıtan bir "politik iktisat sistemi" olarak doğmuştur. " Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014, s. 42.

⁴ Sabri Orman, "İlm-i Tedbir-i Menzil Oikonomia ve İktisat", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1993, s. 260-261, 24. dipnot.

⁵ Orman, "*İlm-i Tedbir-i Menzil Oikonomia ve İktisat*", s. 261.

⁶ İngilizce "*political economy*" ve Fransızca "*économie politique*" olarak kullanılan kavram Türkçede zaman zaman politik ekonomi, politik iktisat yahut ekonomi-politik olarak adlandırılmıştır.

⁷ Orman, "*İlm-i Tedbir-i Menzil Oikonomia ve İktisat*", s. 297- 298; Kazgan, s. 43.

oikonomia geleneğinin devamı olarak ekonomi meselesinin Batı tabanında Doğuda geliştiği şeklidir. İkincisi ise İslamiyet'in ortaya koyduğu bir hayat düzeni ve onun getirdiği bir iktisadî düzen şeklidir. Konu bütünlüğü bozulmaması için ikinci kısma ileride İslam İktisadî başlığında değinilecektir.

Batının ortaçağında, İslamiyet'in ise yükseliş çağında Yunan felsefesi kitaplarının tercümesi ile başlayan akım *oikonomia* geleneğinin de Doğu topraklarındaki bilime aktarılmasını sağlamıştır. Yunan felsefesinin etkisiyle o zamanın İslam topraklarında oluşan Meşşai felsefe geleneği *oikonomia* kavramını "*ilm-i tedbir-i menzil*" olarak tercüme etmiş ve böylece *oikonomia* ile tarihsel bir bağ oluşmuştur. Bu geleneğin en önde gelen temsilcisi ve ikinci Aristo denilen Farabi, "*Medinet'ül-Fazıla*" gibi toplumu konu alan eserlerinde iş bölümü gibi meselelerin üzerinde durmuş ancak *ilm-i tedbiri menzil* konusuna doğrudan değinmemiştir.⁸ Meşşai geleneğinin ikinci adamı olan İbn Sina ise "*Siyaset'ül-Medeniyye*" adlı eseriyle bu meseleyi doğrudan ele almıştır. *İlm-i tedbiri menzil* bundan sonra İslami ilimlerde İbn Sina'nın oluşturduğu şekli ile ilk kaynak niteliği taşıyacaktır. Onu Nasiruddin Tusi, Kınalızade Ali Efendi gibi ilim adamları takip edecek ve bu konuya doğrudan yer vereceklerdir.⁹

Orman'ın bulgularına göre *ilm-i tedbir-i menzil* kültürü *oikonomia*'nın bir tercümesi olarak gözüke de bu geleneğin bir taklit ürünü olmayıp ancak ev idaresi, toplum idaresi gibi bir ihtiyacın farklı bir kültürdeki kendine has bir tezahürüdür.¹⁰ Dolayısı ile Yunanlılardan başlayan *oikonomia* geleneği İslam topraklarında tercüme şekli ile ifade edilmiş ancak üzerine has katkılar yapılarak gelişmiştir. Bu geleneğin Osmanlı toplumunun son zamanlarına kadar devam ettiği görülmektedir.

Avrupa'daki Aydınlanma hareketinin gelişmesi ile birlikte bilimsel faaliyetler sömürgecilik yoluyla elde edilen servet ile desteklenmiş ve bilim skolastik düşüncenin üstüne çıkmaya başlamıştır. İslami ilimler yoluyla Yunan felsefesini yeniden keşfeden Batı *oikonomia* geleneğini de bu sayede devam ettirebilmiştir. Merkantilizm devrinde dile getirilen *politik iktisat* kavramı, ev idaresi meselesinin artık politik yani devlet ve toplum idaresi şeklinde algılandığını göstermektedir. Merkantilist dönemden sonra ise iktisadî düşüncüyü

⁸ Neşe Erim, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Ankara: Palme Yayıncılık, 2007, s. 9; Orman, "*İlm-i Tedbir-i Menzil Oikonomia ve İktisat*", s. 277.

⁹ Orman, "*İlm-i Tedbir-i Menzil Oikonomia ve İktisat*", s. 277.

¹⁰ Orman, "*İlm-i Tedbir-i Menzil Oikonomia ve İktisat*", s. 295, 297.

doğa bilimi çerçevesinde ele alan Fizyokratlar ön plana çıkmaktadır. Fizyokratlar, Fransa'da ortaya çıkmış ve kâinattaki gibi toplumun da varması gereken bir "*doğal düzen*"in olduğunu savunmuşlardır. "*Laissez faire, laisser passer*" kavramlarıyla özdeşleşmiş "*bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*" düşüncesi Fizyokratların düşüncelerinin temelini teşkil ettiği gibi bugünkü Liberalizmin de zeminini hazırlamıştır.¹¹

Bilimin Batı'da çokça ilerlediği 18. Yüzyılda, iktisadî düşünce Adam Smith'in "*Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme*" (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations - 1776) kitabı ile yeni bir boyut kazanarak İktisat biliminin temelini teşkil etmiştir. Ekonomi bilimi 18. yüzyılda *Ulusların Zenginliği* ile farklı bir boyut almış ve bu bilimin başlangıç noktası bu kitabın yayınlandığı tarih kabul edilmiştir. Fizyokrasi'nin kurucusu olan Quesnay'den de etkilenen Smith zamanın ihtiyacına cevap veren, milletlerin zenginliğini inceleyen eserinde özgürlüğü ve devletin servet oluşumuna müdahale etmemesi gerektiği üzerinde yoğunlaşmış ve piyasanın "*görünmez bir el*" tarafından doğal düzene getirildiğini savunmuştur.¹² Klasik iktisadî düşünce bundan sonra David Ricardo, John Stuart Mill, J.B. Say gibi isimlerle sanayi kapitalizmin oluşması ile gelişmesini sürdürmeye devam etmiştir. Karl Marx'ın Kapital adlı kitabının eleştirisine maruz kalan kapital tabanlı ekonomi ve iktisat düşüncesi, halkın ve işçinin egemen olduğu Sosyalist iktisadî düşünceyi doğurmuştur.

Ekonomi politik ya da *politik ekonomi* olarak adlandırılan bu bilim dalı 19. yüzyılın yarısından itibaren kavramsal olarak tartışmaya başlanmış ve Liberal düşüncenin etkisiyle Alfred Marshall'ın 1890'da "*Principles of Economics*" adlı kitabının yayınlanmasından sonra "*political economy*" yahut "*économie politique*" yerine "*Economics; Economic Science*" olarak adlandırılmaya başlanmıştır.¹³ Sosyalist iktisadî düşünce ise bu bilimi ekonomi-politik olarak ele almaya devam etmiştir.

Türkiye'ye bu bilim dalının günümüzdeki şeklini alması Osmanlı'nın son dönemlerinde başlamıştır. Kavram ve bilim olarak bugünkü genel kullanımıyla "İktisad"ın Türkçeye ve bilimsel tarihimize girişi Osmanlı Devletinin son yarım yüzyılında

¹¹ Ahmet Tabakoğlu, "İslam İktisadı ve Modern Kapitalizm", **Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı**, Ankara: Konrad Adenauer Stiftung, 2011, s. 100; Mehmet Selik, **100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1988, s.148.

¹² Bkz. Selik, s.173-178.

¹³ Savaş, s. 8. Ayrıca kitap için bkz. <http://www.econlib.org/library/Marshall/marP4.html#Bk.I,Ch.IV>

gerçekleşmiştir. Daha önce ifade edildiği gibi *ilm-i tedbir-i menzil* anlayışı Osmanlı'da hüküm sürmekte olduğu bir safhada Batı'dan etkilenişin yoğunlaştığı 1850 yıllarında, Mardin'in ifade ettiği üzere Türkçeye çevrilen ilk iktisat kitabı John Baptiste Say'ın "*Catéchisme d'économie Politique*"¹⁴ adlı kitabıdır. Bu kitap dilimize "*İlm-i Tedbiri Menzil*" olarak 1852 yılında çevrilmiş ve ekonomi politik geleneğinin *ilm-i tedbiri menzil* olarak yansıdığını göstermektedir.¹⁵ Ancak bundan yaklaşık 10 yıl sonra kurulacak olan *Mekteb-i Mülkiye* Batı'dan etkilenen Osmanlı'yı ekonomi alanında temsil edecek bir okul olup ekonomi politik konusuna yoğunlaşacağını vurgulamış ve Osmanlı'da gerçek anlamıyla ekonomi politik biliminin öğretimi başlatmıştır. Burada zikredilebilecek bir takım eserler Sakızlı Ohannes Paşa¹⁶, Ahmed Mithad¹⁷, Namık Kemal, Akyiğitzade Musa ve Mehmed Cavid Bey, Süleyman Sudi¹⁸ gibi yazarların ve devlet adamların eserleridir. Bu bilim dalı bu sıralarda *ilm-i servet* olarak Smith'in eserini anımsatır şekli ile de tercüme edilmiş (*İlm-i Servet, İlm-i Servet-i Milel*) ve nihayet Batı'ya paralel olarak ekonomi politik kavramı yerine 1890 yıllarında yerli "*iktisat*" kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu adıyla ilk eser verenlerden Akyiğitzade Musa¹⁹ ve Mehmed Cavid Bey'dir.²⁰ Ancak her ikisi de farklı açıdan konuyu ele almış; Musa, Batı'nın hâkim görüşüne karşın Milli İktisadı savunmuş ve Cavid Bey de Liberal düşüncenin savunucusu olmuştur. Süleyman Sudi ise eserini İktisatçının Defteri olarak tercüme edilebilecek *Defter-i Muktesid* adıyla ele almıştır.²¹

1900'lerin başlarından itibaren başlayan küresel gelişmelerle birlikte bu ilim dalı gelişmesini sürdürmüştür. 1929 yılında Amerika'da yaşanan Büyük Buhran ile birlikte Marshall'ın öğrencisi Keynes devlet müdahalesini savunmuş ve iktisada makro bir boyut

¹⁴ Kitabın orijinal olarak ilk yayınlanma tarihi 1815'tir.

¹⁵ Şerif Mardin, "Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)", **Siyasal ve Sosyal Bilimler Makaleler 2**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, s. 62; Ayrıca bkz. Orman, "*İlm-i Tedbir-i Menzil Oikonomia ve İktisat*", s. 45.

¹⁶ Bkz. S. Ohannes Efendi, **Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde 1 Mebad-i İlm-i Servet-i Milel**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.

¹⁷ Ahmet Midhat, **Ekonomi Politik**, İstanbul, 1879; Günümüz Türkçesinde yayınlanmış eser için bkz. Ahmet Midhat, **İktisat Metinleri**, Erdoğan Erbay-Ali Utku (Haz.), Çizgi Kitabevi, Konya, 2005.

¹⁸ Süleyman Sudi, **Defter-i Muktesid (Osmanlı'da Vergi Düzeni)**, Mehmet Ali Ünal (haz.), Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008.

¹⁹ 1897'de telif etmiş olduğu "İktisad yâhud İlm-i Servet" adlı eseri günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Bkz. Akyiğitzade Musa, **Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde 1 İlm-i İktisad veyahud İlm-i Servet**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.

²⁰ Cavid beyin "İlm-i İktisad" kitabı günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Bkz. Mehmet Cavid Bey, **İktisat İlmi**, Ankara: Liberte Yayınları, 2001.

²¹ Türkiye tecrübesi için bkz. Zeyneb Hafsa Orhan, Sercan Karadoğan ve Melih Turan, "Türkiye'de İslam İktisadi Tecrübesi: Teorik ve Pratik Birikimler", Sercan Karadoğan (Ed.), **İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim** içinde, İstanbul: Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları, 2017, ss. 297-305.

katmıştır. Ancak 1970'lerde Keynesçiliğin makro boyutta tam anlamıyla başarılı olmadığı görülünce Monetarizm gibi Neo-Klasik düşünce, dolayısı ile Liberalizm savunucuları artmıştır. 1991 yılında Sovyetlerin de yıkılmasıyla sosyalist ekonomik görüş yerini hâkim iktisadî düşünceye bırakmıştır. Günümüzde ise iktisat biliminin evrensel olup olmadığı iddialarının yanı sıra iktisat; pozitif, normatif, mikro ve makro dallarına ayrılmış bir şekilde incelenmektedir. Pozitif tarafta kaynak dağılımının etkinliği ve adaleti üzerine yoğunlaşırken, normatif tarafta temel ihtiyaçların karşılanmasında sosyo-ekonomik hedeflerin gerçekleşmesi, tam istihdam, adil gelir ve servet dağılımı gibi toplumsal refahı sağlayan meseleler üzerine eğilmiştir.²²

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü üzere bugün iktisat veya ekonomi terimleriyle kullanılan bilim dalı çeşitli evrelerden geçmiştir. Bugün bu bilim dalının ifade şekli ile ilgili tartışmalar yerli ve yabancı iktisatçılar tarafından devam etmektedir.²³ İktisadın Batı eksenli terim anlamı ise kıt kaynakların, sınırsız ihtiyaçlar karşısında dağılımını ve bölüşümünü inceleyen bilimdir.

1.2.İslam İktisadı

İslam ve iktisat alanlarından mürekkep bir alan olan İslam İktisadını incelerken her iki kavrama ayrı değinmek gerekmektedir.

İslam, vahiy ile kâinatın yaratıcısı tarafından insanlığa indirilmiş son ve Allah katındaki tek dindir. Dinden kasıt sadece bir inanç biçimi olmayıp aynı zamanda bir hayat düzeni de ifade edilmektedir. Bu yüzden İslam, hayatın her alanında uygulanması, yaşanması ve tatbik edilmesi gereken toplumsal bir dindir. Din ve devlet işlerinin ayrımı ifade eden laisizm, Hıristiyanlık için düşünülebilirse de İslam hayattan ve toplumsal hayat düzenini ifade eden devletten ayrılmaz bir bütündür.

Bu yüzden 23 yıllık bir süre içerisinde inen Kur'an-ı Kerim ve bu kitapla elçilik görevini ifa eden Hz. Muhammed (asm.) hayatın her alanında İslam'ın hükümlerini

---

²² M. Umer Chapra, **The Future of Economics An Islamic Perspective**, Leicester: The Islamic Foundation, 2016, s. 17-18.

²³ Vural Savaş, eserine "Politik İktisat" adı vererek içeriğinde bu bilimin bu şekilde ele alınması gerektiğini savunmuştur. Ünlü ekonomist Piketty ise "Ekonomi Bilimi" ifadesinden çok hoşlanmadığını ve "ekonomi politik" ifadesini tercih ettiğini ifade etmiştir. Temel Hazıroğlu ise "iktisat" ve "ekonomi" kavramlarını "kuram" ve "uygulama" olarak iki ayrı şekilde ele almaktadır. İlgili kaynaklar için bkz. Savaş, s. 7-9; Thomas Piketty, **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, Hande Koçak (çev.), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 715; Temel Hazıroğlu, **Katılım Ekonomisi**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2017, s. 167.

vazetmiştir. Hedef kesitimiz iktisat etrafında olduğu için bu minvalde bahsetmek gerekirse İslam, zamanın cahiliye âdetinden ve ekonomik bir faaliyet olan ribayı kaldırmış, karşılıksız borç düzenini getirmiş ve zekât gibi halkın zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılan sosyal bir vergi sistemini ortaya koymakla genel iktisadî hükümlerini vazetmiştir. Peygamberin vefatından sonra İslam temelinde Fıkıh, Hadis, Tefsir ve Kelam gibi ilimler ortaya çıkmış ve İslami ilimlerin başlangıcını oluşturmuştur.

"İktisad" (اقتصاد) kelimesi Arapça bir kelime olup k-s-d kökünden gelmektedir.²⁴ Lügat manası "orta yollu olmak, ölçülü olmak"²⁵ anlamına gelen 'kasd' kökünden Kur'an'da 'iksid'²⁶, 'kasd'²⁷, 'kasid'²⁸, 'muktesid'²⁹ (2 defa), ve 'muktaside'³⁰ kelimeleri kullanılmaktadır.³¹ Bir bilim olarak ele alınışı ise yukarıda ifade edildiği üzere çeşitli evrelerden geçmiş ve günümüz Ekonomi biliminin adını almıştır. Ancak bugün Türkçede ekonomi, kuramdan çok uygulama anlamına gelirken iktisat bizatihi kuramı temsil etmektedir.³²

Esasında "İslam İktisadı"³³, klasik İslami ilimler tasnifinde bir bilim olarak mevcut değildir ancak *ulum-u dâhile* olarak tabir edilen İslam ilim tasnifine sonradan girmiş bir ilim olarak kabul edilmektedir.³⁴ Bugün ele alınan İslam iktisadı birikimi ise dört farklı alanda toplanabilmektedir. Birincisi klasik İslami İlimlerin bugünkü anlamıyla malî ve iktisadî konulara değinilen *Kitab'ul-Haraç*, *Kitab'ul-Emval*, *Kitab'ul-Kesb* gibi kaynakların oluşturduğu *Fıkhu'l İktisad* alanıdır.³⁵ İkincisi, geleneksel iktisadın araç ve modelleri çerçevesinde gelişen *Islamic Economics* alanıdır. Üçüncü dal, İslam İktisat Tarihi

²⁴ Ragıb El-İsfahani, **Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü**, Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu (çev.), İstanbul: Çıra Yayınları, 2012, s. 847.

²⁵ Mahmud Çanga, **Kur'an Kelimelerinin Anahtarı Mu'cem'ül-Müfehres Tercümesi**, İstanbul: Timaş, 1986, s. 391.

²⁶ Lokman Suresi, 31/19.

²⁷ Nahl Suresi, 16/9.

²⁸ Tevbe Suresi, 9/42.

²⁹ Lokman Suresi, 31/32; Fatır Suresi, 35/32.

³⁰ Maide Suresi, 5/66.

³¹ M. Salih Geçit, **Ekonomi ve İnanç**, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 25.

³² Hazıroğlu, s. 170.

³³ Kavramsal olarak bu bilim dalının "İslam İktisadı" mı yoksa "İslamî İktisat" olarak mı ele alınması gerektiği hakkında tartışmalar devam etmektedir. Bkz. Sabri Orman, **İslamî İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014, s. 57.

³⁴ Ahmet Tabakoğlu, "İslam İktisadı Metodolojisi", **İslami İlimlerde Metodoloji (Usul) Meselesi 1**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 1143.

³⁵ Ahmet Tabakoğlu, **İslam İktisadına Giriş**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2013, s. 40.

çalışmalarını oluşturmakta ve son olarak dördüncüsü ise toprak, mülkiyet, ticaret ve fiyat sistemi konularını kapsayan İslam iktisadî düşünce alanıdır.³⁶

İslam iktisadının bugünkü niteliğine kavuşması 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bir gayretin sonucudur. İkinci Dünya Savaşından sonra işgal veya sömürü altındaki İslam ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ve bir anlamda *köklere dönüş siyaseti*³⁷ denilebilecek toplumsal olarak öze dönme girişimi ve hâkim ekonominin İslam'ın genel kaideleri ile uyuşmaması İslam'ın iktisadî yönünün belirginleşmesine vesile olmuştur. Bu anlamda *Islamic Economics* tabiri bugün Pakistan ve Bangladeş ülkelerinin olduğu Hint yarımadasında Hintli Müslümanlar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Ebu'l Ala Mevdudi, konu hakkında çokça eser neşretmesiyle öncülük etmiştir. İlmi anlamda ise Muhammed Hamidullah'ın öncü olarak kabul edilebileceği ifade edilmiştir.³⁸

İslam ülkelerinin bulunduğu Orta Doğu topraklarında keşfedilen petrol yataklarının Müslüman toplumlarını zenginleştirmesi İslam'ın iktisadî alanını pratik anlamda geliştirmesi noktasında tetiklemiş ve zemin hazırlamıştır. Bu sıralarda bankacılık ve finans faaliyetlerini İslamileştirme çabaları görülmüş ve 1975 yılında ilk İslami Ticari Bankanın kurulmasını netice vermiştir. Bu gelişime katkı olarak Suudi Arabistan'da I. Milletlerarası İslam İktisadı Konferansı (1978), Pakistan'da II. Milletlerarası İslam İktisadı Konferansı (1983), Malezya'da III. Milletlerarası İslam İktisadı Konferansı (1992) düzenlenmiş ve bu alana ilgi hem ilmî hem de amelî olarak fazlasıyla artmıştır.³⁹

Kurulan yeni banka modeli, her ne kadar çeşitli tartışmalara hedef olsa da, kendini ispatlamış ve İslam iktisadının uygulama alanını genişletmiş ve İslami Finans olarak nitelenen yeni bir alan açmıştır. Aradan geçen 50-60 yıllık süre içerisinde İslamileşmekten ziyade finansallaşmaya giden bir eğilim olduğu noktasında eleştirilen bu uygulama alanı Müslümanları tam anlamıyla memnun etmese de bir geçiş dönemi olarak varsayılmıştır.⁴⁰

---

³⁶ Ahmet Tabakoğlu, "Bir İlim Olarak İslâm İktisadı", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı. 16, Ekim 2010, s. 13

³⁷ Sabahattin Zaim, "İslâm Ekonomisi ve İslâm Ülkeleri İşbirliği Sahasında Son 50 Yıldaki Gelişmeler", **İş Ahlakı Dergisi**, Cilt. 3, Sayı. 5, Mayıs 2010, s. 125.

³⁸ Tabakoğlu, "Bir İlim Olarak İslâm İktisadı", s. 15.

³⁹ Tabakoğlu, "Bir İlim Olarak İslâm İktisadı", s. 17; Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 44.

⁴⁰ Mehmet Asutay, "Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs the Realities of Islamic Finance", **Asian and African Area Studies**, 11 (2), 2012, s. 93-113. Türkçesi için bkz. Mehmet Asutay, "İslam Moral Ekonomisinin İdeallerine Karşın İslami Finansın Gerçekleri", Melih Turan (çev.), Sercan Karadoğan (Ed.), **İslam İktisat Düşüncesi: Birlik ve Yönelim** içinde, İstanbul:

Yarım yüzyıldan biraz fazlaya tekabül eden bu zaman süresince geleneksel iktisadın bir takım araçlarını içselleştirdiği gibi, İslam iktisadı, kendine özgün bir yapıya bürünmüştür. Bugün bir bilim mi değil mi tartışması sürerken çeşitli üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde programlar açılmış ve bu alanda binlerce kitap ve yayın ortaya çıkmıştır.⁴¹

Anlaşılabacağı üzere İslam iktisadı, devlet nezdinde tam anlamıyla bir karşılık bulamasa da İslam geleneğine yaslanarak kuramsallaşmış, günümüz ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurumsallaşma çabasına bürünmüştür. Kuramsallaşma çabası kurumsallaşma çabası kadar tenkit edilmişse de hâkim iktisat anlayışına duyulan rahatsızlıkla İslam iktisadı Müslüman toplumlar için Allah'ın bir nizamı olduğu gibi aynı zamanda hâkim paradigmadan kurtuluşun bir umudu olarak kalmaya devam etmektedir.

1.3.İslam İktisadının Kaynakları

İslam iktisadının kaynakları, İslami ilimlerin kaynaklarından öz itibariyle farklı olmayacaktır. Bu yüzden bu ilim dalının kaynakları İslami ilimler çerçevesinde ele alınmıştır.

İlm-i usule göre bilginin, beş duyu organı, akıl ve sadık haber olmak üzere başlıca üç kaynağı bulunmaktadır. Beş duyu organı maddi âlemin özelliklerini tanıtırken, akıl beşeri bir bilgi kaynağı olarak insana bilgi üretmesini sağlamaktadır. Sadık haber ise Kur'an ve Sünnetten müteşekkildir. Allah'ın vahiy yolu ile Resulleri vasıtasıyla beşere sunduğu bilginin kaynağı sadık haber olarak ifade edilmiştir. İslam iktisadında usul sadık haberin ilkelerine dayanmaktadır. Bu hususta fıkıhın kaynağı aynı zamanda İslam iktisadının da kaynağı olacaktır. Bu yüzden İslam iktisadının kaynakları, sadık haberin ışığında umumi kaynaklar, buna yardım eden hususi kaynaklar ve diğer kaynaklar olacaktır.⁴²

1.3.1. Umumi Kaynaklar (Aslı Deliller)

Aslı kaynaklar, klasik İslam ilimlerinde *Kitap*, *Sünnet*, *İcma* ve *Kıyas* olarak ele alınmaktadır. Kitap, İslam ıstılahına göre *Kur'an-ı Kerim*'dir. *Sünnet*, Son Resul Muhammed'in (asm.) söz, fiil ve takriridir. *Sünnet*, bir anlamda Peygamberin Kur'anı yaşama,

---

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları, 2017, ss. 225-256. ; Ahmet Tabakoğlu, **İslam İktisadı Toplu Makaleler II**, İstanbul: Kitabevi, 2005, s.124.

⁴¹ Ayrıntılı gelişme için ayrıca bkz. Zaim, "İslâm Ekonomisi ve İslâm Ülkeleri İşbirliği Sahasında Son 50 Yıldaki Gelişmeler"; İslam İktisadı Birikimi başlığı için bkz. Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 39; Türkiye tecrübesi için bkz. Zeyneb Hafsa Orhan, Sercan Karadoğan ve Melih Turan, *"Türkiye'de İslam İktisadı Tecrübesi: Teorik ve Pratik Birikimler"*, ss. 295-328.

⁴² Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 29; Ayrıca İktisadi Düşünce Tarihinin İslamî Kaynakları için bkz. Orman, *İktisat Tarih ve Toplum*, s. 247-298.

algılama ve yaşatma biçimi olarak kullanılabilir. *İcma*, Kur'an ve Sünnetin ışığında belirli zaman ve mekânda ilgili konunun uzmanı olan *müçtehit*lerin fikirlerini cem etmeleri, bir fikrin üzerinde karar kılmalarıdır. *Kıyas* ise hakkında açık bir nass bulunmayan bir mesele için konu hakkındaki illet benzerliğinden dolayı üzerinde nass bulunan bir meselenin hükmünün geçerli kılınmasıdır.⁴³

1.3.2. Hususî Kaynaklar (Ferî Deliller)

Hususi kaynaklar, fıkıh ilminde olduğu gibi İslam iktisadında da aynı şekilde geçerlidir. Aslî delillerde lafzi hüküm olmadığı takdirde ferî delillere başvurulmaktadır. Ferî deliller, gelenek, kamu yararı, mütekabiliyet, devlet mevzuatı, sahabî kavli, semavi dinler olarak altı kısma ayrılabilir.⁴⁴

Gelenek ise örf ve adet ve istishab olarak ikiye ayrılmaktadır. Örf ve adet, özellikle Hanefî mezhebince delil teşkil eder. Teamül hukuku olarak da nitelenebilen bu dayanak noktası Maliki mezhebi tarafından Hz. Peygamberin Medine'ye hicret ettiği zaman toplumdaki teamülü tasvip etmesi ile delil sayılmaktadır. Şafilere sınırlı bir şekilde kullanılan bu dayanak diğer mezheplerde yaygındır. İstishab ise, daha önceden var olan bir şeyin İslam'a herhangi bir aykırılığı yok ise geçerli sayılmasıdır. "*Eşyada aslolan ibahadır*" şeklinde kavramsallaşan durum istishaba işaret etmektedir.⁴⁵

Kamu yararı da istihsan ve istislah olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Istilahî olarak istihsan, zaruretlerin bulunduğu bir durumda toplumsal bir zararın çıkmaması için zorunlu bir ihtiyaçtan ötürü, Serahsi'nin ifadesiyle "*kolaylığı sağlamak, güçlüğü terk etmek*" anlayışıdır. İstislah ise, istihsanın geniş bir halidir.⁴⁶

Mütekabiliyet, karşılıklılık anlamında harici siyasette kullanılan ve uygulanan bir hükümdür. Devlet mevzuatının da hususi bir delil olarak bağlayıcılığı vardır. Sahabî kavli ise Peygamberden (asm.) alınmış olma ihtimaline binaen delil sayılmıştır. İslam'dan önceki

---

⁴³ Örneğin, Kur'an'da hamr (içki) haram kılınmıştır bunun illeti ise sarhoş edici olmasıdır. Kıyas yöntemi ile uyuşturucu gibi akli zaafa uğratan ve sarhoş eden şeyler de haramdır denilmesi Kıyas'a örnek teşkil eder. Bkz. Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 31.

⁴⁴ Ayrıntılı için bkz. Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 31-33.

⁴⁵ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 32.

⁴⁶ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 32.

semavi dinlerin İslam tarafından kaldırılmayan hükümleri delil kabul edilebilme niteliğine sahiptir.⁴⁷

1.3.3. Diğer Kaynaklar

İslam iktisadının diğer kaynakları ise içtihad, tasavvuf ve ahlak, tarih ve geleneksel iktisat olarak zikredilebilir.

Kelime anlamı olarak mücahede etmek/çalışmak anlamına gelen *icthad*, fıkıh ıstılahı açısından Kur'an ve Hadis'in herhangi açık bir hükümde bulunmadığı ve yoruma açık bırakılan konularda yine aslî kaynakları esas alarak özel ve belirli delillerden şerî bir hüküm ortaya koymak için çabalamak anlamına gelmektedir. İctihadı yapabilecek kişi, *müctehid*, ilmî, ahlakî ve zihnî selahiyete, uzmanlığa ve derinliğe sahip olması gereken kişidir.⁴⁸ Güncel meselelerin ortaya çıkardığı sorunların İslam açısından çözümü *icthad* ile çözülebilmektedir.

Tasavvuf, düsturlarını Kur'an-ı Kerimden ve uygulamasını Hz. Peygamber (asm.) ve ashabından alarak çeşitli mizaca sahip olan insanın, maddî ve manevî âlemini İslam dünya görüşü etrafında inşa eden fikir ve eylem sistemi olarak ifade edilmiştir.⁴⁹ Meşhur iman, İslam ve ihsan hadisinde⁵⁰, iman kelimine, İslam fıkıh ilmine, ihsan ise tasavvufun alanına girmektedir.⁵¹ Burada ihsan, Allah'ı görür gibi ibadet olarak tanımlanmış ve insanın her an huzurda olduğu düşüncesi ile yaratılışa, yani ahlaka uygun davranması gerektiği sonucu çıkmıştır. Dolayısı ile tasavvuf bir anlamda da ahlak meselesidir. Bir hadis-i şerifte İslam, "güzel ahlak" olarak özdeşleştirilmiştir.⁵² İslam iktisadı ise bu durumda İslam ahlakının iktisadî alanda tamamlayıcı bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih boyunca tasavvuf ve bu yöntemin oluşturduğu ahlak, toplumda iktisadî ve içtimaî olarak etkisini fütüvvet, ahilik kurumları ile göstermiştir.

İslam iktisadı düşüncesinde tarihi uygulamalar, olaylar ve tecrübeler günümüzde teşekkül eden İslam iktisadı birikiminin büyük bir parçasını oluşturmaktadır. On dört asırdır

⁴⁷ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 33.

⁴⁸ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 33.

⁴⁹ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 34.

⁵⁰ Müslim, *İman*, 1, 5.

⁵¹ Mehmet Demirci, **Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul: Damla Yayınevi, 2001, s. 16.

⁵² Suyûtî-Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/17, No: 5225. aktaran Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 34.

dünyaya yayılan İslam dininin siyasi kurumlarının yanı sıra iktisadî kurumları da tabii olarak oluşmuştur. Bu açıdan *tarih* İslam iktisadının kaynaklarından biridir.⁵³

Geleneksel İktisat, iki asırdan fazla bir biçimde oluşturduğu birikimiyle birlikte İslam iktisadı açısından elbette ki yabana atılamayacak konumdadır. İslam'da "*eşyada aslolan ibahadır*" şekli ile ifade edilen istishab kaidesi⁵⁴ gereğince geleneksel iktisadın İslamiyet ile kesiştiği noktalar dikkate alınacak kaynak niteliğindedir. Zira tarihte olduğu gibi Müslümanlar diğer milletlerden yararlı buldukları şeyleri alıp geliştirmişler yahut İslami çerçevede değerlendirmişlerdir.⁵⁵ Nitekim İslam Peygamberi "*Hikmet müminin yitik malıdır, nerede bulursa onu almalıdır*"⁵⁶ buyurmasıyla bu hakikate işaret etmektedir. Dolayısı ile İslam iktisadını bölümlere ayırdığımız yerde *Islamic Economics* kavramıyla ifade edildiği üzere, geleneksel iktisadın faydalı ve yararlı, İslam ile uyumlu araçları ve tahlilleri İslam iktisadı için bir kaynak teşkil edecektir.

1.4.İslam İktisadının Özellikleri

İslam iktisadı hukuki yönü ile fıkıh ilmiyle alakalı olduğundan özellikleri aynı zamanda Fıkıhın da özelliklerini teşkil etmektedir. Bu özellikler *ilkecilik ve esneklik, gelenekçilik, şahsiyetçilik ve cemaatçilik, devletçilik ve üniter yapı, adalet ve sosyal refah* olarak beş başlıkta tasnif edilebilmektedir.⁵⁷

İslam iktisadının aslî kaynakları Kur'an ve Sünnet olduğundan riba yasağı, zekât emri, miras, mülkiyet, gibi iktisadî unsurlar '*ilkecilik*' özelliğinin bir göstergesidir. Bu ilkeler toplum hayatının uyumlu bir şekilde kurulmasını sağlayan adil gelir dağılımı, iktisadî bağımsızlık ve sosyal adalet gibi ilkeler ile özetlenebilir. İlkeciliğin yanı sıra zaman ve mekâna göre - özünden taviz vermeden- farklı bir şekilde yorumlanabilen bu ilkeler İslam iktisadının '*esneklik*' özelliği ile açıklanabilmektedir. Bu husus Mecelle'de "*Zamanın tagayyürü ile ahkâm da tagayyür eder*" şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁵⁸

Gelenekçilik, İslam iktisadının önemli unsurlarının başında gelmektedir. Bu ilke *kadim* olarak tanımlanan geçmişin tecrübe birikimini ifade etmektedir. Özellikle Osmanlı

⁵³ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 35

⁵⁴ Sabri Orman, *İktisat Tarih ve Toplum*, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, s. 75.

⁵⁵ Chapra, s. 49-50.

⁵⁶ Tirmizi, *İlim*, 19; İbn Mace, *Zühd*, 17.

⁵⁷ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 36-39.

⁵⁸ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 36.

Devletinde, aynı zamanda İslam'ın hususi kaynaklarından olan örf ve adet, gelenekçilik şeklinde tezahür etmiştir. Kur'an ve Sünnete aykırı olmayan gelenekler bu konu için ilke niteliği taşımaktadır.⁵⁹

Şahsiyetçilik ve cemaatçilik ilkesi İslam'da ferdin sorumluluk bilinciyle bireyci anlayıştan sıyrılarak şahsiyet kazanmasını ve bu şahsiyetini cemaatin yani toplumun hizmetinde kullanması anlamına gelmektedir. Bu anlayışa göre Müslüman ferdiyetçi değil şahsiyetçi bir bilinçle yetiştirilmeli ve toplumun menfaatini bireysel menfaatinden üstün tutmalıdır.⁶⁰

İslam'daki *tevhid* inancının politik anlayışı *üniter devlet* olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısı ile İslam toplumlarının oluşturacağı siyasi yapı üniter bir hüviyete sahip olmalıdır. Aynı zamanda Müslümanlar, Kur'an ve Sünnete aykırı olmadıkça devlete itaat etmekle mükelleftirler.⁶¹ İslam iktisadı için bu durum *devletçilik ve üniter yapı* ilkesi ile ifade edilmektedir. Ancak bu ilke devletin iktisadî faaliyette bulunacağı anlamına gelmemekte, ekonominin devletin denetim konumunda olması anlamına gelmektedir.⁶²

Son olarak zikredilebilecek olan *adalet ve sosyal refah* ilkesi, bu sistemde dengenin ve bu dengenin bir çıktısı olarak toplumsal refahın sağlanması anlamına gelmektedir. İslam'da adaletin sağlanması bizatihi aslî bir ilkedir.⁶³ Çünkü İslam hayatın her alanında adil olmayı, adaletli davranmayı emretmiştir.⁶⁴ Adalet aynı zamanda denge anlamına geldiği için İslam iktisadı toplumun dengesini ekonomik açıdan sağlayarak toplumsal refahı sağlamakla yükümlüdür. Birey açısından ise adalet, itidal olarak nitelenmekte ve aşırılıktan kaçınarak mutedil yani israftan uzak, kıvamında harcama yapmak olarak yorumlanabilmektedir.⁶⁵

---

⁵⁹ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 36-37.

⁶⁰ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 37-38.

⁶¹ "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de." Nisa, 4/59.

⁶² Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 39.

⁶³ "Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış) tır." Mâide, 5/8.

⁶⁴ "Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder." Nisâ, 4/58.

⁶⁵ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 39.

1.5.İslam İktisadının Aksiyomları

İslam iktisadının özelliklerinin yanı sıra -kendiliğinden apaçık kabul edilen temel önerme anlamına gelen- aksiyomları için de ayrı bir tasnif söz konusudur. Kurucu nitelikteki bu aksiyomlar yahut sistemin felsefi temelleri, Chapra, Siddiqi, Sirageldin ve Naqvi gibi önde gelen çağdaş İslam iktisatçıları tarafından *tevhid, adalet ve ihsan, ihtiyar, farz, rububiyet, tezkiye, hilafet ve makasid-ı Şeria* olarak tanımlanmıştır.⁶⁶ Burada kısaca değineceğimiz aksiyomlar şöyledir:

Birincisi, *Tevhid* aksiyomu: İslami dünya görüşü *tevhid* inancına bağlı olduğundan sahip olacağı ekonomik sistem de birlik ve bütünlük içermelidir. Bu aksiyom ekonomik sistem içerisinde her insana bütünlük çerçevesinde eylem özgürlüğü tanımaktadır. *Risalet* ve *ahireti* beraberinde getiren *tevhid* anlayışı istikrarlı bir sistemin oluşmasına yardımcı olur. İkincisi *adalet ve ihsan* aksiyomudur. Bu önerme, bireylerin adaleti temin etmeleri ve ihsanı yaymaları üzerinedir. Bu aksiyomla birlikte toplumsal adaletin temelleri atılmış ve müreffeh bir yaşam alanı sağlanmış olur. Adaletin ve ihsanın sağlanmasına yönelik çeşitli politikaların oluşturulması gerekmektedir. Konumuz itibariyle zekât meselesi de bu aksiyom ile doğrudan ilintilidir. Üçüncü aksiyom, *ihtiyar*dır. *İhtiyar*, kişinin özgür iradesini ifade etmektedir. Bu ekonomik sistem içerisinde insanın özgür iradeye sahip olduğuna inanılmaktadır. Dördüncüsü, sorumluluk anlamındaki *farz* aksiyomudur. Toplum içinde yaşamak tabii olarak insanlara ve topluma karşı bir sorumluluğu iktiza etmektedir. Sahip olunan her şeyin toplumsal bir yönü ve sorumluluğu vardır. Beşincisi, *rububiyet* aksiyomudur. Buna göre kâinattaki tüm terbiye ve düzenlemelerin ilahi olduğu inancına göre hareket edilmelidir. Bu durum sosyal ve ekonomik hayatın uyumlu bir şekilde ilerlemesi gerektiğini ifade etmektedir. Altıncısı, arınmak anlamıyla, *tezkiye* aksiyomudur. Bu, diğer aksiyomların bütünlük içinde işlediği bir sistemde kişiyi kişisel ve manevi gelişime yönlendirmektedir. Tezkiye sonuç olarak insanı her iki dünyada da felaha ulaştırmaktadır. Yedincisi, *hilafet ve Allah'a karşı hesap verme sorumluluğu* aksiyomudur. Allah insanı bu dünyada tüm mahlûkatın üzerinde bir halife olarak yaratmıştır. *İstihlaf* olarak adlandırılan insanın görevi adaleti sağlamak, ihsanı yaygınlaştırmak, Allah'ın isteklerini, *emr-i bil maruf ve nehy-i an'il-münker* vazifesini yerine getirmektir. Bununla birlikte hilafet görevinin gereği olarak insanın Allah karşısında hesap

---

⁶⁶ Mehmet Asutay, "A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic understanding for an Alternative Economic System", *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 1-2, 2007, s. 7.

verme sorumluluğu vardır. Bu İslam'ın iktisat düzeninin iki dünyalı bir boyut kazanmasını sağlamaktadır. Son aksiyom ise *makasid-ı Şeria* yani ilahi kanunun maksatları/gayeleridir. Buna göre İslam iktisadının esasları şeriatın gayeleri ile uyumlu bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. İlahi kanun yahut *kanun-u kadim* aklını, nefsinin, malını, canını ve inancını korumayı yani tüm insanlığın refahını amaçlamaktadır. Dolayısı ile *makasid-ı Şeria* iktisadî eylemlerin meydana gelmesindeki motivasyonun sağlanmasını sağlamaktadır.⁶⁷

1.6.İslam İktisat Siyaseti

Bu çalışmada "*iktisat siyaseti*" tabiri ile ifade edilen, geleneksel iktisadın ekonomi politikası yahut iktisat politikası kavramı hem İslam iktisadı hem de geleneksel iktisadın ele aldığı bir meseledir. Bu bağlamda iktisat siyaseti/ekonomi politikası, ekonomik dengede meydana gelen bozulmaların devlet tarafından düzenlenmesini sağlayacak önlemler alınmasına yardım etmek anlamına gelmektedir. Ekonomi politikasında makro dengelerin düzenlenmesi söz konusudur.⁶⁸ İktisadın bir dalı olarak gelişme gösteren ekonomi politikası, siyaset ile ekonominin kesiştiği ve iç içe ilişki içinde olduğu bir alandır. O yüzden iktisat politikasının bir siyasi yapı içerisinde incelenmesi zaruridir.⁶⁹ Dolayısı ile burada söz konusu olan ekonomi ve devlettir.

İslam iktisadı açısından meseleye bakıldığında ise devletin iktisat siyasetinde başlıca üç hedefi vardır⁷⁰: 1. Adil gelir ve servet dağılımı⁷¹, 2. İktisadi bağımsızlık⁷² ve 3. İsrafın bertarafı⁷³. Bu politikaların uygulaması devlet teşekkülü ile ancak mümkün olabilmektedir.

⁶⁷ Aksiyomların tamamı için bkz. Asutay, "A Political Economy Approach to İslamic Economics: Systemic understanding for an Alternative Economic System", s. 7-9; Çeviri için bkz. Mehmet Asutay, "İslam Ekonomisine Ekonomi Politik Bir Yaklaşım", Sercan Karadoğan (Ed.), **İslam Ekonomisi Tanım ve Metodoloji Üzerine Tartışmalar** içinde, İstanbul: *İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları*, 2014, s. 148-151.

⁶⁸ Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016, s. 19.

⁶⁹ Savaş, s. 9.

⁷⁰ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 285-286.

⁷¹ "O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir)." Haşr, 59/7; "Rabbinin rahmetini onlar mı bölüşürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır." Zuhuruf, 43/32.

⁷² "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez." Enfal, 8/60; Medine pazarının kurulmasındaki bir sebep de Hz. Peygamberin iktisadî bağımsızlığın önemini bilmesinden kaynaklanıyor. Bkz. Cengiz Kallek, **Sosyal Servet: İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, s.142.

⁷³ "...fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez." Enam, 6/141; "Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez." Araf, 7/31.

Bu hedeflerin bir kısmı geleneksel iktisadın hedefleri ile örtüşse de genellikle kullandıkları iktisat siyasetleri farklıdır. Zira ekonomik olayların tahlilinden sonra "*bu olayların belli hedeflere doğru yönlendirilmesi aşamasına gelindiğinde; tek hâkim güç "ideoloji" oluyor.*"⁷⁴ Geleneksel iktisadın beslendiği *ideoloji* ile İslam'ın beslendiği *ideoloji* birçok noktada farklılık gösterdiğinden ortaya konulan iktisat politikaları da farklı olmaktadır. Ancak İslam iktisadı açısından incelenen bu çalışmada karşılaştırma amacı ile geleneksel iktisadın birikiminden de yararlanılacaktır.

Bu bölümde ise İslam iktisat siyasetlerine çalışmanın bütünlüğü çerçevesinde değinilecek ancak bir sonraki bölümlerdeki değerlendirmeler adil gelir ve servet dağılımı gayesini doğrudan yansıtan iktisat siyasetleri ile yapılacaktır.

1.6.1. Para ve Kredi Siyaseti

Para, herkes tarafından kabul edilen bir değer ölçüsü ve mübadele aracıdır. Tarih boyunca para; mal para, temsili para, kâğıt para ve kaydi para olarak farklı değişimler yaşamış ve günümüzde de -bitcoin gibi- yeni şekiller almaya devam etmektedir. Paranın ödeme aracı olma, tasarruf vasıtası, iktisat politikası aracı gibi başlıca fonksiyonları vardır. Geçmişte altın para sistemi ve çift maden sistemi çeşitli uygarlıklarda uygulanmış ancak bugünkü küresel para sistemi kâğıt para sistemi olarak işlemeye devam etmektedir. Günümüz para politikası aracının hedefi ise fiyat istikrarını ve tam istihdamı sağlamaktır. Bu politikayı icra eden Merkez Bankaları, paranın arz ve talebini ayarlamak suretiyle hedefini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Para arzı, kâğıt paranın Merkez Bankası tarafından, ufaklık paraların devlet hazinesi tarafından ve kaydi paranın ticaret bankaları tarafından piyasaya 'arz' edildiği paraların toplamını ifade etmektedir. Para talebi de bireylerin ve müesseselerin belirli bir zaman aralığında yanlarında tutmak istedikleri para miktarına denilmektedir. Para arzını ve para talebini ayarlayarak, Merkez Bankaları, işsizliği ve enflasyonu önlemeyi amaçlamaktadırlar.⁷⁵

İslam'ın ilk ortaya çıktığı zamanlarda para, hem bir para birimi hem de bir tartı birimi niteliği taşımaktaydı. Altın ve gümüşün kullanıldığı madeni para sistemi, Kur'an veya Sünnet tarafından doğrudan emredilmemiş ancak altın ve gümüşün geçtiği ayet ve hadisler

---

⁷⁴ Savaş, Önsöz, s. v.

⁷⁵ Orman, *İktisat Tarih ve Toplum*, Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz ss.177-243; Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 286-287.

bulunmaktadır. Bu da altın ve gümüşün İslam'da madeni para olarak kabul edilebileceğini göstermiştir. Bu noktada düşünce beyan eden âlimler bu fikre aykırı bir durum belirtmemişlerdir. Son yüzyıllara kadar gelişen fıkıh ilmi madeni para sistemi çevresinde para konusunu değerlendirmesinden ötürü küresel dünyanın hâkim para sistemi çerçevesinde yeni içtihatlarla ve hükümlere ihtiyaç vardır.⁷⁶

İslam iktisadına göre paranın aslî işlevi bir mübadele aracı olmasıdır. Riba hadislerinde bu husus ürünlerin nakde çevrilip o şekilde mübadele edilmesinin tavsiye edilmesi nakdi mübadeleye verilen önemi göstermektedir. Bu da aynı mübadelenin yahut trampanın ortaya koyduğu adaletsizliğin önünü almakta fayda sağlayacak bir araç olarak nakdi mübadelenin kullanılması gerektiğini göstermektedir. Bu yüzden İslam iktisadındaki para siyaseti, fiyat istikrarının sağlanması, spekülasyonların bertaraf edilmesi ve netice olarak adil bölüşümün temin edilmesi olarak nitelendirilebilmektedir. Kapitalist ekonomiden farklı olarak İslam'ın para siyaseti "*iddiharı*" zekât, sadaka ve infak ile, "*spekülatif ve ekonomik adaleti bozan faizli borç işlemlerini*" riba yasağı ile bertaraf etmeyi amaçlamaktadır.⁷⁷

Kredi siyaseti açısından İslam iktisadında kredi kullanımı teşvik edilmeyerek ortaklık unsurlarının meydana gelmesi teşvik edilmektedir. Riba yasağının dolaylı bir sonucunun ortaklık olduğu ifade edilmiştir.⁷⁸ Geleneksel ekonomiden farklı olarak İslam'da karşılığında fazlalık alınan her borç işlemi ribadır ve haramdır. Dolayısı ile Kur'an'da *karz-ı hasen* yani karşılıksız güzel borç teşvik edilmektedir. Borç önemli bir hadise olmakla Kur'an'daki en uzun ayetin konusunu teşkil etmektedir. Bununla birlikte borçluya ek süre ve kolaylık tanınması teşviki vardır.⁷⁹ Buna göre İslam iktisadında kredi siyasetinde kar oranı yahut kar payı önemli rol oynamaktadır. Ayrıca geçmişte sermaye hususunda Müslümanlara yardım sağlayan sarraflık, cehbezlik ve para vakıflarının bu konuda önemli rol oynadığını belirtmekte fayda vardır. İslam iktisadı açısından değerlendirildiği zaman para ve kredi siyaseti, günümüz ekonomisindeki konvansiyonel araçların kullanımı bir geçiş dönemi olarak değerlendirilebilir. Buna ek olarak ortaklık tabanlı çalışan Katılım Bankalarının kar payı oranları düzenlenebilir,

⁷⁶ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 287-288.

⁷⁷ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 288-289.

⁷⁸ Orman, *İktisat Tarih ve Toplum*, s.78.

⁷⁹ Bakara, 2/280; Aynı zamanda İslam'da borçtan sakınma da vardır. "Birisi: "Borçtan ne kadar çok Allah'a sığınmıyorsun" dedi. Bunun üzerine Resulullah (asm.) şöyle buyurdu: "Kişi borçlanınca yalan söylemek mecburiyetinde kalır, söz verir sözünde duramaz." bkz. Buhari, Ezan, 149; Müslim, Zikir ve Dua, 15.

karz-ı hasen yöntemi ile kredi politikaları izlenebilir.⁸⁰ İslam iktisadında para ve kredi siyaseti noktasında adaleti sağlamak ve zulmü önlemek amacıyla en önemli unsur olan riba yasağı tabii olarak ortaya çıktığı için en önemli para ve kredi siyaseti ribayı yasaklamak olacaktır.⁸¹

1.6.2. Fiyat Siyaseti

Kaynakların kıt olması ve bu kaynaklardan üretilen mal ve hizmetlerin yararlı olması fiyat mekanizmasını ortaya çıkarmıştır. Fiyatlar, genellikle arz ve talebin aynı ortamda buluşması ile oluşmaktadır. Ekonomik sistemlere göre fiyat mekanizmaları değişiklik arz etmektedir. Kapitalist ya da piyasa ekonomisinde fiyatlar piyasa tarafından, Marksist ekonomide ise fiyatlar merkezi planlama ile belirlenmektedir. Bu sistemler zamanla birbirlerine yaklaşmış, bir kısmı uygulamadan kalkmış ve yeni şekiller almıştır. Bugün devletin de müdahale ettiği piyasa ekonomileri mevcuttur. Fiyatların oluşmasında tam rekabetten tekele doğru giden farklı piyasa türlerinin etkileri de yadsınamaz. Piyasa sisteminde devletin müdahalesi olmazsa arz ve talep taraflarında tekellerin oluştuğu görülmüştür. Bu yüzden haksız rekabeti önlemek amacıyla devlet müdahalesi toplum lehine faydalı olmaktadır.⁸²

İslam iktisadında fiyatların oluşumunda tekellilerin olmadığı serbest piyasa ortamı ideal olarak farz edilmiştir ancak gerekli görüldüğü halde müdahale edilmesi bir kaide olarak kabul edilmiştir. Bir hadiste, "*Fiyatları ayarlayan, darlık ve bolluk getiren, rızıklandıran, Allah'tır. Ben, Allah'a, üzerimde kimsenin hakkı kalmadan ulaşmak istiyorum*"⁸³ beyan edilmişse de fiyatlara müdahalenin, narhın İslam tarihi boyunca yapıldığı görülmektedir. Narh yasağının fiyatların, arz ve talebin, normal şartlar altında olduğunu fakat toplumun menfaati için fiyatlara müdahale edilebileceği ifade edilmiştir.⁸⁴ Buna ek olarak para siyasetinde olduğu gibi riba yasağı da fiyatların oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir. Haksız kazancın ve rekabetin önü alınarak adil bir fiyat sistemi hedeflenmiştir. İhtikâr ve israf yasakları da bu noktada kaynakların etkin kullanımını esas kılarak gereksiz fiyat yükselmelerini engelleme amacı gütmektedir. Fiyat siyaseti, İslam iktisadında, adaleti sağlayıcı önemli bir rol

⁸⁰ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 290-291.

⁸¹ Ayrıntı için "bir para siyaseti aracı olarak ribâ yasağı" başlığına bkz. Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 291.

⁸² Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 293-295.

⁸³ Tirmizi, Büyü, 73; Ebu Davud, Büyü: 49; İbn Mace, Ticarât, 27.

⁸⁴ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 295; Narh Sistemi için bkz. Kallek, *Sosyal Servet*, s. 114.

oynamıştır. Bu noktada fiyatları, ölçüyü, tartıyı ve kaliteyi denetleyen, *hisbe teşkilatı* başlıca bir örnek olarak gösterilebilir.⁸⁵

1.6.3. Malî Siyaset

Malî siyasetin aslî gayesi, İslam iktisadında, adil dağılımın ve fiyat istikrarının sağlanması olarak ifade edilmektedir. Gelir ve harcamaların düzenlenmesi bu siyasetin ilk unsurudur. Malî araçlar bu noktada Allah'ın hükümlerine uygun bir şekilde kullanılmalıdır. Devlet bu noktada yetkiye sahipse de vatandaşlarına topluma zulmedecek şekilde bir yükümlülük veremez. Zekât ve cizye gibi ilkeler bu siyasetin bir aracı olarak kabul edilebilirler. Ancak devlet maslahat gereği yeni vergiler ihdas edebilir. Gelir ve harcamaların dengesini sağlayacak her araç malî siyasetin içine dâhil edilebilir.⁸⁶

1.6.4. İçtimaî Siyaset

Bugün sosyal ya da refah devleti olarak tanımlanan, halkının refahı için var olan devlet modeli, İslam'ın öngördüğü bir devlet sistemidir. İstisnalar dışında tüm İslam ülkeleri, Osmanlı'daki tabiriyle, *'ibadullahın terfih-i ahvalleri'*⁸⁷ için çalışmayı gaye edinmiştir. Nitekim Kur'an ve Sünnet devletin halkına bakmakla yükümlü olduğunu ilkeleştirmiştir.⁸⁸ İslam iktisadının içtimaî siyaseti, toplumun güvenliğini, barışını, birliğini, adaletini ve refahını sağlamak olmalıdır.⁸⁹ İmam Gazalinin ifade ettiği gibi can, mal, nefis, akl ve neslin korunması zaruri bir ihtiyaçtır.⁹⁰ Bu iktisat modelinde sigortacılık gibi sosyal güvenlik unsurları belirsizliğe, garâr ve kumara bağlı olmamalı, makasıd-ı Şeria çerçevesinde iktisadî güvenlik sistemi teşkil olunmalıdır. Geçmişte bunun uygulandığına dair pek çok örnek vardır. İslam toplumlarında, Batı'daki gibi bir sınıf ayrımı ve çatışması oluşmaması işte bu içtimaî siyasetin neticesidir. Bu siyasetin araçları da zekât, servet ve mülkiyetin topluma yayılması, özel mülkiyet, adil fiyatlandırma, insani yardım, riba ve sömürü unsurlarının bertarafı, emek-sermaye işbirliğidir.⁹¹ Batı dünyası sosyal güvenlik, sosyal adalet ve sosyal devlet gibi konulara ancak 20. yüzyılda ulaşabilmesine karşın, içtimaî siyasetin unsurlarının etkin

⁸⁵ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 296.

⁸⁶ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 297-298.

⁸⁷ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 298.

⁸⁸ Bkz. "Kendisinin hiçbir destekçisi (veli) olmayan kimsenin destekçisi devlettir" Tirmizi, Nikâh, 14; Ebu Davud, Nikâh, 2083. "Müminlerin işleri ile mükellef olan fakat onların refahı için samimiyetle çalışmayan bir devlet başkanı onlarla beraber asla cennete giremez" Müslim, İmare, 28.

⁸⁹ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 298.

⁹⁰ Hazıroğlu, s. 157.

⁹¹ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 299.

kullanımıyla İslam toplumlarında bu durumlar uzun yüzyıllar yaşana gelmiştir. İslam'da ise mülkiyetin tabana yayılarak adil gelir dağılımının sağlanması öncelikli iktisat siyasetlerinden biridir.⁹²

1.6.5. Kalkınma Siyaseti

Kalkınma meselesi geçtiğimiz yüzyıldaki yıkıntılardan sıyrılmak üzere gündem olmuştur. Geleneksel iktisadın önemli bir konusu haline gelen kalkınma ekonomisi, batı medeniyetinin aynı zamanda hegemonyasını sürdürmek için bir politika aracı hüviyetine de sahiptir. Kalkınmayı Batı eksenli tanımlamışlar ve tek medeniyetin yahut kalkınmanın kendilerinin yaptığı gibi mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir. Kendilerini gelişmiş ülkeler ve kendileri gibi olmayanları ise gelişmekte olan ülkeler veya 3. Dünya ülkeleri gibi tanımlamaları buna açık bir örnektir.⁹³

İslam açısından bakıldığında ise, diğer ülkeleri/devletleri sömürerek kalkınma İslam tarihinde görülmemiştir. İslam'ın tabiatı da buna izin vermemektedir. İslam'a göre kalkınma yukarıda ifade edildiği gibi halkın refahını sağlamak, birlikte toplumsal olarak kalkınmak ve gelişmektir.⁹⁴ İslam'ın özellikleri arasında cemaatçilik olduğu daha önce zikredilmiştir. Buna göre İslam iktisadı toplumun, cemaat yani toplumsal bütün olarak kalkınmasını ve diğer toplumlara da insani gelişmeyi, adaleti ve hakkaniyeti tebliğ etmeyi gaye edinmiştir.

1.6.6. Tarım, Sanayi ve Ticaret Siyasetleri

Tarihi açıdan en önemli üretim faktörünün toprak olduğu dönemlerde devlet toprak mülkiyetini denetiminde ve gerektiği zaman kendi mülkiyeti dâhilinde tutmuştur. İslam'ın ilk dönemlerinde uygulanan *ikta*⁹⁵ gibi tarım politikalarıyla mülkiyetin tekelleşmemesini ve toprağın sürekli işlenmesini netice vermiştir. Ticarete ise tüccarlar haram malların satışı ve alımı haricinde serbest bırakılmış, tüketici lehine mal dolaşımını en uygun yol ile sağlamış ve üretici ile tüketici arasındaki aracılardan en aza indirilmesini öngörmüştür. Sanayi, 19. yüzyıldan itibaren geliştiği için ilk dönemde sanayi politikalarına dair herhangi bir şey söylenememektedir ancak İslam iktisadının genel ilkeleri ile sanayi politikalarının tabiata,

⁹² Tabakoğlu, "İslam İktisadı ve Modern Kapitalizm", s. 121; İslam'da sosyal adalet hakkında geniş bir değerlendirme için bkz. Seyyid Kutub, **İslam'da Sosyal Adalet**, İstanbul: Beka Yayınları, 2015.

⁹³ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 299.

⁹⁴ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 301-303.

⁹⁵ İkta, toprağın mülkiyetinin devlette, kullanım hakkının kiralanan yahut işletilmek suretiyle halkta olduğu bir toprak sistemidir.

insana ve tüm mahlûkata zararlı olmayacak şekilde, iktisadî bağımsızlığın sağlanabileceği ölçüde gelişmiş ve ileri düzeyde olması öngörülmüştür.⁹⁶

---

⁹⁶ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 303-304.

2. ZEKÂT

Zekât, İslamiyet'in beş esasından biri olacak kadar önemli bir meseledir.⁹⁷ Doğrudan iktisadî ve malî bir unsur olarak İslam dininde yer alan bu emir Kur'an-ı Kerim'de çok defa bahis konusu olmuş, emrolunduktan sonra Resulullah'ın (asm.) öncelikli ilgi alanlarından birini teşkil etmiş ve ondan sonraki dönemlerde de İslam'ın aslî unsuru olarak devam ede gelmiştir.

Bu bölümde zekâtın tanımından başlayarak, Kur'an ve Hadislerdeki konumu, tarihsel gelişimi, diğer semavi dinlerdeki durumu ve genel unsurları üzerinde durulacaktır.

2.1.Kökenbilim ve Anlambilim Açısından Zekâtın Tanımı

Zekât (الزَّكَاةُ) lafzı, z-k-v/z-k-y köklerinden gelmekle "bereket, gelişme, artma/çoğalma, taharet, temizlik, arınmak" anlamlarını ihtiva etmektedir.⁹⁸ Zekâtın iki ayrı anlamı vardır. Birincisi ibadet olarak yerine getirildiği zaman ondan umulan maddi ve manevi bir bereket vardır. İkincisi de insan nefsinin ve malını zekât ile arındırmaktadır. Böylece zekât ile Müslüman iki yönlü bir hayır işlemiş olmaktadır.⁹⁹

Zekâtın ıstılahî/terim anlamı ise; belli bir miktarın üzerinde mala sahip olan zenginlerden belirli bir miktar alınıp Kur'an-ı Kerim'de belirtilen sınıflara sarf edilmesi yoluyla ifa edilen iktisadî ve malî bir ibadettir.¹⁰⁰

Kur'an'da, *sadaka* (صَدَقَةٌ) kelimesi bazen şerî anlam olarak zekât ile aynı manada kullanılmıştır.¹⁰¹ Kur'an ilimlerinden olan 'nezair'in konusunu teşkil eden bu husus eş anlamlılığı ifade etmektedir.¹⁰² Bazı âlimler şerî anlam ile mana arasında farklılığın olması durumunda şerî anlamın tercih edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁰³ Sadaka ile zekât

⁹⁷ Resulullah (asm.) şöyle buyurdu: "İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resülü olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hac etmek, ramazan orucunu tutmak" Buhari, İmân, 1, 2; Müslim, İmân, 19, 22; Tirmizi, İmân, 3; Nesai, İmân, 13.

⁹⁸ Yusuf Kardavi, **İslam Hukukunda Zekât Cilt 1 (Fıkhu'z-Zekât)**, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1984, s. 51; Şehmus Demir, "Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. 28, Erzurum, 2007, s. 12; Murat Sülün, "Kur'an'da Zekâtın Kavramsal Çerçevesi ", **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu olarak Kur'an ve Sünnette Zekât**, İstanbul: İSAV, s. 49-50.

⁹⁹ El-İsfahani, "z-k-v" maddesi, s. 459.

¹⁰⁰ Mehmet Erkal, "Zekât", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.44, İstanbul, 2013, s. 197.

¹⁰¹ Kardavi, **İslam Hukukunda Zekât Cilt 1 (Fıkhu'z-Zekât)**, s. 53-54.

¹⁰² Bilal Deliser, **Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015, s. 102.

¹⁰³ İbn Uzeymin, **Tefsir Usulüne Giriş**, İstanbul: Guraba Yayınları, s.52-53.

arasındaki ilişki buna örnek verilmektedir.¹⁰⁴ Nitekim Maverdi, sadaka ile zekâtın aynı şeyler olduğunu ismin değişik müsemmanın bir olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵

Sadaka (صَدَقَةٌ) ise kelime anlamı olarak s-d-k kökünden *doğruluk* anlamına gelmektedir. Kardavi, "sadaka burhandır"¹⁰⁶ hadisini, sadakanın imanın bir sadakati, ahiret gününe imanın bir tasdiki olarak yorumlamıştır.¹⁰⁷

2.2.Zekâtın Hukuki Dayanakları

2.2.1. Kur'an'da Zekât

"Zekât" (الزَّكَاةُ) lafzı, Kur'an-ı Kerim'de 30 defa, 'sadaka' (صَدَقَةٌ) lafzı ise müteradif manada 2 defa geçmekte, ıstılah manasıyla zekât toplamda 32 defa zikredilmektedir. Zekât lafzı ile geçen 30 ayetten 26'sı "salat" (صَلَاةٌ) lafzı ile namaz manasında birlikte kullanılmaktadır. Zekât ayetlerinin 8'i Mekkî, 24'ü ise Medenîdir.¹⁰⁸

Kur'an'ın ifadelerine göre ise zekât, *birr'e* (iyiliğe) sahip olanların özelliği olan¹⁰⁹, ribanın karşıtı olarak artma özelliği bulunan¹¹⁰, ifa edildiği takdirde büyük mükâfatların verileceği¹¹¹, Allah'ın rahmetiyle kuşattığı insanların bir özelliği olan¹¹², müşriklerin yaptıkları takdirde imana geldiğini gösteren hususlardan biri olan¹¹³, Hz. İsa'nın (as.) henüz beşikte iken emrolunduğunu söylediği¹¹⁴, İsmail peygamberin ailesine emrettiği¹¹⁵, Yakup ve İshak peygamberlere vahyedilen hususlardan biri olan¹¹⁶, iman edip salih amel işleyenlerin özelliği olan¹¹⁷, Allah yolunda cihat edenlerin emrolunduğu¹¹⁸, hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini Allah'ı tespih etmekten alıkoymadığı insanların özelliği olan¹¹⁹,

¹⁰⁴ Bu çalışmada aksi belirtilmediği takdirde sadaka lafzı kullanıldığında, günümüz anlayışındaki gönüllü bir bağış anlamından ziyade *zekât* manası ile kullanılacaktır.

¹⁰⁵ İmam el-Maverdi, **El-Ahkamü's Sultaniye**, Ali Şafak (çev.), İstanbul: Bedir Yayınevi, 2015, s. 218.

¹⁰⁶ Müslim, Taharet, 1.

¹⁰⁷ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 1 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 55.

¹⁰⁸ Ayetlerin hepsi için bkz. "**Kur'an-ı Kerim'de Geçen Zekât Ayetleri ve Mealleri**" <http://islamiktisadi.net/index.php/2016/12/11/kuran-i-kerimde-gecen-zekât-ayetleri-mealleri/>

¹⁰⁹ Bakara, 2/177.

¹¹⁰ Bakara, 2/276-277.

¹¹¹ Nisa, 4/162.

¹¹² Araf, 7/156.

¹¹³ Tevbe, 9/5, 11.

¹¹⁴ Meryem, 19/31.

¹¹⁵ Meryem, 19/55.

¹¹⁶ Enbiya, 21/73.

¹¹⁷ Hac, 22/41.

¹¹⁸ Hac, 22/78.

¹¹⁹ Nur, 24/36-37.

müminlerin esas özelliklerinden biri olan¹²⁰, muhsinlerin özelliklerinden biri olan¹²¹ Resulullah'ın (asm.) hanımları namında tüm kadınlara emr olunan¹²², ehl-i kitaba emredilen dosdoğru bir dinin bir unsuru olan¹²³ dünyevi ve uhrevi birçok hikmeti bulunan ilahî bir farizadır.

2.2.2. Hadislerde Zekât

Daha önce ifade edildiği üzere İslam'ın ikincil aslî kaynağı olan Sünnet, Kur'an'ın bir tamamlayıcısı ve bağlayıcı bir tefsiridir.¹²⁴ Sünnet, Kur'an'ın Resulullah (asm.) tarafından yapılmış bir yorumu iken hadis ise bu yorumun yazıya geçirilmiş halidir.¹²⁵ Sahabe döneminde dahi İslam'ın hükümlerinin sadece Kur'an tarafından anlaşılamayacağına dair şöyle bir olay nakledilmektedir: Bir gün ashabdan İmran b. Husayn (ö. 52/672), bir mecliste bir adamın "Kur'an'dan başka bir söz söylemeyin" demesine karşılık şöyle demiştir: "Sen gerçekten ahmak bir adamsın! Öğle namazının dört rekât olduğunu, onda açıkça okunmayacağını Allah'ın kitabında gördün mü? Sonra namazı, zekâtı ve benzeri konuları saydı. Sonra da dedi ki: bütün bunları Allah'ın kitabında açıklanmış olarak bulabiliyor musun? Allah'ın kitabı bunları kapalı bırakmıştır. Şüphesiz ki bunları sünnet tefsir eder."¹²⁶

Kur'an genel hükümleri vazetmiş olsa da ayrıntılı hükümler Resulullah (asm.) tarafından ortaya konulmuştur. Zekât konusunda hadislerin önemi büyüktür zira Kur'an'da zekât ahkâmına rastlanmamaktadır. Zekât ahkâmı Resulullah (asm.) tarafından beyan edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Hatta zekât mektupları, hadislerin Resulullah (asm.) zamanında yazıldığına delil olarak gösterilmektedir.¹²⁷ Nitekim ileride değinileceği gibi Hamidullah'ın Hz. Muhammed'in (asm.) siyasi ve diplomatik mektuplarını derlediği "*Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*"¹²⁸ adlı çalışmasında 20 civarında zekât mektubu bulunmaktadır.

¹²⁰ Neml, 27/2-3; Tevbe, 9/71; Muminun, 23/4.

¹²¹ Lokman, 31/4.

¹²² Ahzab, 33/33.

¹²³ Beyyine, 98/5.

¹²⁴ Sadreddin Gümüş, **Kur'an Tefsirinin Kaynakları**, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990, s. 52.

¹²⁵ İsmail Lütfi Çakan, **Hadis Usulü**, İstanbul: MÜ İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016, s. 23.

¹²⁶ Gümüş, s. 47

¹²⁷ Yavuz Köktaş, **100 Soruda Hadis Meseleleri**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, s. 168.

¹²⁸ Muhammed Hamidullah, **El-Vesaiku's-Siyasiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri**, Vecdi Akyüz (çev.), İstanbul: Kitabevi, 1997.

Zekâtın ayrıntılı hükümleri ise hadis ilminin titizliğinde sahih hadis kitapları ile çağımıza kadar gelmiştir. Bunlara İmam Malik'in Muvattası, Kütüb-ü Sitte olarak iştihar bulmuş altı hadis kitabı; Buhari ve Müslim'in sahihleri, Tirmizi'nin Camii'i, Ebu Davud, İbn Mace ve Nesai'nin Sünen'leri zikredilebilir. Bunlara ek olarak malî meseleleri konu alan *Kitab'ül Haraç* ve *Kitabü'l Emval* yazını zekât ile ilgili bazı hadislerle kaynaklık teşkil etmektedir. Bunlara da Ebu Yusuf'un *Kitab'ul-Haraç*'ı, Ebu Ubeyd'in *Kitabu'l-Emval*'i örnek olarak gösterilebilir.

2.3.Zekâtın Ortaya Çıkışı

Zekât kavramının doğuşu bundan önceki semavi dinlerden itibaren başlamıştır. Nitekim zenginlik ve fakirlik dünya hayatının vazgeçilmez bir unsurudur. Bu dengeyi muhafaza etmek kâinatın Yaraticısına ait emirler ile olmuştur. Bu kısımda zekâtın ortaya çıkışı diğer semavi dinler ile birlikte ele alınacaktır.

2.3.1. Fakirlik Olgusu, Vergi ve Toplumsal Yardımlaşma

Fakirlik tarihin en eski toplumlardan itibaren süre gelen bir durumdur. Fakirliğin ve zenginliğin aynı dünya hayatında bulunması şüphesiz bir dengenin sağlanması amacıyla olmuştur. İnsanlar arasında bu şekilde farklı derecelerin olduğu Kur'an'da şöyle açıklanmaktadır: "... Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır."¹²⁹ Ayetten de anlaşılacağı üzere fakirliğin ve zenginliğin bulunması insanlar arasında bir işbirliğinin sağlanması amacıyla.

Cemiyette henüz mülkiyet oluşmadan evvel insanlar birbirlerine "*emeği ile iştirak*" tarzında bir vergi biçimiyle yardımcı olmuşlardır. Vergi olayı milattan önceki devletlerde de vardır ancak ayrıntılı özellikleri günümüze kadar ulaşmamıştır. Babil, Mısır, İran, Arap Yarımadası, Roma ve Çin gibi eski medeniyetlerde gerek dinî gerek şahsi ya da bir istibdat aracı olarak uygulanan vergi biçimlerine rastlanılmaktadır.¹³⁰ Çoğu zaman da vergi zenginlerin yahut hükümdarların fakir halka karşı uyguladığı bir sömürü aracı olmuştur. Eski medeniyetlerin çoğunda halk ezilmiş, toprakları ellerinden alınmış ve zulüm altında yaşamaya

¹²⁹ Zuhruf, 43/32.

¹³⁰ Salih Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1984, s. 2-3.

mahkûm edilmiştir.¹³¹ Bu yüzden bu çeşit bir vergi anlayışı daima bir zulüm aracı olarak algılanmıştır. Resulullah (asm.) ise *meks* denilen vergiyi bu zulmü bertaraf etmek için kaldırmıştır.

İnsanlık tarihinde meydana gelen haksızlıkların kalkması amacıyla her daim hakkı savunan ve tavsiye eden peygamberler gönderilmiştir. Bu peygamberler toplum içindeki ahengin ve tenasübün sağlanması amacıyla daima iyiliği emretmiş ve kötülükten men etmiştir. Malî olarak da gönderildikleri topluma zekâtı emretmeleri buyrulmuştur. Kur'an ayetlerinden anlaşıldığı üzere zekât Peygamber Efendimiz (asm.) ile başlayan bir yardımlaşma aracı değil, ondan önceki peygamberlere de emredilen bir ibadettir. Semavi kitaplar tahrif olmaların rağmen bu durumu teyit etmektedir.

2.3.2. Semavi Dinlerde Zekât

Semavi dinlerden olan Yahudilik ve Hıristiyanlık tahrif olmuş hali ile günümüze kadar aktarılmışsa da içinde tahrif olmayan kısımlarının hala mevcut olduğu Kur'an ile benzerliklerinden anlaşılmaktadır. Servet yığma, infak ve yardımlaşma konuları kısmen de olsa hali hazırdaki Kitab-ı Mukaddes'te mevcuttur.¹³² Konumu itibariyle zekât meselesinin de semavi dinlerin ilgi alanına girdiği görülmektedir.

Servet biriktirme noktasında Eski Ahit, Vaiz, 2, 26'da şöyle denmiştir: "*Çünkü Tanrı bilgiyi, bilgeliği, sevinci hoşnut kaldığı insana verir. Günahkâra ise, yığma, biriktirme zahmeti verir; biriktirdiklerini Tanrı'nın hoşnut kaldığı insanlara bıraksın diye. Bu da boş ve rüzgârı kovalamaya kalkışmakmış.*" Özdeyişler, 22, 16'da ise "*Servetini büyütmek için yoksulu ezenle, zengine armağan verenin sonu yoksulluktur.*"¹³³ denilmiştir.

Tevrat'ın ve İncil'in bir arada bulunduğu Kitab-ı Mukaddes'te yardımlaşma, öşür ve sadaka kavramları fakire yardım, Allah'a olan bir yükümlülük olarak geçmektedir.

Misal olarak fakirler hakkında şöyle uyarılmaktadır: "*Tanrınız Rabb'in size vereceği ülkenin herhangi bir kentinde yaşayan kardeşlerinizden biri yoksulsa, yüreğinizi katılaştırmayın, yoksul kardeşinize eli sıkı davranmayın.*"¹³⁴ Bu ayette ise açıkça öşürden yani

¹³¹ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 1 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 57-59.

¹³² Bu çalışmada Kitab-ı Mukaddes'teki ayetler <http://kutsal-kitap.net/> web sayfasından alınmıştır.

¹³³ İpek Madi, "Ortadoğu Dinleri Açısından *Homo Economicus*'un Analizi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi OAE, 2014), s. 148.

¹³⁴ Tesniye, Yasanın Tekrarı, 15, 7. ayet.

mahsullerden alınan onda birlik zekâtta bahsedilmektedir: *"Her yıl tarlalarınızda yetişen ürünlerin ondalığını bir yana ayıracaksınız. Tahılınızın, yeni şarabınızın, zeytinyağınızın ondalığını, sığırlarınızın ve davarlarınızın ilk doğanlarını, Tanrınız Rabb'in adını yerleştirmek için seçeceği yerde O'nun önünde yiyeceksiniz. Bunu yapın ki, her zaman O'ndan korkmayı öğrenesiniz. Tanrınız Rabb'in adını yerleştirmek için seçeceği yer uzaksa, yol Tanrınız Rabb'in size verimli kıldığı ürünlerin ondalığını oraya taşıyamayacak kadar uzunsa, ondalığınızı gümüşe çevirin. Gümüşü alıp Tanrınız Rabb'in seçeceği yere gidin. Gümüşü dilediğiniz şekilde kullanın: Sığır, davar, şarap, içki ya da canınızın istediği başka bir şey alın. Siz ve aileniz orada, Tanrınız Rabb'in önünde yiyecek ve sevineceksiniz. "Kentlerinizde yaşayan Levililer'i yüzüstü bırakmayın. Onların sizin gibi payları ve mülkleri yoktur. Her üç yılın sonunda, o yılın ürününün bütün ondalığını getirip kentlerinizde toplayın. Öyle ki, sizin gibi payları ve mülkleri olmayan Levililer, kentlerinizde yaşayan yabancılar, öksüzler, dul kadınlar gelsinler, yiyip doysunlar. Bunu yaparsanız, Tanrınız Rab el attığınız her işte sizi kutsayacaktır."*¹³⁵

Ayrıca Yahudilerde *"tzedakah"* olarak nitelendirilen ve sadaka ile aynı mana ve lafızdan gelen bir kavram vardır. *Tzedakah* İslam'da olduğu gibi zorunlu bir bağış anlamına gelmektedir. Ancak bu konuda zekât kadar ayrıntılı ahkâma sahip olup olmadığı noktasında yeterli malumat bulunmamaktadır.¹³⁶

Yeni Ahitte ise bu meseleye şöyle değinilmektedir: Luka, 11, 41-42'de *"En iyisi, içte bulunanlardan yoksullara verin. Her şeyin size temiz kılındığını göreceksiniz. Ama vay sizlere, Ferisiler! Çünkü nanenin, sedef otunun, her tür sebzenin ondalığını verirsiniz; öte yandan Tanrı adaletini, sevgisini önemsemezsiniz. Bunları yapmanız, ama ötekileri de önemsemeniz gerekirdi."* denilerek sadece vermek değil aynı zamanda Allah rızasını da kazanmaya çalışmanın vurgusu yapılmıştır.¹³⁷

Yeni Ahit, Matta, Yoksullara Yardım, 6, 1-5 ayetlerinde sadakadan şöyle bahsedilmektedir: *"Birisine sadaka vereceğiniz zaman bunu ilan etmek için önünüzde borazan çaldırmayın. İkiyüzlü kişiler, insanların övgüsünü kazanmak için havralarda ve sokaklarda*

¹³⁵Tevrat, Tesniye, 14, 22-29: Bkz. Ahdi Atikte Vergi, Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 4; Ayrıca bkz. Tevrat, Mısırdan Çıkış, 34, 26; Tevrat, Mısırdan Çıkış, 34,19-20; Tevrat, 1. Samuel, 8,15-17; Yasa'nın Tekrarı, Bölüm 26.

¹³⁶ Madi, "Ortadoğu Dinleri Açısından *Homo Economicus*'un Analizi", s. 148.

¹³⁷ Ayrıca bkz. Madi, "Ortadoğu Dinleri Açısından *Homo Economicus*'un Analizi", s. 199.

böyle yaparlar. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödülleri almışlardır. Siz sadaka verdiğiniz zaman, sol eliniz sağ elinizin ne yaptığını bilmesin. Öyle ki, verdiğiniz sadaka gizli kalsın. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir."

Sadaka vermenin temizleyeceğine dair ayet ise Yeni Antlaşma, Luka, 11, 41. ayetinde şöyle geçmektedir: *"Siz kaplarınızın içindekini sadaka olarak verin, o zaman sizin için her şey temiz olur."*

Yeni Antlaşma, Luka, 12, 33-34 ayetlerinde ise *"Mallarınızı satın, sadaka olarak verin. Kendinize eskimeyen keseler, göklerde tükenmeyen bir hazine edinin. Orada ne hırsız ona yaklaşır, ne de güve onu yer. Hazineniz neredeyse, yüreğiniz de orada olacak."* denilerek sadakanın kutsiyetine dikkat çekilmiştir.

1. Korintliler, 13, 3. ayette ise sevgisiz sadaka vermenin bir yararı olmayacağı belirtilmiştir: *"Eğer bütün malımı sadaka olarak dağıtsam ve bedenimi yakılmak üzere teslim etsem, ama sevgim olmasa, bunun bana hiçbir yararı yoktur."*

Ayrıca dini otoritelerce kabul görmüş ancak dini metinlerin bir parçası olmayan *Deuterokanonik* metinlerde sadaka vermenin ölçüsü zenginlik olarak belirtilmiş, sadakanın ölümden kurtaracağına vurgu yapılmıştır: *"Mallarından bir bölümünü sadaka vermek için ayır. Yoksul kişiye asla sırt çevirme. Tanrı da sana sırt çevirmez. Sadaka verirken varlığını ölçü olarak kullan. Varlıklıysan daha çok ver, varlıklı değilsen az ver, ama sadaka verirken eli sıkı olma. Böyle davranırsan, yoksulluk günleri için kendine büyük bir hazine hazırlamış olursun. Çünkü sadaka insanı ölümden kurtarır ve karanlığa gömülmesini önler. Sadakayı yüce Tanrı'nın katında vermek çok etkili bir sunudur."*¹³⁸

Ayrıca Yeni Ahitte de ondalıktan yani öşürden¹³⁹ bahsedilmiştir: *"Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Siz nanenin, anasonun ve kimyonun ondalığını verirsiniz de, Kutsal Yasa'nın daha önemli yönleri olan adalet, merhamet ve sadakati ihmal edersiniz. Ondalık vermeyi ihmal etmeden esas bunları yerine getirmeniz gerekirdi."*¹⁴⁰

Tahrif olmuş semavi dinlerde zekâtın/sadakanın varlığını ayrıca muteber kitabımız Kur'an-ı Kerim'den öğrenmekteyiz: *"Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler*

¹³⁸ Tobit, Bölüm 4, 7-11; Ayrıca bkz. Tobit, 1, 3 ve 16; Sirak, 35, 1-2; Sirak, 17, 22.

¹³⁹ Kutsal kitaplardaki ondalık olarak adlandırılan öşür/tithe dini bir vergi olarak Fransız ihtilaline kadar alınmıştır. Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 4.

¹⁴⁰ Yeni Antlaşma, Matta, Bölüm 23, 23. ayet; Ayrıca bkz. Yeni Antlaşma, İbraniler, Bölüm 7, 4-10.

yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi.”¹⁴¹ ayetiyle İbrahim, İshak ve Yakub (as.) Peygamberlerin ve “Kitap'ta İsmail'i de an. Şüphesiz o sözünde duran bir kimse idi. Bir resül, bir nebi idi. Ailesine namaz ve zekâtı emrederdi. Rabb'inin katında da hoşnutluğa ulaşmıştı.”¹⁴² ayetiyle İsmail Peygamberin zekât ile emrolduklarını göstermektedir.

Başka bir ayette ise Yakub'un (as.) oğulları, İsrailoğullarının verdiği sözlerden Kur'an şöyle bahsetmektedir: “Hani, biz İsrailoğullarından, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz" diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz.”¹⁴³ ve “Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci -başkan- seçmiştik. Allah şöyle demişti: "Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır.”¹⁴⁴

Hz. İsa'nın ise henüz beşikte iken zekât ile emrolunduğunu Kur'an bize söylemektedir: "Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.”¹⁴⁵

Ayrıca tüm kitap ehlinin de zekât vermeleri emrolunmuştu: “Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir.”¹⁴⁶

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere zekât ve sadaka diğer semavi dinler için de söz konusu olmuştur. Her ne kadar niteliği farklı ise de bu İslamiyet gelmezden önce müminlere Allah için yardım yapılması emredilmiştir. Yahudilikte toplumsal bir zorunluluk, Hıristiyanlıkta Allah'ın Saltanatında bulunanlar için zenginlerin yoksula bir yardımı olarak

---

¹⁴¹ Enbiya, 21/73.

¹⁴² Meryem, 19/54-55.

¹⁴³ Bakara, 2/83.

¹⁴⁴ Maide, 5/12.

¹⁴⁵ Meryem, 19/31.

¹⁴⁶ Beyyine, 98/5.

belirtilmiş Müslümanlıkta ise zenginlerin servetinde fakirlerin "hakkı" olduğu vurgulanmıştır.¹⁴⁷

2.3.3. Zekâtın İslamiyet'teki Gelişimi

2.3.3.1. İslam'ın Ortaya Çıktığı Dönem ve Çevre

İslam'ın ortaya çıktığı zaman miladi olarak 610 yılına denk gelmekteydi. Bu dönemde dünyada Bizans ve Sasani imparatorluklarının hâkimiyetleri sürüyordu. O sıralarda Arap yarımadası içine kapanık bir yaşam alanından çok bir ticaret merkezi görevi görüyordu.¹⁴⁸ İnşa edildiğinden bu yana Kâbe bir ibadet yeri idi ve insanlar Kâbe'ye yılın belli bir döneminde ibadet için akın ediyordu. Bu ibadet aynı zamanda ticareti de hareketlendiriyordu. Mekke ekin bitmeyen ve kurak bir bölgede olmasına rağmen ticaret ile geçim sağlanıyordu. Bu husus Kur'an'da Kureyş suresine bahis konusu olmuştu. Kureyş tacirleri kışın Yemen'e, yazın ise Şam'a ticari seferler düzenliyorlardı.¹⁴⁹ Yine Kur'an'da zikredilen Fil hadisesi, Ebrehe'nin Yemen Sana'da ticaret kervanlarını çekmek için yaptırdığı mabedin ön plana çıkmasını Kâbe'yi tahrip ederek sağlamak istemişti.¹⁵⁰ Mekke bu hususiyetleri ile o zamanlar *ümmü'l-kura*, yani *metropolis* olarak büyük ve muteber bir şehirdi.¹⁵¹

Mekke şehir devletinde vergiler müteakabiliyet (karşılıklılık) esasına dayanmaktaydı.¹⁵² Ancak en belirgin vergi oranı 1/10 yani oşür idi. İslam'dan evvel bu vergi "*meks*" olarak isimlendiriliyor, bunu tahsil edenlere de "*makis*" deniliyordu. Daha sonra bu kavramın yerini "*aşir*" ve "*uşşar*" tabirleri almıştı.¹⁵³

İslam öncesi döneme cahiliye denmesinin sebebi dünya çapında genel bir adaletsizliğin ve haksızlığın hâkim olmasından kaynaklanıyordu. Mekkeliler fakirleri, yetimleri gözetmemekte, kölelere zulmetmekte, kendi öz kızlarını toprağa gömmekteydiler. Mekke eşrafı Hz. Muhammed (asm.) ile fakirleri etrafından uzaklaştırdığı takdirde onunla

¹⁴⁷ Madi, "Ortadoğu Dinleri Açısından *Homo Economicus*'un Analizi", s. 136

¹⁴⁸ Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 9.

¹⁴⁹ Ebu'l Hasen Ali En-Nedvi, **Rahmet Peygamberi**, Abdülkerim Özaydın (çev.) İstanbul: İz Yayıncılık, 2016, s. 73.

¹⁵⁰ Martin Lings, **Hz. Muhammed'in Hayatı**, Nazife Şişman (çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, s. 35.

¹⁵¹ Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 23.

¹⁵² Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 16.

¹⁵³ Mehmet Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 33-34; Ayrıca bkz. Faruk Bal, **Arap Yarımadası'nda Ticaret Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi**, İstanbul: Beka Yayınları, 2015, s. 127-132.

görüŖeceklerini söyleyebilecek kadar kibirliydi. ¹⁵⁴ Allah'ı da tanımıyorlar ve O'na Ŗirk koŖuyordular. ¹⁵⁵ Bu yüzden İslam'ın getireceği her hüküm, dünyadaki zulmü ortadan kaldıracak nitelikte olmalıydı. Konu bağlamında zekât da malî bir mükellefiyet olarak hüküm süren eşitsizliklerin bertaraf edilmesi amacıyla gerekli bir emirdi.

2.3.3.2. İslam'ın Mekke Döneminde Malî Mükellefiyet ve Zekât

Kur'an'ın ilk olarak vahy olmasından Medine'ye kadar olan süreçte İslam'ın hükümleri tam anlamıyla devlet sistemi niteliğinde değildi. Medine'ye kadar olan dönem İslamiyet'in ve imanın kalplerde ve akıllarda yerleşmesi ile geçen bir dönemdi.

Resulullah'ın getirdiği din o dönemin örf ve adetleri ile bir çatışma haline girmişti. Çünkü Peygamber putlara tapmamayı, fakiri doymamayı, yetimi gözetmeyi emrediyordu. Bu durumda da peygamber ona inananların üzerinde bir kanun koyucu vasfını almıştı. ¹⁵⁶ Ancak ilk inen ayetlerde aşağıda görüleceği üzere malî mükellefiyeti tam anlamıyla emredici bir durum bulunmamaktaydı.

Resulullah'a ilk vahiy geldiğinde Hz. Hatice'nin onu teskin ederken "...kazancımı fakirlere verirsin..." ¹⁵⁷ ifadesini kullanması, Peygamberin (asm.) henüz İslam gelmeden evvel de fakirleri gözettiğini göstermekteydi. Resulullah fakirleri gözeterek şahsında emsal oluyordu. Kur'an ile malî meselelere dikkat çekilmeye ise ilk inen ayetlerden başlanmıştı. ¹⁵⁸ Mekke döneminde konuyla ilgili bahisler nüzul sırasına göre Kalem (2.) suresinin 19-33. ayetleri ile başladı. Burada yoksullardan bahçe mahsulatından bir pay ayırmamaya niyet eden bahçe sahiplerinin, bahçelerinin kül olması ile cezalandırıldıkları bahçe kıssası anlatılıyordu. Müddessir (4.) 38-46. ayetlerinde cehenneme girenlerin sıraladıkları sebepler arasında namaz kılmamak ve yoksulu doymamak vardı. Leyl (9.) 5-7. ayetlerinde *i'ta* eden yani verenlerin başarılı kılınacağı, 8-10. ayetlerinde ise cimrilik edenlerin zorluğa iletileceklerinden bahsetmektedir. Aynı surenin 17-18. ayetlerinde ise "*ita-i mal*" (malını verme/bağışlama) ibaresiyle, vermenin (*i'ta*) konusu belirlenmekte ve "*tezekkâ*" fiili ile zekâtın bir lügat manası olan temizlenme *ita-i mal* ile birlikte zikredilerek verenlerin ateşten uzak tutulacağı

¹⁵⁴ Celal Yeniçeri, **İslam'da Devlet Bütçesi**, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1984, s. 370.

¹⁵⁵ Mustafa Fayda, "Câhiliye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul: 1993, ss. 17-19.

¹⁵⁶ Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 22.

¹⁵⁷ En-Nedvi, s. 97.

¹⁵⁸ Burada surelerin nüzul sıraları parantez içinde verilecektir.

belirtilmektedir.¹⁵⁹ Böylece "tezekki" fiilinin *ita-i mal* ile kullanılmasıyla malî mükellefiyetin ön hazırlığı yapılmaktadır.¹⁶⁰ Fecr (10.) 17-18. ayetlerinde yetime neden ikram etmediklerine ve miskine yemek yedirmemeye birbirlerini neden teşvik edilmedikleri sorgulanmaktadır. Duha (11.) 9-10. ayetlerinde yetim vurgusu devam etmektedir. Maun (17.) 1-3. ayetlerinde de yetime kötü davranan ve miskini doyurmayı teşvik etmeyenlerin dini yalanlayanların özelliği olduğu söylenmektedir. Araf (39.) suresi 156. ayetinde Hz. Musa'nın (as.) kavmine hitap edilerek ilk defa "zekât" ıstılahı kullanılmakta, zekât vermenin rahmete vesile olacağından bahsedilmektedir. Meryem (44.) 31. ayette Hz. İsa'nın beşikte iken zekât ve namaz ile emredildiğinden bahsederek ilk defa *zekât ve salat* birlikte kullanılmaktadır. Aynı surenin 55. ayetinde ise Hz. İsmail'in ehline namaz ve zekâtı tebliğ ettiğine değinilmektedir. Neml (48.) suresinin 3. ayetinde Kur'an'ın zekât verenlere ve namaz kılanlara rehberlik edeceğinden bahis olunmaktadır. İsrâ (50.) 26. ve 38. ayetlerinde akrabaya, yoksula, yolda kalmışa "*hakk*"nın verilmesinden bahsedilerek malî müeyyidelere değinilmektedir. Yusuf (53.) 88. ayetinde "*tasaddaka*" ve "*musaddikin*" tabirleri geçmekte, kardeşleri Hz. Yusuf'tan aileleri için sadaka vermesini ve sadaka verenlerin Allah tarafından mükâfatlandırılacağı söylenerek "*sadaka*" kavramının kök kelimesi (*s-d-k*) bu manada ilk defa geçmektedir. Enam (55.) 141. ayette toprak mahsullerinin "*hakk*"nın verilmesini emretmektedir. Lokman (57.) 4. ayette zekât vermek ve namaz kılmak müminin sıfatları olarak geçmektedir. Zariyat (67.) 19. ayette mallarda muhtaç (*sail*) ve yoksullar (*mahrum*) için hakların bulunduğu söylenmektedir. Nahl (70.) 56. ayetinde müşriklerin İslam'dan önce putlara bir pay (*nasip*) ayırdıklarından ve bundan dolayı sorguya çekileceklerinden bahsedilmektedir.¹⁶¹ Enbiya (73.) 73. ayetinde İbrahim, İsmail ve Yakub (as.) peygamberlere vahyolunan emirlerde namaz kılmak ve zekât vermek olduğu belirtilmektedir. Muminun (74.) 4. ayette zekât müminin sıfatlarından sayılmaktadır.¹⁶² Mearic (79.) 24-25. ayetlerinde mallarda *belirli bir hakk (hakkun ma'lum)* olduğu vurgulanarak *hakk'ın* belirliliğine dikkat çekilmektedir. Rum (84.) 38-39. ayetlerinde

---

¹⁵⁹ "Temizlenmek için malını hayra veren en muttekî (Allah'a karşı gelmekten en çok sakınan) kimse o ateşten uzak tutulacaktır."

¹⁶⁰ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 37.

¹⁶¹ Enam Suresi 136. ayet de aynı konuya değinmektedir.

¹⁶² Birçok ayette zekâtın namaz ile birlikte zikredilmesi ancak Muminun suresinde arasına başka bir ayet girmesini Fahreddin Razi şöyle açıklamıştır: "Eğer, "Allah Teâlâ Kur'an'da, namaz ile zekâtı hep birlikte zikretmiştir. Bu ayette niçin, ikisinin arasını, "Onlar, boş ve faydasız şeylerden yüz çeviricidir" ifadesi ile ayırmıştır" denilirse biz deriz ki: "Boş ve faydasız şeylerden yüz çevirmek, namazın tamamlayıcısı olan hususlardandır." Bkz. Fahrüddin Er-Razi, **Tefsir-i Kebir**, Ankara: Akçağ Yayınları, 1993, s. 392.

ise Medine döneminde nazil olan Tevbe suresi 60. ayetteki zekâtın sarf yerlerinden ikisine, "miskin" ve "ibn'us-sebile" değinilmiştir.¹⁶³

2.3.3.3. İslam'ın Medine Döneminde Malî Mükellefiyet ve Zekât

İslam'da bugünkü anlamıyla bir devlet teşekkülünün temelleri Resulün ve ashabının Medine'ye hicreti ile başlamıştır. Malî mükellefiyetin belirli bir biçime oturması da bu dönemde olmuştur. Peygamber henüz Medine'ye girmeden önce bir kaç gün misafir olarak kaldığı ve ilk mescidi inşa ettiği Kuba'da *sadaka* meselesine değinmiştir.¹⁶⁴ Burada inşa ettiği mescitte kıldırıldığı ilk cuma namazının ilk hutbesinde sadaka ile ilgili şöyle bir hadis nakledilmektedir: "Yarım hurma ile de olsa; kendinizi cehennem ateşinden koruyunuz, o kadarını da bulamayanlar güzel bir sözle bile olsa kendilerini korusunlar."¹⁶⁵

Ayrıca burada sadaka konu çerçevesinde vuku bulan Selman-ı Farisi'nin Müslüman oluşu da dikkat çekicidir. Selman-ı Farisi ehli Kitaptan olup birçok rahibin hizmetinde bulunmuştur. Son peygamberin işaretleri hakkında bilgisi olan Selman nereye gitse ona dair bir işaret aramıştır. Bulduğu kiliselerde sadakanın daima rahipler tarafından şahsi olarak kullanıldığını görmüş ve bu durumdan rahatsız olmuştur. Son peygamberin izine düşen Selman, Yesrib'te köle olarak bulunduğu bir sırada son peygamber olduğunu iddia eden birinin geldiğini duymuştur. Gelecek olan son peygamberin sadaka almayacağını bildiği için onu sadaka ile sınımış ancak Resulullah sadakayı almayarak ashabına vermiştir. Daha sonra ona hediye getirdiğini bildirerek bu sefer hediye kabul ettiğini ve ashabıyla birlikte yediğini görmüştür.¹⁶⁶ Bu olay üzerine Selman-ı Farisi Müslüman olmuştur. Bu hadise o zamanın din adamlarının sadakayı suiistimal ettiğini göstermektedir. Dolayısı ile sadakanın nübüvvet için önemli bir rükün teşkil ettiği konumuz itibariyle önemlidir. Kralların ve hükümdarların halktan vergiyi kendi şahısları için topladığı, rahiplerin sadakaları kiliselerde kendileri için

¹⁶³ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 36-43.

¹⁶⁴ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 46.

¹⁶⁵ Buhari, Zekât 10, 9, Edeb 34; Müslim, Zekât 66-67.

¹⁶⁶ Bu hadisenin kaynağı için bkz. Ebu Ubeyd, **Kitab-ul Emval**, Cemaleddin Saylık (çev.), İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981, s. 530, Hadis no: 1772; Ayrıca sadaka ile hediyein farkının şöyle açıklandığı nakledilmektedir: "Sakif heyeti beraberlerinde getirdikleri bir hediye olduğu halde Resulullah'a (asm.) geldiler. Resulullah onlara: Bu nedir? Hediye mi, yoksa sadaka mı? Zira sadaka Allah rızası amacıyla verilir. Hediye ise, Resulullah'ın şahsına ikram edilir veya birisinin ihtiyacını karşılamak için verilen şeydir, diye buyurdu. Onlar: Hediyedir, diye cevap verdiler. Sonra oturdular ve çokça sual sordular. Bu yüzden Resulullah öğle namazını ancak ikinci namazına yakın bir vakitte kılabilirdi." Ebu Ubeyd, s. 531, Hadis no: 1773. Hikâyenin uzun hali için bkz. Selçuk Yıldırım, **Sahabe Hayatından Hidayet Öyküleri 1**, İstanbul: Zafer Yayınları, 2016, s. 32-41

ihdikâr ettiği bir zamanda halktan halk için alınan malî bir mükellefiyet olarak zekâtın/sadakanın bir devrim niteliği taşıdığı görölmektedir.

Medine'ye hicretten sonra Peygamberin (asm.) yaptığı ilk icraatlardan biri bu şehirde yaşayan insanlarla birlikte toplu bir anlaşma yapmak olmuştur. Bu anlaşma günümüzde dünyanın ilk yazılı toplum anlaşması olarak nitelendirilmektedir. Medine Toplum Sözleşmesinde tanzim edilen meseleler arasında, kan bedeli, harp esirleri için fidye-i necat ve ağır malî mesuliyet altında bulunanların kurtarılması gibi konular tanzim edilmiştir.¹⁶⁷

Genel olarak malî meseleleri ayetlerin tarihdizinsel sıralamasına göre takip edecek olursak hicretten sonra ilk nazil olan Bakara (87.) suresinde *infak* konusu 3, 195, 215¹⁶⁸, 219, 239, 261, 262, 264, 265, 267, 270, 272, 273, 274, ayetlerinde; *zekât* konusu 43 (Medine'de ilk defa), 83, 110, 177¹⁶⁹, 277, ayetlerinde; *sadaka* konusu, 263, 264, 271, 276, ayetlerinde; *karz-ı hasen* (güzel borç) konusu 245. ayette geçmektedir.¹⁷⁰ Enfal (88.) suresinin 1. ve 41. ayetlerinde *ganimet*, Al-i İmran (89.) 92. Ayetinde *birr* (iyilik), Nisa (92.) 77, 162 ayetlerinde *zekât*, Ahzab (90.) 33. ayette *zekât*, Hadid (94.) 18. ayette "*musaddikin*" ve "*musaddikat*" kelimeleri ile *sadaka* bahsi, Beyyine (100.) 5, Nur (102.) 37, Hac (103.) 41, Mücadile (105.) 13, Maide (112.) 12, 55. Tevbe (113.) 5, 18, 34, 35, 81, ayetlerinde de zekât meselesine, 60 ve 103 ayetlerinde sadakaya, 29. ayette ise gayr-i Müslimlerden alınan "*cizye*"ye değinilmektedir.¹⁷¹

Ortaya konulan yukarıdaki bilgiler ışığında İslamiyet'te zekât konusu Mekke'de geçmiş peygamberlerin de emrolunduğu, müminlerin sıfatı olduğu gibi hususlarla birlikte Medine için bir hazırlık safhası oluşmuştur. Enam 141. ayet hariç Mekke'de herhangi bir zorunlu malî mükellefiyet (vücup) yoktur¹⁷² ve ödeme şekli, zamanı ve nispeti tahdit edilmemiştir.¹⁷³ Mekke'de ilk inen surelerde yetimin ve miskinın doyurulması, *ibn'us-sebil'e*,

¹⁶⁷ Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 42.

¹⁶⁸ Ne infak edeceklerini soruyorlar diyerek *valideyn*, *akrabın*, *yetama*, *mesakin*, *ibn'us-sebil* sınıflarına hayır olarak ne yapılırsa Allah'ın onu hakkıyla bildiğini söylemektedir. Tuğ, s. 59.

¹⁶⁹ Burada asıl iyiliğin *zev'il-kurba*, *yetama*, *mesakin*, *ibn'us-sebil*, *sail*, *rikab* sınıflarına *ita-i mal* olduğu ve sonra namaz kılan ve zekât verenlerin davranışları olduğu söyleniyor. Tuğ, s. 59.

¹⁷⁰ Karzı hasen ayrıca şu ayetlerde zikredilmiştir: Maide, 12, Hadid 11, 18, Tegabün 17.

¹⁷¹ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 45-52; "Siyasi bakımdan tabi, din bakımdan bağımsız olan milletlerden" alınan baş vergisine cizye adı verilmektedir. Mekke döneminde bu baş vergisine rastlanmamaktadır. Ancak Roma'nın mağluptan aldığı *tribut* adlı baş vergisi yarım adada bilinen bir unsur olmuştur. Tuğ, s.113, 48, 13.

¹⁷² Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 45.

¹⁷³ Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 33.

akrabaya yardım edilmesi, *sail* ve *mahrumun hakkı* üzerine vurgu yapılmış olup Medine'deki infak ayetlerine dair bir hazırlık olduğu gibi zekâtın da hazırlığı yapılmıştır. Burada denilebilir ki Mekki ayetlerdeki yardımlaşmada cahiliye devrindeki durumlar hatırlatılıyor ve bu durumun ıslahına bir yol açılıyordu.¹⁷⁴ Daha öncede dile getirildiği üzere zekât Mekke döneminde 8 defa ayetlere konu olmuştur.

Medine dönemine gelince ise, sadaka ile hızlı bir giriş yapılarak bu hususun bu dönem boyunca devam edeceği ve Müslümanlığa hizmet edeceği anlaşılmaktadır. Medine döneminde ilk inen ayetlerin infak, zekât, sadaka üzerinden ilerlemesiyle Medine şehir devletinin önemli bir parçası olmuştur. Medine döneminde 22 defa *zekât* lafzı ile 2 defa *sadaka* lafzıyla bu meseleye değinilmiştir. Zaten zekâtın Müslümanlara farz olması hicretin 2. yılı olarak kabul edilmektedir. Son inen surelerdeki sadakanın/zekâtın toplanması emriyle hicri 9. yıldan itibaren zekât artık Resulullah'ın yönetiminde toplanmaya başlanmaktadır.¹⁷⁵ Bu dönemde zekât toplamak için memurlar görevlendirilerek çeşitli beldelere gönderilmiştir.

"*Neyi infak edeceklerini soruyorlar*"¹⁷⁶ ayeti dışında nispet noktasında başka bir ayete rastlanılmamaktadır.¹⁷⁷ Zekâtın ayrıntılı hükümleri Resulullah tarafından sünnet yolu ile tespit edilmiştir. Şifahi öğretime ilave olarak zekât nispetleri yazı ile de tespit edilmiştir.¹⁷⁸ Buna günümüze kadar gelen hadislerin yanı sıra vesikalar da işaret etmektedir. Özellikle Hendek harbinden sonra bu vesikaların arttığı ifade edilmektedir.¹⁷⁹ Vefatına yakın bir zamanda tafsilatlı olarak Resulullah tarafından hazırlanan zekât tarifesi kendisi tarafından gerekli yerlere gönderilemese de Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Ömer b. Abdülaziz tarafından bu tarife uygulanmıştır.¹⁸⁰

Anlaşılacağı üzere zekât, Medine döneminde müessesesevi bir şekil almıştır.¹⁸¹ Burada zekât memurları, zekât sandığı, merkezi yönetim olduğu görülmektedir. Bu mesele kurumsallaşmanın ana unsuru olduğu için 3. bölümde ayrıntılı olarak işlenecektir.

¹⁷⁴ Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 31.

¹⁷⁵ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 57.

¹⁷⁶ Bakara, 2/219; Ayrıca bkz. Furkan, 25/67.

¹⁷⁷ Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 90.

¹⁷⁸ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 55.

¹⁷⁹ Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 67.

¹⁸⁰ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 61; Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 92.

¹⁸¹ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 57.

Özetle, burada vurgulanması gereken mesele zekâtın İslam'ın ilk üçüncü şartı olacak kadar önemli bir yere sahip olmasıdır. Zekât gönüllü bir bağıştan çok devletin zenginler ve fakirler arasında dengeyi sağladığı malî bir mükellefiyettir. Tarifeler devlet otoritesi tarafından düzenlenmiş ve tahsilatı ile tevziatı da devlet tarafından yapılmış ilahi bir vergidir.

2.4. Zekâtın Unsurları

2.4.1. Zekâtın Şartları

Zekât ile sorumlu olabilmek için 6 ana şart bulunmaktadır. Bunlar:

1. Mükellef olmak

Zekât verecek kişi Müslüman, hür ve yetişkin olması gerekmektedir. Köle, cariye, deli ve çocuklara zekât yükümlülüğü düşmemektedir.¹⁸²

2. Nisab Miktarı Mala Malik Olmak

Nisap, kelime anlamı olarak ölçü, sınır anlamına gelmektedir. Zekât ıstılahı olarak ise zekât vermenin yükümlü olduğu mal miktarının ölçüsüdür. Başka bir ifadeyle zekât verilmesi gereken asgari sınırdır. Zekâtın tabi olduğu her mal grubu için nisap ölçüsü Resulullah tarafından belirlenmiştir. Altın için 20 miskal, gümüş için 200 dirhem, koyun ve keçilerin nisabı 40, sığırların nisabı 30 devenin nisabı ise 5'tir. Ebu Hanife hariç âlimler tarım ürünlerinin nisabını 5 vesk olarak kabul etmektedirler. Bu nisap oranları zamanın şartlarına göre bir ailenin bir yıllık geçimini sağlayabilmekteydi ve hepsi eşdeğerti. Bu sebeplerden ötürü günümüzde nisap oranlarının değişmesiyle ilgili tartışmalar mevcuttur.¹⁸³

Zekât matrahı belirlenirken kişinin ve ailesinin aslî ihtiyaçları dikkate alınmaktadır. Aslî ihtiyaçlar, oturlan ev, ev eşyası, iş aletleri, kitap, binek, hizmetçi ve bir aylık yahut bir yıllık ihtiyaç masrafları olarak hesaplanmaktadır. Ayrıca borçlar da zekât matrahından düşülmektedir.¹⁸⁴

Nisapta, *nisab-ı istiğna* ve *nisab-ı gına* ayrımı mevcuttur. Nisab-ı istiğna zekât ile yükümlü olmayan ancak zekâtın sarf edildiği sınıflardan birine de dâhil olmayan ölçüdür.

¹⁸² Hamdi Döndüren, **İslam İlmihali**, İstanbul: Erkam Yayınları, 2004, s. 586; Mehmet Keskin, İsmail Karagöz ve Yaşar Yiğit, **Zekât İlmihali**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013, s. 143-145.

¹⁸³ Döndüren, s. 588; Osman Güman, "Zekât Nisab Değerlerinin Güncellenmesi", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 687-710; Keskin, s. 147.

¹⁸⁴ Döndüren, s. 589.

Esas nisap, nisab-ı gınadır ki bu ölçüye ulaşan zekât mükellefiyetinin nisap şartını sağlamış olmaktadır.¹⁸⁵

3. Malın Namî Olması

Bir mala zekât düşebilmesi için o mal nema nitelikli olmalıdır. Nema artabilen ve çoğalabilen anlamında kullanılmaktadır. Bir mal ticaret ile, doğum yolu ile veya tarım ile çoğalabiliyorsa bu mal namîdir ve zekâta tabi olabilmektedir.¹⁸⁶ Başka bir ifadeyle mal sahibine kar, gelir veya bir fayda sağlaması gerekmekte ya da kişi o mal ile kendisine gelir sağlayabilmelidir.¹⁸⁷

4. Tam Mülkiyet

Zekât mükellefi olabilmek için malın mülkiyetinin tamamı kişide bulunmalı ve zilyedi yani tasarrufu ve hükmü kendisinde olmalıdır. Ancak bu şartla mal zekâta tabi olabilir. Umuma ait mallar, vakıf ve devlet malları zekâta tabi değildir. Satın alınan ancak teslim alınmayan mallar da zekât nisabına dâhil olmaktadır. Burada zilyetlik yoksa da vekili vasıtası ile tasarruf hakkına sahiptir. Kaybolmuş mallarda fiilen yararlanma olmadığı için bunlar zekâta tabi değildir.¹⁸⁸

5. Havelan'ul-Havl: Üzerinden Bir Yıl Geçmiş Olmak

Bir malın zekâta tabi olabilmesi için nisap miktarına ulaştıktan sonra üzerinden bir yıl geçmiş olması gerekmektedir. Ancak bu şart nakit para, altın, gümüş ve ticaret malları ile yılın yarısından çoğunu mezrada geçiren (saime) hayvanlar için geçerlidir. Toprak mahsulü ve madenler için bu şart geçerli değildir çünkü toprak mahsullerinin hasadı yılda bir kaç defa yapılabilmektedir. Zekâtın sarf yerleri bakımından bu durum onların yararınadır. Çünkü toprak mahsulü bekletilirse hem çürür hem faydasız hale gelir.¹⁸⁹

6. Borçlu Olmamak

Tam mülkiyet ve aslî ihtiyaçlardan fazla olma şartlarından ötürü zekâta tabi olan mal borç karşılığı olamaz. Mal sahibinin nisabın altına düşüren miktarda borcu varsa malına zekât

---

¹⁸⁵ Akyüz, s. 573.

¹⁸⁶ Döndüren, s. 590.

¹⁸⁷ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 1 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 147; Keskin, s. 83.

¹⁸⁸ Döndüren, s. 591; Keskin, s. 145.

¹⁸⁹ Döndüren, s. 591-592; Keskin, s. 85.

düşmemektedir. Ancak bu konuda âlimler arasında bir takım ihtilaflar oluşmuştur. Genel kanaat ise borçlu kişinin zekât ile yükümlü olmamasıdır.¹⁹⁰

2.4.2. Zekâta Tabi Mallar

Zekâtın vacip olduğu malların tamamı Kur'an tarafından belirtilmemiş, Resulullah'ın (asm.) sünnetiyle belirlenmiştir. Genel olarak Resulullah zamanında mal niteliğinde olan nakit para, altın-gümüş, toprak mahsulü, ticaret ve başka şeylerden doğan kazanç, yerden çıkan maden ve benzeri mallar zekâtın vacip olduğu mallar olmuştur.¹⁹¹ Ancak bu dönemden sonra yeni gelir çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili de âlimler yaptıkları içtihat sonucu yeni mal çeşitlerinin zekâta hangi yönden konu olduklarını ve nispetlerini belirlemişlerdir. Zekâta konu olan yeni mal çeşitlerine kira gelirleri, hisse senedi gelirleri ve benzeri sermaye ve gelir çeşitleri örnek gösterilebilir.¹⁹²

2.4.3. Zekâtın Sıhhat Şartları

Zekâtın sahih olabilmesi için iki esas şart vardır. Bunlarda biri niyet, diğeri ise temliktir. Zekât mükellefi olduktan sonra verilmesi gereken mal ayrılırken yahut zekât verilmesi gereken yere verilirken dil ile olmasa da kalben niyet edilmelidir. Karşı tarafa bunun zekât olduğu söylenmesi gerekmemektedir.¹⁹³ Niyet zekâtın verileceği zamana yakın olmalıdır. Zekâta niyet bizzat mal sahibi tarafından olmalıdır, vekilin niyeti geçerli değildir.

Temlik şartı ise zekât malının verilen tarafın mülkiyetine geçme şartıdır. Başka bir deyişle verilen mal temlik edilmezse, verilecek tarafın mülkiyeti altına geçmezse kabul olmaz. Yemek yedirmek veya ikramda bulunmak temlik niteliğinde olmadığından zekât yerine geçmemektedir. Zira Tevbe suresinin 60. ayetinde belirtilen zekâtın sarf yerlerinin başındaki 'lam' harf-i ceri temliki ifade etmektedir.¹⁹⁴

---

¹⁹⁰ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 1 (Fıkhu'z-Zekât)*, s.162-168; zekâtın şartları ile ayrıntılı malumat için bkz. age. s. 131-171.

¹⁹¹ Ayrıntı için bkz. Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 1 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 131-132.

¹⁹² Konuyla ilgili ayrıntılı hükümler için bkz. Döndüren, s. 601-640.

¹⁹³ "Ahmed b. Hanbel, "zekâtı verirken bunun zekât olduğu söylensin mi?" sorusuna "bu sözle incinmesine ne gerek var, zekâtını verir ve susar. Yüzüne vurmasına ne gerek var." şeklinde cevap vermiştir. Bkz. Mehmet Erkal, **Zekât Bilgi ve Uygulama**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 2008, s. 227.

¹⁹⁴ Döndüren, s. 695-697.

2.4.4. Zekâtın Sarf Yerleri

Zekâtın sarf edileceği sınıflar Kur'an-ı Kerimde Tevbe Suresi 60. ayetinde açıkça belirtilmiştir: “Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, miskinler (düşkünler), amilîn (zekât toplayan memurlar), müellefet'ul-kulub (kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlar), rikab (özgürlüğüne kavuşturulacak köleler), garimin (borçlular), fisebilillah (Allah yolunda cihad edenler) ve ibn'us-sebil (yolda kalmış yolcular) içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Fakirler ve Miskinler, kaynaklarda aynı nevin farklı sınıfları olarak ele alınmıştır. Her ikisini bir sayan âlimler olduğu gibi ikisini ayıran âlimler de olmuştur. Bu sınıfların ayırımında ihtilaflar olmuştur. Ancak bu iki sınıfın da muhtaç kişiler olduğunda görüş birliği vardır. Hangisinin daha muhtaç olduğu ise ihtilaflıdır. Hanefilere göre miskin hiç bir malı olmayan kimsedir. Fakir ise *havaic-i asliyeye* sahip ancak zekât nisabının altında bulunan kimsedir. Fakir ve miskine verilecek olan zekât bir takım âlimlere göre onları zengin edecek kadar olmalı, bir başka görüşte bir yıllık yaşesine yetecek kadar olmalıdır. Tüm konularda âlimlerin görüşleri mezheplere göre farklılık göstermektedir.¹⁹⁵

Amiline aleyha (الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا), yani zekât işinde çalışan memurlar ise ayette üçüncü sırada belirtilmiştir. Gazali'ye göre amil tanımı, uzman, muhasip, taşıyıcı ve koruyucu gibi zekâtın tüm işlerinde çalışan kişileri kapsar.¹⁹⁶ Kardavi Allah'ın zekâttan onlara bir pay ayırmasının birkaç hikmetini “ta ki zenginlerden ondan başka bir şey alınmasın ve idaresini yürüten personele kendisinden masraf yapılan kendi kendine yeterli bir geliri olduğuna dikkatler çekilsin.”¹⁹⁷ diyerek açıklamaktadır. Bu sınıf ayrıca zekât işlerinin memurlar tarafından yapıldığını ve yapılması gerektiğinin en açık delillerinden biridir.¹⁹⁸ Amil, zengin de olsa yaptığı işin karşılığı olarak bundan pay almaktadır. Ancak amil bunun dışında zekât mükelleflerinden bir pay alamaz. Zira Resulullah'a gelen bir amil, İbn Lutbiyye, “bu size, bu bana aittir” dediği zaman Resulullah minbere çıkarak: “Ben sizden birini, Allah'ın bana tevdi ettiği bir işte istihdam ederim. Sonra o gelir: “Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!” der. Bu adama, babasının veya anasının evinde otursaydı da, eğer doğru sözlüye hediyesi

¹⁹⁵ Bu konunun ayrıntısı için bkz. Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 21-57.

¹⁹⁶ İmam Gazali, *Zekâtın Sırları ve Fazileti*, Harun Ünal (çev.), İstanbul: Çelik Yayınevi, 2014, s. 114.

¹⁹⁷ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 58.

¹⁹⁸ Ali Özek, Hayreddin Karaman, M. Akif Aydın ve Mehmet Erkal, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, İstanbul: İSAV Yayınları, 1984, s. 113.

ayağına gelseydi ya! Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşıyor olduğu halde Kıyamet günü Allah'la karşılaşacaktır. Eğer bu haksız aldığı şey deve ise böğürecek, sığırsa möleyecek, koyunsa meleyecek!" demiştir.¹⁹⁹ Bu hadisten amillere neden zekâtın pay verildiği daha iyi anlaşılmaktadır. Amil ve zekât kurumu konusuna ileride ayrıntılı olarak değinilecektir.

Zekât verilecek sınıfların dördüncüsü olan *müellefe-i kulub*, kalpleri ısındırılacak olanlar anlamına gelmektedir. Bu sınıfın bir kısmı İslam'a düşman olmayan ancak kalpleri ısındırılarak İslam'a girmeleri umulanlardır. Bir kısmı da İslam'a yeni girmiş Müslümanlardır ki sebat etmeleri için böyle bir pay ayrıldığı nakledilmektedir. Netice olarak bu sınıfta hem Müslümanlar hem de gayr-i Müslimler bulunabilir. Bundan maksat mal vererek insanları İslam'a ısındırmaktır. Bu durum, kaynaklarda cihadın bir türü olarak aktarılmıştır. Resulullah döneminden sonra İslam'ın güçlendiği ve böyle bir şeye gerek olmadığı gerekçesiyle bu sınıfa Hz. Ömer tarafından artık bir pay ayrıldığı nakledilmiştir. Ancak âlimler bu gerekçenin ayeti neshettiği anlamına gelmediğini sadece zamanın şartlarına göre payın düşmüş olabileceğini ancak bu ihtiyacın günümüzde devam ettiğini belirtmektedir.²⁰⁰ Bugün de İslam karşıtlığına karşı bu pay kullanılabilir.

Rikab (köleler), o zaman hâkim olan köle ve cariye anlayışını tasfiye etmek amacıyla köle sınıfına zekât payından ayrılmıştır. Köleleri özgürlüğe kavuşturmak iki yol ile olmaktadır. Birincisi, kölenin sahibi ile yaptığı *mükatebe* (kölelikten belli bir mal karşılığında kurtulma) anlaşması gereği ilgili tutarı zekât gelirinden ödeyerek köleyi özgürlüğe kavuşturmasıdır. İkincisi ise bir kişinin veya zekâtı toplayan devletin satılığa çıkmış kölelere zekât geliri ile özgürlüğünü vermektir.²⁰¹ Bu uygulama köleliğin bertarafı için üzerinde taşıdığı amacı gerçekleştirdiğini günümüz İslam toplumlarında köleliğin olmayışı ile görmek mümkündür. Zekâtın kapsayıcı rolü insanlığın kölelikten kurtuluşuna vesile olmuştur.

Garimin (borçlular) sınıfı, kendisi için borçlanan yahut toplumun menfaati için borç altına giren ya da bir musibet neticesi varını yoğunu kaybederek bundan dolayı borca girenleri kapsamaktadır. Borçlu kişilerin borçlarını zekât payından ödemek için; kişinin borcunu ödeyemeyecek kadar muhtaç olması, helal bir iş için borçlanmış olması, borcun süresinin

¹⁹⁹ Buhari, Hiyel 15, Cum'a 29, Zekât 67, Hibe 17, Eymân 3, Ahkâm 24, 41; Müslim, İmâret 26, (1832); Ebu Davud, İmâret 11, (2946).

²⁰⁰ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 75-93.

²⁰¹ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 98-104.

bitmiş olması, borcun hapse yol açabilecek türden olması genel şartlar arasındadır. Başkalarının aralarını bulmak için veya toplumun menfaati için borç yükü altına girenlerin borcu da zekâttan ödenebilmektedir. Bu hususlar bağlamında İslamiyet zekât aracılığıyla insanların sosyal güvenliğine destek olmaktadır. İslam borçlu kişilere elini uzatarak insanlığa tarihte görülmemiş bir ihsan bahşetmektedir.²⁰²

Fisebibillah, kelime anlamı olarak Allah yolunda demektir. İbn Esir bunun "*Allah'a yakınlık için işlenen bütün amelleri kapsamakta*"²⁰³ olduğunu söylemiştir. Mezheplerin genel olarak ittifak ettiği noktalar; cihadın bu sınıf kapsamına girdiği, mücahitlerin şahsına bu paydan yapılabileceği, ancak baraj, köprü, mescit, okul gibi harcamalar için caiz olmadığıdır. Genel olarak bu kavram İslam'da *Allah yolunda cihad* olarak yer etmişse de *fisebillah* Allah yolunda yapılan tüm işlere kadar genişletilebilmektedir. *Sebilillah* kavramı Kur'an'da 60 defa geçerek, "*Allah yolunda infak edenler*", "*Allah yolunda hicret edenler*" gibi ayetlerle zikredilmiştir. Ancak cihadın da geniş bir anlamı olduğu düşünülürse günümüzde sadece askeri bir cihad olarak anlaşılmamalıdır. İslam'ı yaymanın ve Allah yolunda cihadın çok çeşitli yolları vardır. Bu bağlamda Allah yolundaki ameller için zekâttan pay ayrılabilir.²⁰⁴

İbnu's-sebil, yolun oğlu manasına gelmekle yolcu anlamında kullanılmaktadır. Bu kavram Kur'an-ı Kerim'de 8 defa geçerek kendisine ihsanın ve infakın gerekli olduğu anlamlarıyla zikredilmiştir. Kur'an "*O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızından yiyin.*" ayetinde ve diğer ayetlerde yolculuğu teşvik etmesi, yolculuğun ve seyahatin hayatın bir parçası olması ve bu yüzden birçok sıkıntıya düşülebilmesi gibi durumlardan ötürü *ibnu's-sebile* ayrı bir değer atfedilmiştir. İslam bu sınıfa zekâttan pay ayırmakla, rızık, ilim, seyahat, keşif ve cihad için yolculuğa çıkmayı teşvik etmiş ve emsalsiz bir sosyal dayanışma örneği ortaya koymuştur. Bu sınıfa ayrıca mülteciler, yurtlarından çıkarılanlar, sokakta kalanlar, sahipsiz çocuklar, zengin olduğu halde yabancı bir memlekette maddi sıkıntıya düşenler dâhil edilmiştir.²⁰⁵

²⁰² Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhuz-Zekât)*, s. 105-118

²⁰³ İbn Esir, En-Nihaye, 2/156, aktaran Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhuz-Zekât)*, s. 119.

²⁰⁴ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhuz-Zekât)*, s. 119-156.

²⁰⁵ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhuz-Zekât)*, s. 157-173.

2.5. Zekâtın Bireysel ve Toplumsal Yönü

2.5.1. İnsanın Tabiatı

Topluma ilişkin meselelerde herhangi bir konu ele alınırken insanın varlığı ve tabiatı göz ardı edilmemelidir. Tüm bilimlerde konu, doğrudan veya dolaylı insanı etkiler, özellikle toplumsal bilimlerde söz konusu olan toplumun ferdi; insandır.

Tabiatında ise insan, malî çok seven, çok cimri, çok hırslı ve sabırsız bir varlıktır.²⁰⁶ Malın kendisini yeterli kıldığını düşünerek azgınlık edebilen²⁰⁷ tüm rahmet hazineleri de verilse tükenir endişesiyle cimrilik edebilecek bir fitrattadır.²⁰⁸ Ayrıca İnsan "...malının, kendisini ebedileştirdiğini sanır."²⁰⁹ Ancak insan için mal sevgisi ve mal biriktirmek İslamiyette yasaklanmış bir durum da değildir.²¹⁰ "Mülk Allah'ındır" ilkesiyle insan için mal bir emanet konumundadır. Bu yüzden malı emanet olarak görmemek ve mala olan düşkünlük insanın bu dünyadaki asıl vazifesini unutturabilir ve onu cehenneme sürükleyebilir niteliktedir. Kur'an-ı Kerim'de "malı" Allah'ı anmak için bir aracı olarak sevmek vurgulanmıştır: "Süleyman, "Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim" dedi."²¹¹ Ayrıca "Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızık kim haram kılmış?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz."²¹² buyrulmakla Allah'ın mümin kullarına zinet ve rızık üzerinden özel tanıdığı bir haktan bahsedilmektedir. Bu yüzden mal sevgisi ve birikimi Allah namına olduğu takdirde güzel bir şeydir ancak nefsi gayelerle olduğunda, fakirlerle paylaşılmadığında, cimrilik edildiğinde "servet yığanları" cehennemin

²⁰⁶ "Malî da pek çok seviyorsunuz." Mearic, 70/19; "İnsan çok cimridir." İsra, 17,100 ; "Şüphesiz insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır." Fecr, 89/20.

²⁰⁷ "Hayır, insan kendini yeterli (müstağni) gördüğü için mutlaka azgınlık eder." Alak, 96/6-7.

²⁰⁸ "De ki: "Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman da tükenir korkusuyla cimrilik ederdingiz. Zaten insan çok cimridir."" İsra, 17/100.

²⁰⁹ Hümeze, 104/3.

²¹⁰ "Kur'an bakımından dünya ile alakalı şeyler hiçbir zaman küçümsenecek ve istihkar edilecek şeyler değildir; bilakis insan cemiyetinin esas temelini teşkil ederler." Muhammed Hamidullah, **Modern İktisat ve İslam**, Salih Tuğ (çev.), İstanbul: Yağmur Yayınları, 1963, s. 12.

²¹¹ "Müminler ise bu anlamda şöyle tarif edilmişlerdir: Nur, 24/36-37 "Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alış verişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar." Sad, 38/32-33.

²¹² "De ki: "Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızık kim haram kılmış?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz."" Araf, 7/32.

çağırıldığı belirtilmiştir.²¹³ Mala, mülke kul olmak ise helakiyete sebebiyet verecek bir durumdur.²¹⁴

İslamiyet'te mülkiyetin ilk ilkesi "*lehu'l mülk, yani mülk Allah'ındır*".²¹⁵ Bu yüzden Müslüman için mülk bir emanet konumundadır ve onu veren kişinin emirleri doğrultusunda tasarruf hakkı bulunmaktadır. Birçok ayette Allah'ın verdiği rızıktan infak etmek teşvik edilmektedir.²¹⁶ Allah yolunda olan infakın Allah katında kat be kat mükâfatı olacağı ifade edilmiştir.²¹⁷ Genel olarak infak tahdit edilmemiş olsa da zekât ile Müslümana en az miktarda malî bir mükellefiyet yüklenmiştir.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere insanın tabiatı mal sevgisi ile donatılmıştır. Bu açıdan zekât insanın tabiatında bulunan mal sevgisini törpülemekte ve onun arkasında yatan enaniyet ve gururunu da kırmaktadır.²¹⁸ İbn Arabi, mal sevgisi olmadığı takdirde zekâtın da farz olmayacağını belirtmiştir.²¹⁹ Aynı şekilde İbn Arabi insanoğlunun mülkiyet iddiasında bulunduğundan kirlendiğini ve temizlenmek/tezkiye olmak için zekât ile mükellef olduğunu vurgulamıştır.²²⁰ Zekâtın bir amacı da insanın madde üstüne çıkararak mala kul değil efendi olmasıdır.²²¹ Mal canın yongası olması hasebiyle onun zekâtını vermek mecazi mahubtan hakiki mahbuba yönelmek gibidir.²²²

2.5.2. Zekâtın Toplumsal Yönü

İnsan, tabiatı itibariyle medenidir.²²³ İhtimai bir varlıktır. Toplum içinde yaşamak insanın tabiatının bir gereğidir. Çünkü insan tüm ihtiyaçlarını tek başına giderecek kabiliyette değildir. İnsanın yaratılışı onu başkaları ile yaşamaya muhtaç kılmıştır. "*Bunun izahı şudur: Allah Teâlâ insanı yaratmış, gıdasız yaşaması ve hayatını devam ettirmesi mümkün*

²¹³ Mearic: 17-18 "O, (hakka) arka döneni ve (imandan) yüz çevireni; servet toplayıp yığıcı kendine çağırır."

²¹⁴ "Altına, gümüşe ve lükse kul olan insan helâk olsun!" Tirmizi, Zühd, 42; İbn Mace, Zühd, 8.

²¹⁵ Tabakoğlu, *İslam İktisadı Toplu Makaleler II*, s. 206.

²¹⁶ "Kendilerine merzuk kıldığımız şeylerden infak ederler." Bakara, 2/3; "Ey o bütün iman edenler size merzuk kıldığımız şeylerden infak edin ." Bakara, 2/254.

²¹⁷ "Mallarımı Allah yolunda infak edenlerin meseli bir tâne meseli gibidir ki yedi başak bitirmiş her başakta yüz tâne, Allah dilediğine daha da katlar, Allah vası'dır alîmdir." Bakara, 2/261.

²¹⁸ Evs ve Hazrec kabileleri hürriyete aşık, kimseye boyun eğmeyen ve hiçbir kabile ve hükümete vergi ve haraç vermeyen bir toplumdur. Zekât emri belki bu manada insanların gururunu kırmıştır. Bkz. En-Nedvi, s.131.

²¹⁹ İbn Arabi, **Zekâtın Sırları (Fütuhat-ı Mekkiye)**, Ekrem Demirli (çev.), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015, s. 164.

²²⁰ İbn Arabi, s. 31.

²²¹ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 262.

²²² Gazali, s. 52.

²²³ İbn Haldun, **Mukaddime**, Süleyman Uludağ (çev.), İstanbul: Dergah Yayınları, 2016, s. 768.

olmayacak surete ve biçime koymuş, fitratı ile gıdasını aramayı ve kendisine tevdi edilen kudret ile bunu elde etmeyi ona belletmiştir."²²⁴ Bu ilahi bir düzenin gereğidir. Başkaları ile birlikte yaşamak yanında insanların farklı hayat şartlarında yaşamasını da getirmiştir. Nitekim Allah "*Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık*"²²⁵ buyurmakla insanların arasındaki derecelerin iş gördürülmesi için olduğunu belirtmiştir. Zenginlik ve fakirlik iki ayrı derece olarak ortaya çıkmasının maksatlarından biri de budur.

Bu açıdan toplumun uyumu, ahengi ve tenasübü çok önemlidir. Zengin ve fakir tabakalaşmasının toplumda sebep olduğu anarşiye tarih şahittir. Zengin ile fakirin çatışmasını önleyen ve aradaki bağı kuran zekât insanın içtimaî hayattaki iktisadî uyumunu sağlamaktadır. Ahenk içerisinde yaşayamayan toplumların gelişmesi ve refaha kavuşması ise mümkün değildir.

Zengin fert toplum üzerinden malını kazanmakta olduğu için ferdin malında toplumun da hakkı vardır.²²⁶ Toplumun uyumu da ancak herkes üzerine düşen görevi yaptığında ortaya çıkmaktadır. Fakirlere ödenmesi gereken bu hak ise asgari düzeyde zekât ile sağlanabilmektedir. Zekât dışında başka hakların da olduğu malumdur.

Nursi, toplum hayatındaki ihtilallerin sebebini ve kötü ahlakın kaynağını iki cümle ile açıklamaktadır: Birincisi "*Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne*", ikincisi ise, "*Sen çalış, ben yiyeyim.*" Birinci cümlelerin toplumdaki havas tabakasını zulme, ahlaksızlığa ve merhametsizliğe sevk ettiğini vurgulayarak Avrupa'da meydana gelen isyanların sebebini toplumdaki bu dengesizliğin oluşturduğunu beyan etmektedir. Birinci cümlelerin çaresini ise Kur'an'ın zekât emri (*vücub-u zekât*) ile ancak halledilebileceğini diğerinin ise ribanın yasaklanması (*hurmet-i riba*) ile bertaraf edebileceğini bildirmektedir. Havas kesiminde merhamet ve şefkatin, avam kesiminde ise hürmet ve itaatin olduğu takdirde aradaki husumet barışa çevrilebilecektir. Bunun da müessir çaresi *vücub-u zekâtın umumen tesisi* olmaktadır.²²⁷ Çünkü zengin ve fakir kutuplaşmasının engelleyici bir unsuru olarak bir hadiste zekât

---

²²⁴ İbn Haldun, s. 213.

²²⁵ Zuhruf, 43/32.

²²⁶ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 525- 527.

²²⁷ Said Nursi, **Sözler**, İstanbul: Envar Neşriyat, 2010, s. 409.

İslamiyet'in bir köprüsü olarak ifade edilmiştir.²²⁸ Dolayısıyla "*insanların heyet-i içtimaiyesinde intizam ve asayışı temin eden köprü zekâttır.*"²²⁹

Medeniyet tarihinde bu çatışmaya hiçbir çözüm getirilememiştir. Batı sebep olduğu kargaşayı daima zorluklarla çözebilmiştir. Her ne kadar son zamanlarda küresel sermaye vergisi, negatif gelir vergisi gibi çözümler aranmaktaysa bunlar zekâtın sağladığı faydayı, maksatları itibariyle sağlayacak tasavvurda ve nitelikte değillerdir.

Zekâtın bir diğer hedefi de fakirleri "*ihtiyaç dairesinden kurtarıp sürekli kifayet dairesine çıkarmaktır.*"²³⁰ Zekât fakire asgari ihtiyaçlarını gidermesine vesile olarak yaşamında kolaylık sağlamaktadır.²³¹ Böylece toplumdaki fakir insanların aslî ihtiyaçları karşılanacak ve toplum tekâmüle/kalkınmaya sevk olunacaktır. Bu toplumun bilimum refah seviyesine çıkması için bir basamak olacak ve bilimden, üretime, insan haklarından, siyasete hayatın tüm alanını olumlu yönden etkileyecektir.

Zekâtın toplumsal açıdan sayılabilecek çok faydaları mevcuttur ancak burada son olarak şu ifade edilmelidir; Tevbe suresinin 60. ayetinde geçen zekâtın sarf yerleri toplumun ihtiyaç sahibi hemen hemen bütün kesimini ele almaktadır. Bu ayetin Cenab-ı Hakk'ın Alîm ve Hakîm isimleri ile bitmesi O'nun bu konuda neyin daha maslahatlı olduğunu bildiğini ve hikmetli olarak emrettiğini belirtmekle toplum hayatının reçetesinin toplumu hikmetle yaratan ve bilen bir Zat tarafından yazıldığını bizlere vurgulamaktadır. Bu durum aslında zekât emri ile Allah'ın Alîm ve Hakîm isimleri ile toplumu kuşattığını göstermektedir.

2.5.3. Zekâtın Psikolojik Yönü

Zekâtın psikolojik olarak zengin ve fakir de olan tesiri farklıdır. Zekât ibadetinin yerine getirilmesi zengininin ruhundaki bencillik, hırs, tamah, kibir ve cimrilik gibi dini olarak hoş görülmeyen hasletlerin törpülenmesini ve temizlenmesini sağlayacaktır. Böylece zengin kişi merhamet duygusuyla toplumda musibete uğramış kişilere karşı şefkat besleyecektir. Bundan sonra kazanacağı servetin üzerinde insanlığın da hakkının olduğunu bilecek ve ona göre hareket edecektir. Günümüzde bazı zenginlerin fakirlerin mahallesinden bile geçmediği

²²⁸ El-Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb, 1:517 aktaran Said Nursi, *İşarat'ül-İ'caz*, İstanbul: Envar Neşriyat, 2010, s. 45.

²²⁹ Nursi, *İşarat'ül-İ'caz*, s. 45.

²³⁰ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 396.

²³¹ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 383-384.

düşünülürse zekâtın toplumdaki sınıf ayrışmasını nasıl azaltacağı anlaşılacaktır.²³² Uhrevi görevini yerine getiren zengin vicdani olarak kendini rahat hissedecek ve malının üzerindeki uhrevi sorumluluğunu üzerinden atmış olacaktır.

Zekâtı alan fakir açısından bakılacak olursa, öncelikle ihtiyaç sahibi kişinin maddi külfeti altında kaldığı geçim sıkıntısı hafifletilmiş olacaktır. Kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayabilen fert ise toplumda huzursuzluğa sebep olan eylemlerden uzak duracaktır. Aynı zamanda zengine karşı bir haset ve kin beslemeyecek ve onun malının artması kendi lehine de olacağından ona karşı zarar vermekten kaçınacaktır. İhtiyaç sahibi kişilerin yüzüsu dökülmeyerek toplumda iktisadî ahenk sağlanacak ve halk huzurlu bir yaşam alanına sahip olacaktır.²³³

Zengin ve fakir arasında sağlanan iktisadî köprü ruhlarındaki yaralara merhem olmaktadır. Zekât ibadetinin gerçekleşmesiyle alttan üste hürmet ve uyum, üstten alta da şefkat ve merhamet artmaktadır.²³⁴ İnsani gelişmişlik açısından insanın psikolojisi ve toplumun ahengi her şeyden önemli olduğu için zekât burada ferdin ruhunu iyileştiren ve toplumsal tenasübü ve teavünü sağlayan bir araç konumunda vazife görmektedir.

2.6. Zekâtın İktisadî Yönü

Zekâtın iktisadî etkilerinden en önemlisi servet yığmayı önleyerek insanları ellerinde bulunan malların yatırıma dönüştürülmesine teşvik etmesidir.²³⁵ Faizin olmadığı bir İslam ekonomisinde ise iddiharın önünün kesilmesi ve servetin yatırıma aktarılması görevini zekât sistemi ifa edecektir. Çünkü elinde servet bulunduran bir mükellef elindeki malın seneden seneye erimesini arzu etmeyecek ve yatırıma yönelecektir.²³⁶ İddiharın önlenmesiyle biriken varlığın böylece üretime/yatırıma dönüşmesi yeni gelir kapıları açmakla ayrıca gelirin de yeniden dağılımını sağlamaktadır.²³⁷ Tepede bulunan servet en alt gruptaki muhtaçlara yayılacağından, bu muhtaç kişiler ellerine geçen parayı doğrudan temel ihtiyaç tüketimine harcayacaklardır. Bu da aslında zengin olanların üretimini çoğaltacak ve ekonomiyi canlandıracaktır. Mevcut iktisadî sistemlerin çatışma noktalarından biri olan bölüşümdeki

²³² Hüseyin Certel, "Psiko-Sosyal Açından Zekât", *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Tetkikleri Dergisi*, S. 13, 1997, s. 352.

²³³ Certel, s. 254.

²³⁴ Nursi, *Sözler*, s. 409.

²³⁵ Vecdi Akyüz, *Zekât*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, s. 41.

²³⁶ Ahmet Atılğan, *İslam'ın Ekonomik Politikaları*, İstanbul: Nesil Yayınları, 1996, s. 109.

²³⁷ Akyüz, s. 182.

adaletsizliğine karşı zekât adil gelir dağılımını sağlayacaktır.²³⁸ Bu açıdan Kur'an'a göre meşru servet dağılım yollarından olan zekât bir sosyal adalet siyasetidir.²³⁹

Zekâtın ödenmesi ile zenginler, ticaretteki etkileşim dolayısı ile zengin olmaya devam ederler.²⁴⁰ Zekât ile sermaye, üretim sürecinin dışına çıkmaz ve toplumun alt kesimlerine yayılır.²⁴¹ Böylece zekât, aynı zamanda müteşebbis fakat imkânı olmayanlara sermaye ve yatırım fırsatı verir.²⁴² İzlenen bu politika toplumun refahını külliye sağlamaya çalışmaktadır. Zekât farklı durumlarda toplam talebi dengede tutabilecek bir özelliğe de sahiptir ancak zekâtın işlevi bunlarla sınırlı değildir.²⁴³

Zekât, kar oranının arttığı zaman zekât oranının azalması ve kar oranının azaldığında zekât oranının artması gibi bir anti konjonktürel etkiye sahiptir. Atılğan, bu durumu şöyle açıklamaktadır: "dönem başında 100 birim serveti olan bir kişi, yıl içinde 10 birim kâr etmişse, 110 birim üzerinden 2.75 birim zekât verecektir. Zekâtın kâra oranı %27,5'tur. Eğer yıl içinde 20 birim kâr edilmişse, 120 birim üzerinden 3 birim zekât verilecektir. Miktar olarak zekât artmakta, ama kâra oranı azalmaktadır. Nitekim zekâtın kâra oranı %15'e düşmektedir."²⁴⁴ Zekât bu özelliği ile regresyon (ekonomik daralma) zamanlarında muhtaç kişilerin satın alma güçlerini koruyacak, toplam talebi destekleyerek ekonomik daralmadan çıkışı kolaylaştıracak potansiyele sahiptir. Karın arttığı dönemlerde ise "enflasyonist baskıyı azaltıcı bir etki gösterecektir."²⁴⁵

Zekâtın bir diğer ekonomik yönü ise modern sosyal güvenliğin ötesinde bir içtima-i emniyet sağlamasıdır. Bir bakıma zekât emniyet supabıdır.²⁴⁶ Modern sosyal güvenlik sistemi henüz 20. asrın ikinci yarısına doğru yeni belirirken İslamiyet bunu 14 asır öncesinde tesis etmiştir. Modern sosyal güvenliğin zekâta kıyasla oldukça olumsuz tarafları da bulunmaktadır. Sosyal güvenlik prim veya vergi usulü ile işlemekte ve zengin-fakir herkese konu olmaktadır. Modern sosyal güvenlik fakirden alınıp ilerde yine fakire verme durumu

²³⁸ Atılğan, *İslam'ın Ekonomik Politikaları*, s. 78.

²³⁹ Kur'an'da zikredilen servet dağılımı yolları için bkz. Ali Soylu, **Kur'an'da Servet Dağılımı**, İstanbul: Pınar Yayınları, 2003, s. 112.

²⁴⁰ Akyüz, s. 42.

²⁴¹ Tabakoğlu, *İslam İktisadı Toplu Makaleler II*, s. 154.

²⁴² Tabakoğlu, *İslam İktisadı Toplu Makaleler II*, s. 167.

²⁴³ Atılğan, *İslam'ın Ekonomik Politikaları*, s. 146.

²⁴⁴ Ahmet Atılğan, **Neo-Liberal Dönemde Sosyal Güvenlik**, İstanbul: Beta Yayınları, 2016, s. 74; Ayrıca bkz. Atılğan, *İslam'ın Ekonomik Politikaları*, s. 108.

²⁴⁵ Atılğan, *Neo-Liberal Dönemde Sosyal Güvenlik*, s. 74.

²⁴⁶ Ahmet Tabakoğlu, *İslam İktisadı Toplu Makaleler II*, s. 149.

vardır. Çoğu zamanda bu kâfi gelmez ve devlet bunu vergi ile finanse etmeye çalışır. Bu da yine fakirden alıp fakire vermeye gelir.²⁴⁷ Bu araçlar aynı zamanda çalışanlar için ayrı bir yüküdür ve bu fiyat/ücret mekanizması ile işverenler ve üreticiler tarafından yansıtılabilir konumdadır. İşverenler çalışanları için ödedikleri işveren primlerini çalışanın ücretine dâhil ederek maliyetten kısar, ücretin de düzeyini düşürerek ödenilen primi çalışanlarına yükler. Zekât ise gelişen ve fazla olan maldan ödendiği için fakirin veya asgari ücretle çalışanın boynuna böyle bir yük yüklemeyiz. Zekât, sosyal güvenlik primi gibi ücretlere ve fiyatlara yansıtılamaz. Zengine de ağır bir yükümlülük değildir. Bu açıdan zekât sistemi mükemmel denecek kadar güzel bir sosyal güvenlik sistemidir.²⁴⁸ Aynı zamanda borçluların ve yolcuların da yükünü hafifletebilmesi açısından müteşebbislerin cesaretini de artıracak bir konumdadır.²⁴⁹ Zira bugün hiç bir sosyal güvenlik sistemi borçluları desteklememektedir.²⁵⁰ Zekâtın tastamam işlediği bir piyasada sigorta sistemine ihtiyaç duyulmayacağına dahi söylenmesi mümkündür.²⁵¹

İktisadi olarak zekât gelir dağılımını düzenlediği için çarpan etkisi oluşturmaktadır. Çarpan etkisi, bağımsız yatırımların Gayri Safi Yurtiçi Hasıladan oluşturduğu değişikliği ifade etmektedir. Zengin ile fakirin tüketim eğilimlerinden yola çıkarak analiz edilebilen zekâtın çarpan etkisi şöyle açıklanmaktadır: Bir fakir ve zengine ayrı ayrı olarak 1000 TL verildiğinde, zenginin fakire nispeten marjinal tasarruf eğilimi daha yüksek olacak, marjinal tüketim eğilimi ise daha düşük olacaktır. İhtiyaç sahiplerinde ise marjinal tasarruf eğilimi düşük, marjinal tüketim eğilimi yüksek olacaktır. Dolayısı ile fakir elde etmiş olduğu gelirin 9/10'unu tüketerek GSYH'de bir artışa sebep olacaktır. Toplumsal bazda düşünüldüğünde ise toplumun alt kesimine aktarılan transfer piyasayı canlandırarak ve çarpan etkisiyle GSYH'nin büyümesini sağlayacaktır. Bu analizden ortaya çıkan sonuç ise zekâtın bir anlamının büyüme ve gelişme olması maddi anlamda gün yüzüne çıkmaktadır. Zekâtın büyüme olduğu ve *sosyo-ekonomik dinamizmin bir fitili* olarak görev yaptığı geleneksel iktisadın çarpan etkisi analizi

---

²⁴⁷ Faruk Beşer, "Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik", **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu olarak Kur'an ve Sünnette Zekât**, İstanbul: İSAV, 2007, s. 186.

²⁴⁸ *Ayrıntı için bkz.* Atılğan, *Neo-Liberal Dönemde Sosyal Güvenlik*, s. 73-75; Turan Yazgan, **Sosyal Güvenlik Açısından Zekât**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1987, s.75.

²⁴⁹ Kallek, *Sosyal Servet*, s.62.

²⁵⁰ Yazgan, s. 19.

²⁵¹ Faruk Beşer, **İslam'da Sosyal Güvenlik**, İstanbul: Nun Yayıncılık, 2016, s.155.

ile de görülmektedir.²⁵² Marshall da zenginden fakire olan gelir aktarımında toplumsal tatminin artacağını ifade etmiştir. Zira bir poundluk tatminin önemi zengin açısından düşük ve fakir açısından ise büyüktür.²⁵³

İslam iktisadında "*en öncelikli hedef iktisadî büyümeyi (veya kalkınmayı) istikrar, sosyal barış ve dayanışmanın sonucu olarak gerçekleştirmek*"²⁵⁴ olduğundan sosyal adalet ve sosyal güvenlik açılarından en mühim iktisat siyasetin zekât olduğu iktisadî açıdan da anlaşılmaktadır.

2.7. Geleneksel İktisat ve Zekât İlişkisi

2.7.1. Küresel Eşitsizlikler

Son zamanların önemli araştırmalarından olan Piketty'nin *21. Yüzyılda Kapital* araştırması, uzun vadede sermayenin getiri oranının büyüme oranından yüksek olacağı sonucuna varmıştır. Bu gelir ve servet eşitsizliğini daha da artırıcı bir nitelik taşıyacağını göstermektedir.²⁵⁵ Mevcut veriler ise dünyadaki en zengin 8 kişinin, dünyanın en fakir yarısının servetiyle eşit miktarda servete sahip olduğunu göstermekle küresel servet eşitsizliğinin gittikçe arttığını göstermektedir.²⁵⁶ Bir başka araştırmaya göre küresel servet dağılımının mevcut durumu aşağıdaki gibidir.

Grafik 1. Küresel Servet Dağılımı 2016.

²⁵² Ayrıntı için bkz. "**Zekâtın Çarpan Etkisi**", <http://islamiktisadi.net/index.php/2017/03/08/zekatin-carpan-etkisi/>

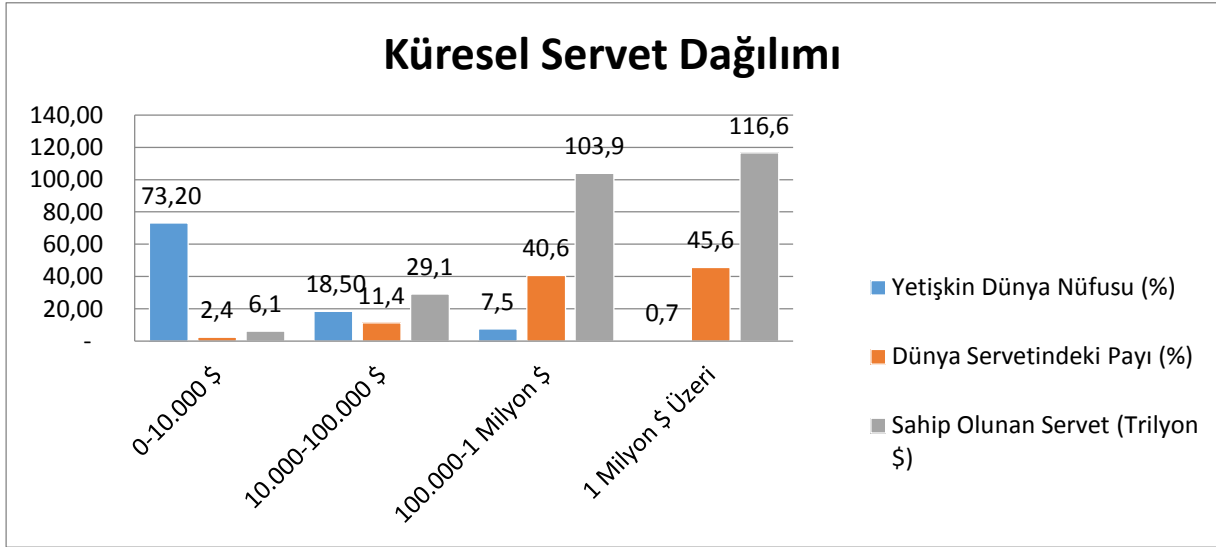
²⁵³ Sabri Çaklı, **İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2009, s. 61.

²⁵⁴ Atılğan, *İslam'ın Ekonomik Politikaları*, s. 95.

²⁵⁵ Mahmut Bilen, "Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslam Ekonomisinin Konumu", **Türkiye İslam İktisadı Dergisi**, Cilt. 3, Sayı. 1, (Şubat 2016), s. 21.

²⁵⁶ Oxfam, *An Economy for %1*, 2017, <https://www.oxfam.org/en/research/economy-1> (05 Şubat 2017), s. 2.

Kaynak: Credit Suisse Wealth Databook 2016.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere servetten %45,6'lık bir payı olan en zengin kesim dünya nüfusunun sadece %0,7'sini oluşturmaktadır. Dünyanın en alt %73,2 nüfusu ise toplam servetin %2,4'üne sahip bulunmaktadır. Bu tablo ve Piketty'nin araştırmasının sonucu ise ileriye yönelik olarak servet terakümünün artacağını göstermektedir.

Servetin bu kadar adaletsiz dağıldığı hengâmda dünya tarihinde büyük inkılaplar olmuş, insanlık birbiri ile mücadeleye girmiştir. Her ne kadar geleneksel iktisadın hedeflerinden biri adil gelir ve servet dağılımı olsa da bunu başaracak enstrümanlara sahip bulunmadığı ortadadır. Kapitalist politikaların ne denli gayelerine uygun işlediği bu tablodan görülebilmektedir. Her geçen gün artan kapitalleşme dünyanın başına yeni bir dert açmadan çaresi bulunmalıdır. Bu bağlamda zekât, küresel servet ve gelir adaletsizliğini önleyebilecek bir niteliğe sahiptir.

2.7.2. Vergi ve Zekât İlişkisi

Vergi kelimesi Türkçede vermek fiilinden terkip olunmuş bir kavram olup terim olarak kamu hizmetlerine harcanmak üzere devletin vatandaşlarından dolayı/dolaysız aldığı malî bir mükellefiyet anlamına gelmektedir. Zekâtın da zorunlu olarak bir görev olması itibari ile vergi ile ilişkisi Müslümanlar arasında tartışılır bir konu olmuştur.

Malî birer görev olmalarından ötürü zekât ile verginin benzerlik yönleri şunlardır; *mecburilik, merkezi yönetim tarafından toplanması, toplum çıkarı, sosyal, ekonomik ve siyasi*

hedeflerdir.²⁵⁷ Ancak "zekât ile vergi, teşri kaynağı ve icap esası ile süreklilik ve devamlılık açısından da birbirinden ayrıdır."²⁵⁸ Kardavi zekât ile verginin ayrıştığı hususları dokuz maddede özetlemiştir: 1-İsim ve unvan, 2-mahiyet ve gaye, 3-nisab ve oranların belirlenmesi, 4-sebat ve devamlılık, 5- harcama, 6- yönetim ilişkisi, 7- hedefler ve gayeler, 8- zekâtla verginin teorik esası ve 9- zekâtın hem vergi hem de ibadet oluşu bakımından zekât, günümüz konvansiyonel vergi sisteminden ayrılmaktadır.²⁵⁹

Hâkim iktisat anlayışına göre özetle mevcut anlamda vergi, "devletin gördüğü hizmet karşılığı, yani bir bedel veya fiyattır."²⁶⁰ Zekât ise Allah'ın Kur'an'da mutlak olarak farz kıldığı ve hükümlerinin sünnet ile belirlendiği sarf yerlerinin ihtiyaç sahipleri dışına çıkmadığı ilahi bir vecibe olması hasebiyle günümüz devlet vergisinden ayrılmaktadır. İçerisinde hem ibadet, hem de malî bir görevi ihtiva etmektedir. Zekâtтан kaçınmak veya zekâtı kaçırmak İslam dini için haram sayılmış ve cezası ahirete bırakılmıştır. Ayrıca dolaylı veya özel tüketim vergilerinde olduğu gibi zekât tüketim üzerinden alınmamaktadır.²⁶¹

Zekâtın sıhhat şartları gereği günümüzde devlete ödenen vergiler zekât yerine de geçemez. Buna zekâtın sarf yerleri ile verginin sarf yerlerindeki farklılık müsaade etmemektedir. Daha önce ifade edildiği gibi zekâtın sarf yerleri bellidir.²⁶² Ancak burada bir İslam devletinin zekâtтан başka bir vergi alamayacağı sonucu da çıkmamalıdır. Zekât dışında halktan vergi almak caizdir. Bu hususta aykırı düşünceler bulunsa dahi âlimlerin genel görüşü zekâtın devletin harcamalarına yetmeyeceğinden ve zekâtın sarf yerlerinin daha çok muhtaç kesime ve şahıslara olması gibi sebeplerden devlet zekât dışında vergi toplayabilmektedir.²⁶³

Zekât, "kazancın belli bir nispetinin bir sosyal adalet vergisi gibi devlet eliyle alınarak fakir sınıflara transferi"²⁶⁴ olarak nitelenmişse de son yüzyılda ortaya çıkan servet/varlık vergilerinden de ayrılmaktadır. Sosyalistlerdeki kapital vergisi gibi değildir çünkü zekâtтан maksat "kapitalin kendisinden almak değil, belki onun geliri ve gelişmesinden almaktır."²⁶⁵

²⁵⁷ Ayrıntı için bk. Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 506.

²⁵⁸ Akyüz, s. 112.

²⁵⁹ Ayrıntı için bk. Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 509-513; Ayrıca Zekât ve vergi için bkz. Akyüz, s. 66.

²⁶⁰ Akyüz, s. 38.

²⁶¹ Akyüz, s. 100.

²⁶² Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 616-630.

²⁶³ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 582.

²⁶⁴ Sezai Karakoç, **İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü**, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015, s. 35.

²⁶⁵ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 538.

Zekâtın sosyalistlerdeki vergiye benzemediği Osmanlı döneminde de tartışılmış ve zekâtın çok yüksek bir ilke olduğu belirtilmiştir.²⁶⁶

Bazı müellifler zekâtı menfi gelir vergisi (*negative income tax*) ile de kıyaslamaktadırlar. Bu vergi türü belli bir gelirin üstünde kazanca sahip olanlardan, sınırı geçememiş kişilere aktarılması olarak açıklanmıştır ancak birkaç küçük uygulama dışında modern vergi sistemi içerisinde yer alamamıştır. Yine menfi gelir vergisi, zekâtın daha çok gelişen servet üzerinden olması gibi hususlardan dolayı ayrılmaktadır. Son olarak ise günümüzde büyüyen bu sermayeye karşı Piketty "*artan oranlı küresel sermaye vergisi*" önerisini ortaya atmıştır.²⁶⁷ Bilen'in, Piketty'nin önerisini göze alarak yapmış olduğu çalışma sermayeden alınması gereken vergiye tabi miktarın ortalama küresel servete oranı %2,50 civarında çıkması zekâta benzerliğini göstermekle küresel algının bu yöne çevrilebileceği yönünde umut vaat edebilmektedir.²⁶⁸ Ancak Piketty alınacak olan bu verginin kamu borçlarına yatırılarak daha dinamik yatırımcıların eline geçmesi gerektiğini savunmuştur.²⁶⁹ Bu yüzden zenginden alınıp zengine vermek gibi bir fasit daireye dönüşmeye meyilli olan bu öneri başlangıcı açısından zekâta benzese de çıktı itibarıyla zıttır.

2.7.3. Homo Economicus ve Mümin Açısından Zekât

İslam'a teslim olmuş ve Allah'a iman etmiş kişiler Müslüman ve mümin olarak vasıflandırılmaktadır. Kur'an'a göre "*mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere vermek*"²⁷⁰ yani *birr* müminin özellikleri arasında sayılmaktadır. Ayrıca, Kur'an'ın çizdiği çerçevede mümin dünyada Allah'ın halifesidir. Mülkün Allah'ın olmasından ötürü insan mülkiyetle olan ilişkisini *melik* sıfatı ile değil emaneti gözeten *halife* sıfatıyla olmalıdır.²⁷¹ İslam insanı halife merkezli (*calipho-centric*) bir anlayışla ele alırken Batı felsefesi insanı beşer-merkezli (*antropocentric*) dünya görüşü ile ele almaktadır. Yaratıcının inkâr edildiği, her şeyin merkezinde insanın olduğu bu dünya görüşünün ürünü olan hümanizm ise İslam'ın

²⁶⁶ Adem Efe, "Mehmed Şerefeddin'in Hikmet Gazetesinde Yayımlanan 'Sosyalistler ve Bizdeki Zekât' Unvanlı Makalesi Münasebetiyle", **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, S. 27, 2011, ss. 143-152.

²⁶⁷ Piketty, s. 545.

²⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilen, 30; Ayrıca bkz. Piketty, s. 674.

²⁶⁹ Piketty, s. 650.

²⁷⁰ Bakara, 2/177.

²⁷¹ Kallek, *Sosyal Servet*, s. 22.

dünya görüşüne tamamen zıttır.²⁷² Bu felsefeyle birlikte materyalizm ve liberalizmden güç alarak evrimci anlayışın kabulüne dayanan geleneksel iktisadın insan tiplmesi ise *homo economicus* olmuştur.²⁷³ Bu tiplme bir anlamda da “*seküler iktisadi insan*” olarak tarif edilmiştir.²⁷⁴

Homo economicus'un aksiyomları ise tamamen dünyevi menfaatlere odaklı biçimde “*tam bilgiye sahip olma, seçici olma, doyumsuz olma,*²⁷⁵ *tercihlerinde tutarlı olma, bencil olma ve rasyonel olma*”²⁷⁶ olarak belirlenmiştir. Bu anlayış ise insanı sadece ekonomik bir varlığa indirgemiş, ahlaki ve dini normların uzağında tasvir etmiştir.²⁷⁷ Geleneksel iktisadın öngördüğü bu insan ancak kendi menfaatinin peşinde koşması icap ederken²⁷⁸ İslam'ın tasavvur ettiği insan ise “*bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenler*”²⁷⁹ gibi sıfatlarla diğergam ve toplumcu bir zihniyete sahiptir. Tüm semavi dinlerde insan tercihlerinde dünyevi menfaatler karşısında ahiretin mükâfatı arasındaki fırsat maliyetini incelemek durumundadır.²⁸⁰

Bu iki insan tiplmesi açısından değerlendirilecek olursa, Kur'an'ın tarif etmiş olduğu servet yığanlar, yetimi doyurmayan ve yoksulları gözetmeyenler Batı felsefesinin iktisadî insanı işte bu “*homo economicus*”tur. Bu tiplemenin asıl gayesi kendi menfaati olduğundan akılcı davranarak, bencil olarak ve aşırı mal yığarak küresel servet eşitsizliğine sebep olmaktadır. Oysa İslam iktisadî “*insanı ekonomiye değil, ekonomiyi insana bağlamıştır.*”²⁸¹ Müminler ekonomik tercihlerinde nefsinin itici gücünü değil “*bu tercih Allah rızası kazandırır mı?*” sorusunu takip etmelidir.²⁸² İslam'ın terbiye ettiği insan zekât ve diğer nafîle bağışlar çerçevesinde toplumdaki gelir ve servet adaletsizliğinin yaşanmasını engelleyerek toplum refahı için çalışmaktadır. *Homo economicus* bireylerinden oluşan kapitalizmde “*servet*” insanları köleleştirirken, İslam iktisadında “*servet*” köleleri özgürleştirme niteliğine

²⁷² Kallek, *Sosyal Servet*, s. 5.

²⁷³ Madi, “*Ortadoğu Dinleri Açısından Homo Economicus'un Analizi*”, s. 287.

²⁷⁴ Levent Coşkun Erkekoğlu, “Ortadoğu ve İslam Âleminde Ekonomik Entegrasyon Değerlendirmesi”, Reyhan Doğan (Ed.), **Mezhepler, Etnisite ve Çatışma Çözümü** içinde, İstanbul: TASAM Yayınları, 2016, s. 2.

²⁷⁵ Doyumsuzluk aksiyomunun İslam açısından değerlendirilmesi için bkz. İpek Madi, “Homo Economicus'u Doyumsuzluk-“Açgözlülük” Aksiyomunun Semavi Dinler Perspektifinden Değerlendirmesi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 14, Sayı. 53, 2015, s. 159.

²⁷⁶ Madi, “*Ortadoğu Dinleri Açısından Homo Economicus'un Analizi*”, s. 9.

²⁷⁷ Osman Eskiçioğlu, **İslam ve Ekonomi**, İzmir: Çağlayan Matbaası, 1999, s. 14.

²⁷⁸ İpek Madi, “*Ortadoğu Dinleri Açısından Homo Economicus'un Analizi*”, s. 80

²⁷⁹ Ali İmran, 3/134.

²⁸⁰ Madi, “*Ortadoğu Dinleri Açısından Homo Economicus'un Analizi*”, s. 289.

²⁸¹ Karakoç, s. 27.

²⁸² Madi, “*Ortadoğu Dinleri Açısından Homo Economicus'un Analizi*”, s. 275.

sahiptir. Tüm bu açıklamalar sonucunda dünyanın daha yaşanabilir ve müreffeh bir yer olmasında hangi sistemin ve yetiştirdiği insanların gerekli olduğu gayet açıktır.

Zekât ilkesi *homo economicus* ferdinin ortaya koyduğu toplumdaki güçlünün zayıfı ezmesi olayına zıt bir tutum olduğundan; zekâtın sosyo-ekonomik açıdan toplumdaki dayanışmayı ve refahı sağladığı ve doyumsuzluk gibi bencil davranışların toplumda kargaşa oluşturacağı açık bir hadisedir.²⁸³

Bu bağlamda zekât, toplumun refahı ve esenliği için bencil duyguların zıddına olarak tenasübü ve teavünü sağlayacak bir niteliğe sahiptir.²⁸⁴ Onun için sadece küçük bir toplumun değil, tüm insanlığın saadetini sağlayabilecek en önemli bir unsur zekât olmaktadır.²⁸⁵

---

²⁸³ Madi, "*Homo Economicus*'u Doyumsuzluk- "Açgözlülük" Aksiyomunun Semavi Dinler Perspektifinden Değerlendirmesi", s. 159.

²⁸⁴ Levent Coşkun Erkekoğlu, "Seküler İktisadi Doktrinin Eleştirisi Çerçevesinde Ortadoğu-İslam Toplumunda Ekonomik Entegrasyonun Esasları", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi OAE, 2015), s. 236.

²⁸⁵ Said Nursi, **Mektubat**, İstanbul: Envar Neşriyat, 2010, s. 274.

3. ZEKÂT UYGULAMALARI

Bu bölümde tarihi ve günümüzdeki zekât uygulamaları ele alınacaktır.

3.1. Semavi Dinlerde Zekât Uygulamaları

Semavi dinlerde sadakanın, bağışın ve öşrünün konumundan "*Semavi Dinlerde Zekât*" kısmında bahsedilmiştir. Burada ise tespit edilebildiği ölçüde semavi dinlerdeki zekât uygulamalarına değinilecektir.

Eski Antlaşma, 1. Samuel, 6, 8-11 ayetlerinde Rabb'in sandığından ve altın nesnelere toplandığı bir kutudan bahsedilmekte ise de Tevrat'ta Yahudilerin *tzedakah* (sadaka) uygulamasına dair herhangi bir bilgiye ulaşamamaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere *tzedakah*, sadaka ile semantik ve etimolojik açıdan aynı anlama gelmektedir. Sadaka kutusundan bahsedilen ayetler Yahudilikte ibadethanelerde sadaka kutularının olduğunu göstermektedir ve bu günümüze kadar devam eden bir uygulamadır.²⁸⁶ Kaynakların naklettiği üzere Yahudilikte sadaka uygulaması hahamlar eliyle yürümektedir. Kimlerin, ne miktarda, nasıl ve ne şekilde vereceği hahamlar tarafından kararlaştırılmaktadır. Mahkemenin bu fiilden kaçınmaları zorlayabilme hükmü ise Yahudilikte de cebrilik unsurunu göstermektedir. Yakın çevrede bulunan fakirlerin önceliklendirilmesi hususu ise sadaka anlayışının dayanışma ve yardımlaşmayı tesis etmesi amaçlandığı görülmektedir.²⁸⁷

Kur'an'ın bize Hz. İsa'nın henüz beşikteyken emrolunduğunu söylediği zekât ile ilgilendiğini İncil'deki ayetler de göstermektedir. İncil'de Hz. İsa'nın "*tapınaktaki bağış kutusunun karşısında oturmuş, kutuya para atan halkı seyrediyor*" olduğu ve yoksul bir dul kadının zenginlere nispeten çok küçük bir miktarda bağışta bulunmasına karşın "*Size doğrusunu söyleyeyim, bu yoksul dul kadın kutuya herkesten daha çok para attı. Çünkü diğerlerinin hepsi, zenginliklerinden artanı attılar. Bu kadın ise yoksulluğuna rağmen, varını yoğunu, geçinmek için elinde bulunanın tümünü verdi*" dediği nakledilmektedir.²⁸⁸ Yine Hz. İsa'nın tapınakta bağış toplanan yerde konuştuğu zikredilmektedir.²⁸⁹ Başka bir ayette de ortak

²⁸⁶ Mahmut Salıhoğlu, "Zekât (Diğer Dinlerde)", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 44, İstanbul: 2013, ss. 207-209.

²⁸⁷ Cihat Şeker, "Yahudilikte Sadaka", **Marife Dergisi**, Kış 2014, s. 92-94; Yahudilikte zekât için ayrıca bkz. Abdus Samed ve Lowell M. Glenn, "Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı" **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Faruk Özdemir (çev.), S. 3, 2013, s. 255.

²⁸⁸ Yeni Antlaşma, Markos, Bölüm 12, 41-44.

²⁸⁹ Yeni Antlaşma, Yuhanna, Bölüm 8, 20.

para kutusundan bahisle Hz. İsa'yı ele veren Yahuda İskariyot'un bu kutudan aşırıldığı nakledilmektedir.²⁹⁰

Günümüzde ise Son Gün Azizleri İsa Mesih Kilisesi gibi bazı Hıristiyan cemaatler tarafından zekât uygulaması devam etmektedir. Cemiyet mensuplarının toplum içerisindeki konumlarını ve dini yükümlülüklerini yerine getirmeleri için mabetlere girmeye layık olmanın gereği olarak ondalık vermeleri talep edilmektedir. Bunun dışında toplumun refahını ve yoksulluğun giderilmesi adına sadaka bağışları toplanır ve dağıtılır. Kilise mensupları bu görevi Hz. İsa'nın yoksullara yapmış olduğu görevin devamı niteliğinde yapmaya çalışmaktadırlar.²⁹¹

Gerek Yahudilikte, gerekse de Hıristiyanlıkta sadakanın bir gerçek olduğu, hatta kelime benzerliğine varacak şekilde var olduğu görülmektedir. Bağış yapmak, fakirleri sevindirmek, sadaka vermek gibi eylemler makbul bir ibadet olduğu gibi yardımlaşma ve dayanışmayı da sağlayan unsurlar olmuştur. Ancak İslamiyet'teki gibi belirgin bir uygulamadan bahsetmek mümkün değildir. Semavi dinlerin ortak bir noktası olduğu gerçeği bu açıdan yeterlidir. Zaten İslamiyet tahrif olmuş semavi dinleri bir tamamlayıcı olarak gelmiştir. İncil'de Yahuda'nın sadaka kutusundan para aşırıldığını zikretmesi dikkate şayandır. Burada Selman-ı Farisi'nin kiliselerde rahiplerin bu sadaka kutularından para aşırıldıkları üzerine oradan uzaklaşması ve sadaka vesilesi ile İslamiyet'e girmesi olayı hatırlanmalıdır. Kur'an'ın Tevbe suresinde geçen 34. ayetinde ise bu duruma açıkça işaret edilmiştir: *"Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."* Dolayısı ile İslamiyet yapılan bu yanlışlığı tashih etmek amacıyla zekât konusunda daha hassas bir uygulama getirmek durumunda olmuştur.

3.2. İslam'da Zekât Uygulamasının Gelişimi

"Zekâtın İslamiyet'teki Gelişimi" bölümünde etraflıca anlatıldığı üzere, Kur'an'ın nüzulüyle birlikte fakirlerin, yetimlerin ve yolda kalmışlar gibi ihtiyaç sahiplerine dikkat

²⁹⁰ "Ama öğrencilerinden biri, İsa'yı sonradan ele verecek olan Yahuda İskariyot, "Bu yağ neden üç yüz dinara satılıp parası yoksullara verilmedi?" dedi. Bunu, yoksullarla ilgilendiği için değil, hırsız olduğu için söylüyordu. Ortak para kutusu ondaydı ve kutuya konulandan aşırıyordu." Yeni Antlaşma, Yuhanna, Bölüm 12, 4-6; Para kutusu bu ayette de geçmektedir bkz. Yeni Antlaşma, Yuhanna, Bölüm 13, 29.

²⁹¹ Samed, s. 257-258.

çekilmiş ve onların ihtiyaçlarını gidermeye teşvik edilmiştir. Ancak Enam 141. ayet haricinde herhangi bir zorunlu mükellefiyet verilmemiştir. Mekke döneminde geçen zekât ayetleri de daha çok önceki resullerin zekâtı emrettiklerini ve zekâtın müminin hasletlerinden olduğu üzerine olmuştur. Dolayısı ile Medine dönemine bir hazırlık yapılmıştır.

Medine döneminde de zekâtın Müslümanlara farz olunması âlimlerin ittifakıyla hicri 2. yılda olmuştur. Medine'de zekâtın ilk defa kullanıldığı ayet Bakara 43. ayet olmuştur.²⁹² Medine döneminin ilk başında şehirde yaşayanlarla bir anlaşma yapılması ortaya bir şehir devleti ve hukukunun ortaya çıktığını göstermektedir. Müslümanlar Mekke dönemine göre güçlendiklerinden yeni bir sistemin kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir. Resulullah'ın vefatına kadar geçen sürede zekâtın toplanması Kur'an'ın emri ile resmiyet kazanmıştır. Tevbe suresinde Allah "*Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*" buyurmakla Resulüne, müminlerin mallarından sadaka (zekât) toplama selahiyeti vermiştir.²⁹³ Yine aynı surenin 60. ayetinde de toplanan zekâtın nereye sarf edileceği açıkça bildirilmiştir. Bu ayette geçen *amiline aleyha* lafzı zekât işinde çalışanların olduğunu ve zekâttan pay alabileceklerine hükmetmesi zekâtın bir uygulama alanına geçtiğinin semavi göstergesidir. Hamidullah, Medine devletinin hicri 9. yılda idari bir yapı olarak şekillendiğini²⁹⁴, vergi tahsildarlarının (amillerin) bu devirde ortaya çıktığını²⁹⁵ belirtmesi ile Tevbe suresinin nüzul yılı örtüşmektedir.

Görüldüğü üzere Mekke devri ile Müslümanlar zekât ıstılahına alıştırmışlar, kurumsallaşmanın başladığı Medine döneminde ise zekât artık Resulullah tarafından, yani devlet reisi tarafından toplanan malî bir mükellefiyet olmuştur.²⁹⁶ Zekât idari bir yapı olarak devletin yapısıyla eş zamanlı olarak ilerlemiştir. Müslümanların Mekke'nin fethiyle hâkimiyetlerini tüm Arap yarımadasına ilan etmesi artık İslam'ın hükümlerinin uygulanacağını açık bir göstergesi olmuştur. İleriki bölümlerde de aktarılacağı üzere zekât ile ilgili uygulamalar bu devreden sonra başlamış ve çevre kabilelere zekât memurları

---

²⁹² Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 29.

²⁹³ Bu aynı zamanda zekâtın cebirlik unsurunu belirtir. Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 53-54.

²⁹⁴ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), İstanbul: Beyan Yayınları, 2011, s. 546.

²⁹⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 382.

²⁹⁶ Mehmet Günay, **Zekât Kitabı**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, s. 18.

gönderilerek zekât tahsili gerçekleşmeye başlamıştır. Bu da vergi teşkilatının oluştuğunu göstermektedir.²⁹⁷ Kur'an'da herhangi bir tahdidin bulunmaması sünnet ile takviye edilmiş, hangi mallardan ne ölçüde zekât alınacağı Resulullah tarafından ortaya konmuştur. Buradan anlaşılmaktadır ki *"zekât asla bir yoksulu sevindirmek amacıyla verilen, isteğe bağlı bir malî fedakârlık değildir; aksine, tamamen zorunlu bir vergidir."*²⁹⁸

3.3. Tarihte Zekât Uygulamaları

3.3.1. Resulullah Dönemi

Zekâtın Tahsili ve Taksimi

Yukarıda zikredilen zekât ile ilgili mevzuların tümü şüphesiz Resulullah (asm.) döneminde (610-632) gerçekleşmişti. Kendisi Resul sıfatıyla bu hükümlerin uygulayıcısı olmuştur. Kur'an'ın açıkça belirtmediği hususları Resulullah belirtmiştir. Zekât ile ilgili olarak Kur'an'ın bahsi geçen hükümlerine ek olarak burada Resulullah'ın sünneti ile sabit olan zekâtın tahsiline ve dağıtımına yönelik hadisler zikredilecektir.

Resulullah, dünyada hüküm süren tüm emirlerin, kralların, meliklerin hilafına olarak kendisine indirilen İslamiyet'in zekât emri ile ilk defa *"halktan vergilerin gene halk için toplanacağı"* ilkesini ortaya koydu ve bu gelirden hiç bir şekilde kendisinin ve ailesinin hakkı bulunmadığını ilan etti.²⁹⁹ Bu yüzden zekâtın uygulamaya yönelik tüm hususları devletin kendisinden çok halkına yönelik bir olaydı.

Nitekim bu husus İbn Abbas'tan rivayet edilen şu hadiste açıkça ortaya konuldu: *"Resulullah (asm.) Hz. Muâz (ra.)'ı Yemen'e gönderdi. (Giderken) ona dedi ki: "Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Onları davet edeceğin ilk şey Allah'a ibadet olsun. Allah'ı tanıdılar mı, kendilerine Allah'ın zekâtı farz kılmasını, zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını onlara haber ver. Onlar buna da itaat ederlerse kendilerinden zekâtı al. Zekât alırken halkın (nazarlarında) kıymetli olan mallarından sakın. Mazlumun bedduasını"*

²⁹⁷ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 55.

²⁹⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 612.

²⁹⁹ Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, s. 425.

almaktan kork. Zira Allah'la bu beddua arasında perde mevcut değildir."³⁰⁰ Böylece zekâtın asıl amacı Kur'an'ın sarf yerlerine uygun olarak muhtaç kesimi hedef alıyordu.

Aynı zamanda bu hadisten ve diğer başka hadislerden de ashab arasında meşhur kişilerin zekât memuru olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır.³⁰¹ Bu görevin kutsiyeti şu hadis ile belirtilmiştir: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zekâtı hakkaniyetle toplayan tahsildar, evine dönünceye kadar, Allah Teâlâ yolunda cihad yapan asker gibidir."*³⁰²

Daha önce de zikredilen İbn Lutbiyye hadisinden Resulullah'ın gönderdiği zekât memurlarını teftiş ettiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda memurların zekâttan başka mükelleflerden herhangi bir şey alamayacakları açıkça ortaya konulmuştur. "*Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu halde Kıyamet günü Allah'la karşılaşacaktır. Eğer bu haksız aldığı şey deve ise böğürececek, sığırsa möleyecek, koyunsa meleyecek!"* diye ashabını uyarmakla da meselenin ehemmiyetine dikkat çekmiştir.³⁰³

Daha önce zikredildiği üzere Resulullah sadaka malından yemezdi. Ebu Hüreyre'den (ra.) rivayet edilen bir hadiste şöyle denilmiştir: "*Resulullah (asm.) efendimiz, kendisine bir yiyecek getirilince, mahiyeti hakkında sorardı. Eğer "hediye olduğu" söylenirse ondan yerdi, "sadaka olduğu" söylenirse yemeyip ashabına, "Siz yiyin!" derdi.*"³⁰⁴

Bazı hadisler ise bize Peygamberin zekât mükelleflerine zekâtlarını vermek için yol kat etmemeleri gerektiğini, zekât memurlarının da ağıl ve tarlalara gitmelerine ihtiyaç olmadığını ve her iki tarafa da zekâtın toplanması ile ilgili kolaylık sağladığı nakledilmektedir: "*Resulullah (asm.) buyurdular ki: "Zekâta ne ayağa getirtme, ne uzağa gitme vardır. Zekâtlar evlerinde alınır."*³⁰⁵

³⁰⁰ Buhari, Zekât 1, 41, Sadaka 1, 63, Mezâlim 9, Megâzî 60, Tevhid 1; Müslim, İmân 31, (19).

³⁰¹ Zekât memuru olarak görevlendirilen sahabeler için bkz. Ayşe Yavuz, "Hz. Peygamber'in Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabeler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2011).

³⁰² Ebu Davud, İmâret 7, (2936); Tirmizi, Zekât 18, (645); İbn Mace, Zekât 14, (1809); Ebu Ubeyd, s. 565, Hadis no: 1954.

³⁰³ Hadis için bkz. Buhari, Hiyel 15, Cum'a 29, Zekât 67, Hibe 17, Eymân 3, Ahkâm 24, 41; Müslim, İmâret 26, (1832); Ebu Davud, İmâret 11, (2946).

³⁰⁴ Buhari, Hibe 5; Müslim, Zekât 175, (1077); Tirmizi, Zekât 25, (656); Nesai, Zekât 98, (5, 107).

³⁰⁵ Ebu Davud, Zekât 8, (1591, 1592); "Müslümanların zekâtı da ancak su başında veya evlerinin önündeki sahalarda alınır." Ebu Ubeyd, s. 410, Hadis no: 1092.

Zekâtın dağıtımı ile ilgili Resulullah Kur'an'da geçen sınıflara aynıyle riayet etmiştir. Bir hadiste bu durum şöyle açıklanmıştır: *"Bir adam gelerek: "Bana sadakadan ver!" dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama: "Allah, sadakalar hususunda, ne herhangi bir peygambere ne de bir başkasına hüküm verme yetkisi tanımadı, hükmü bizzat kendisi verdi. Ve sadakaları sekiz hisseye ayırdı. Eğer sen bunlardan birine girersen senin hakkını derhal sana veririm" buyurdu.*"³⁰⁶

Zekâtın beş sınıf haricindeki zenginlere helal olmayacağı da açıklanmıştır: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sadaka şu beş kişi dışında zengine helâl değildir: 1- Allah yolunda gazveye çıkan, 2-Sadakayı toplamak için çalışan, 3-Borçlanan, 4-Sadaka malını kendi parasıyla satın alan, 5-Komşusu fakir olan kimse. Şöyle ki: Bu fakire sadaka verilir, o da bundan zengin komşusuna hediye bulunur."*³⁰⁷

Bir hadisi şerifte zekâtın cebrilik hususu vurgulanarak bu işin Allah'ın kesin kararlarından biri olduğu vurgulanmıştır: *"Kim malının zekâtını sevap umarak verirse, ona sevap verilir. Kim de zekâtını vermezse biz zekâtı ve malın yarısını (cezalı olarak, zorla) alırız. Bu, Rabbimizin kesin kararlarından biridir. Âl-i Muhammed'e ondan bir hak yoktur."*³⁰⁸ Bu hadiste Enam suresinin 103. ayetindeki zekât emrinin cebriliği Resulullah tarafından da teyit edilmiştir. Hangi malların zekâtı bu cebriliği dâhil olduğu ileride tartışılacaktır.

Bazı rivayetler de bize zekâtın hepsinin merkezde toplanmadığını nakletmektedir. Bazen zekât gelirleri bir kabileden toplanıp başka bir kabileye nakledilmiştir.³⁰⁹

Tüm bu durumlara ek olarak Resulullah'ın bu konu üzerinde ciddiyetle durduğu Hamidullah'ın incelediği *"Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri"* adlı çalışmasında zekâtın konu olan mektuplardan anlaşılmaktadır. Bu mektuplar zekât memurlarına, bölge valilerine ve kabile reislerine zekâtın farziyeti ve kaideleri ile ilgili bilgileri ihtiva eder.³¹⁰ Hamidullah özellikle 9. hicri yıldan itibaren artan bu mektupların çevre

³⁰⁶ Ebu Davud, Zekât 23, (1630).

³⁰⁷ Muvatta, Zekât 29, (1, 268); Ebu Davud, Zekât 22, (1635, 1636); İbn Mace, Zekât 27, (1841).

³⁰⁸ Ebu Davud, Zekât 4, (1575); Nesai, Zekât 4, (5, 15, 16)

³⁰⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 438-439; Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, s.160.

³¹⁰ Bu eserde yaklaşık olarak zekât ile ilgili 31 adet vesika vardır. Bkz. Muhammed Hamidullah, *El-Vesaiku's-Siyasiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*.

kabilelere gönderildiğini söyler.³¹¹ Bu mektuplar arasında zekât tarifesini açıkça belirten bir tarifname vardır ki bu zekât tarifesi Resulullah'ın vefatına kadar kılıcında taşıdığı nakledilmektedir. Bu tarife daha sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer tarafından aynıyla uygulanmıştır.³¹²

Yukarıda zikredilen hadisler bizlere Resulullah döneminde zekât uygulamasının genel hatlarını vermektedir. Resulullah'ın zekât idaresini bir devlet başkanı olarak bizzat yürüttüğü ve bu meseleyi gayet ciddiye aldığını göstermektedir. Zekât memurları tayin etmesi, onları hesaba çekmesi, zekâtın dağıtımını ile ilgili hususlarla ilgilenmesi, çevre kabilelere zekât emrini ileterek tarifesini de açıkça ortaya koyması zekât idaresinin kurumsallığına delalet etmektedir. Aşağıda gelecek olan bilgiler de kendisinden sonra gelen dört halifenin bu uygulamayı devam ettirdiği gözükmektedir.

Beytülmal

Beytülmal kelime anlamı olarak "mal evi" demektir. Bugünkü anlamıyla gelirlerin toplandığı hazine olarak anlaşılması mümkündür. Beytülmalde toplanan kalemler, ganimet, fey ve sadaka olarak üçe ayrılmıştır.³¹³ Ancak Beytülmalin ne zaman hangi evrede oluştuğu hususunda görüş ayrılıkları mevcuttur. Hamidullah Mekke devrinde bir toplama odasının olmadığını ancak bir takım delillerin olabileceğine dair ipucular vermektedir.³¹⁴ Kettani ise Mekke döneminde Hz. Ebu Bekir'in bir sadaka odasının olduğundan bahsetmekle bunun bir delil olduğunu söylemektedir.³¹⁵ Ancak sadakanın toplanma zamanı Medine devrinde olduğundan tek başına bu rivayet yeterli olmamaktadır.

Medine döneminde ise Beytülmalin varlığından rahatlıkla bahsetmek mümkündür. Bazı hadisler Mescid-i Nebevinin içerisinde bulunan Peygamber Efendimizin evinde sadaka mallarının muhafaza edildiği işaretini vermektedir. Bir hadiste *"Hasan İbn Ali (ra.) zekât hurmasından bir tanesini alıp, hemen ağzına attı. Resulullah (asm.): "Hişt, hişt at onu! Bilmiyor musun, biz zekât yemiyoruz!" -veya: "Bize zekât helâl değildir!"-* diye müdahale

³¹¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 821.

³¹² Hamidullah, *El-Vesaiku's-Siyasiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, no: 104/b.

³¹³ Ebu Ubeyd Hz. Peygamberden sonra İslam devlet hazinesinin kalemlerini şöyle zikreder. 1. Fey (haraç, cizye, öşür) 2. Ganimetin 1/5 3. Sadaka (zekât). Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 196.

³¹⁴ Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 34.

³¹⁵ Kettani, c.1 s. 225-231'de Mekke döneminde Hz. Ebu Bekir'in bir sadaka odasının olduğundan bahsetmesi sadakaların merkezi olarak toplandığının bir bulgusudur. Aktaran Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 29.

etti."³¹⁶ denilmiştir. Bir başka hadiste ise "Resulullah (*asm.*) buyurdular ki: "*Ben bazen evime dönüyor, yatağında veya odamda yere düşmüş bir hurma buluyorum. Onu yemek üzere kaldırdığım vakit, "bu, sadaka hurması olmasın?" diye aklıma geliyor, korkup (tekrar yere) atıyorum.*"³¹⁷ denilmiştir. Bu hadisler bize peygamberin evinde bir takım sadaka mallarının muhafaza edildiğinin delilini göstermektedir ki bu da Beytülmal olarak temayüz etmiştir. Ancak Maverdi beytülmalin bir mekân olarak değil makamdan ibaret olduğunu aktarmıştır.³¹⁸ Yeniçeri'de bu hususta günümüzdeki gibi bir binanın aranmasını doğru bulmamıştır.³¹⁹ Ancak hayvanlardan oluşan zekât mallarının toplandığı bir ağılın varlığından Enes bin Malik bahsetmektedir: "*Ben bir kuşluk vakti (kardeşim) Abdullah ibn Ebî Talha'yı bir çiğnem yapıp çocuğun ağız parmağıyla çalması için, Resulullah'a götürdüm. Resulullah'a (bir davar ağılında) rast geldim. Elinde hayvan dağladıkları demir âleti vardı. Bu âletle sadaka develerini damgalayıp alâmetliyordu.*"³²⁰ Bilal-i Habeşi gibi bazı sahabelerin toplanan sadakaların muhafazasında temayüz etmiş olması bu hususta da görevlilerin bulunduğu bir idari teşkilata işaret edilmektedir.³²¹

3.3.2. Hulefa-i Raşidin Dönemi

3.3.2.1.Hz. Ebu Bekir Dönemi

Resulullah'ın vefatından sonra Müslümanların başına Halife seçilen Ebu Bekir kısa süren hilafeti döneminde (632-634) İslam adına birçok mücadele vermişti. Bu mücadelelerden en önemlisi kabilelerin dinlerinden dönerek isyan ettikleri Ridde savaşlarıydı. Ridde savaşlarının en önemli sebebi ise kabilelerin zekât ödemek istememeleri idi.³²² Bedevilerin içe dönük bir hayata alışık olmaları ve zekâtı bir boyun eğme olarak görmeleri kabileleri zekât

³¹⁶ Buhari, Zekât 60, 57, Cihad 188; Müslim, Zekât 161, (1069).

³¹⁷ Buhari, Lukata 6; Müslim, Zekât 162, 163, (1070); Ebu Davud, Zekât 29, (1651, 1652); Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, s.49.

³¹⁸ Maverdi "beytülmal bir mekân değil, bir makamdan ibarettir." demektedir. aktaran Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, s.43.

³¹⁹ Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, s.43.

³²⁰ Buhari, Zekât, 102.

³²¹ Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 103; Gurfetu's-sadaka ve hızanetu's-sadaka için ayrıca bkz. Celal Yeniçeri, **Hz. Muhammed'in Yaşadığı ve Yön Verdiği Hayat**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV, 2007 s. 274-277; Beytülmal için bkz. Mehmet Erkal, "Beytülmal", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul: 1994, ss. 90-94; Sümeysra Ocak, "Erken Devir İslam Mimarisinde Beytu'l-Mal (Hazine) Binaları ", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010); el-KUDÂT, Zekeriyya Muhammed. "Hz. Peygamber Dönemi'nde Beytü'l-mâl", Mehmet Nuri Güler (çev.), **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Şanlıurfa 1996, Sayı. 2, ss. 215-249.

³²² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 454.

vermemek hususunda tetiklemişti. Yalancı peygamberler de bu cahiliye adetlerini körüklüyorlardı.³²³

Hz. Ebu Bekir zekât vermektan kaçınan bu kabilelere karşı cihad etme kararı aldığında başta Hz. Ömer'in olduğu birçok kişi ona itiraz etmişti. Ancak Ebu Bekir "*namaz ile zekâtın arasını ayıranlarla mutlaka savaşırım. Zira zekât malın hakkıdır. Resulullah'a verdikleri zekât hayvanının başına bağlanan ipi bana vermektan çekinirlerse de onlarla savaşırım*"³²⁴ diyerek zekâtın malın borcu olduğunu ve namaz ile arasının ayrılmayacağını delil sunarak ehemmiyetini belirtmiş ve kararından vazgeçmemiştir.³²⁵ Ondaki bu kararlılığı gören Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'e hak vermiş ve onun yanında olmuştur.

Hz. Ebu Bekir zamanında zekât vermektan istemeyenler Tevbe suresinin 103. ayetini bahane kılarak "*ayet Resulullah'a hitap etmektedir. Buna göre zekât toplama işi ona mahsustur. Ondan başkası toplayamaz.*" demişlerdir.³²⁶ Ancak bu ayet ve diğer birçok ayette olduğu gibi doğrudan Resulullah'a hitap eden ayetler aynı zamanda Müslümanların emirine de hitap etmektedir.³²⁷

Tüm bu karşı isyanlara rağmen Hz. Ebu Bekir, Resulullah'ın emrini uygulamaya devam etmiştir. Rivayet edilen şu hadiste Halife Ebu Bekir'in Resulullah'ın hazırlamış olduğu mührü ve zekât tarifesini kullanarak zekâtı kabilelere emretmekte sebat gösterdiği ifade edilmektedir: Hz. Enes'in (ra.) anlattığına göre, Hz. Ebu Bekir es-Sıddık (ra.), kendisini Bahreyn'e gönderdiği zaman, ona şu gelecek talimatı yazılı olarak vermiş ve altını da Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mührü ile mühürlemişti. Mühre nakşedilen yazı üç satır halinde idi. Bir satırda Muhammed, bir satırda Resul, bir satırda da Allah yazılı idi. Mektup şöyle idi: "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Müslümanlara farz kıldığı ve Allah'ın da Resulüne emretmiş olduğu zekât farzasıdır. Müslümanlardan her kimden bu, usulünce talep edilirse, derhal vermelidir. Kimden de belirtilenden fazlası istenirse vermesin...*"³²⁸

³²³ M. Salih Arı, **Hazreti Ebu Bekir ve Ridde Savaşları**, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996, s. 95.

³²⁴ Hadisesi için bkz. Ebu Yusuf, **Kitabu'l-Haraç**, Ali Özek (çev.), İstanbul: Hisar Yayınevi, 1973, s.137.

³²⁵ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 1 (Fıkhü'z-Zekât)*, s. 90.

³²⁶ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 1 (Fıkhü'z-Zekât)*, s. 77.

³²⁷ Ridde savaşlarının ekonomik sebepleri için Bkz. Arı, s. 87-101.

³²⁸ Buhari, Zekât 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, Şirket 2, Hiyele 3; Ebu Davud, Zekât 4, (1567); Nesai, Zekât 5, (5, 18-23).

Diğer vesikalarda ise Umman ile Bahreyn arasındaki Deba bölgesine giden zekât tahsildarının kabilenin irtidat etmesini haber vermesi üzerine oraya İkrime bin Ebi Cehil'i birlik olarak göndermiştir.³²⁹ Sakif kabilesinin de irtidat hareketine dâhil olması sonucu oraya da Osman b. El-As'ı birlik olarak göndermiştir.³³⁰ Zekâtı reddedenlerle savaşın yanı sıra Hz. Ebu Bekir döneminde, Hz. Ömer'in karşı çıkmasına binaen müellefe-i kuluba zekât verilmemeye başlanmıştır. Hz. Ebu Bekir devlet tarafından verilen ata ve atıyyelerin ödenmesi zamanında eğer kişinin zekât borcu var ise vereceği atıyyeden kesmiştir.³³¹

3.3.2.2.Hz. Ömer Dönemi

Ebu Bekir'in vefatından sonra halife seçilen Hz. Ömer, kendi devrinde (634-644) birçok fetih yapmıştır. Fethettiği yerlerden birçok ganimet elde etmiş bunları da halka dağıtmıştır. Hz. Ömer devrinde refah artmış, insanlar maddi olarak kalkınmıştır. Adaletiyle meşhur olan Ömer toplumsal adaleti sağlamaya gayret etmiştir. Halifeliği zamanında söylediği şu cümle onun bu noktadaki hamiyetini göstermesi açısından yeterlidir: "*Bana düşen vazife, sizin maaş ve erzakınızı çoğaltmak, Allah'ın izniyle kale ve hudutları korumak, millet ve memleketi müdafaa etmektir.*"³³²

Zekât konusunda aynı titizliği devam ettiren Hz. Ömer Resulullah'tan Hz. Ebu Bekir'e, ondan da kendisine intikal eden zekât tarifesini uygulamaya devam etmiştir. Kendi devrinde zekâtın bir kısmının merkeze gönderilmesini istemiş ancak bir zaman sonra kendi bölgesinde harcanmasını emretmiştir.

Hz. Peygamber devrinde de amil görevinde bulunan Muâz bin Cebel, Hz. Ömer'in hilafetinde de bu görevde bulunmuş ve aralarında geçen bir hadise şöyle nakledilmiştir: "*Muâz bin Cebel orduda iken Resulullah (asm.) onu Yemen'e amil tayin etti. Resulullah ve Ebu Bekir vefat ettikten sonra Muâz, Hz. Ömer'e geldi. Ömer (ra.) onu görevine iade etti. Muaz Hz. Ömer'e zekâtın üçte birini gönderince, Hz. Ömer bunu hoş karşılamadı ve şöyle dedi: "Ben seni vergi ve cizye toplayıcısı olarak göndermedim. Seni zenginlerin mallarından alıp, aldıklarını fakirlere vermek için gönderdim."* Muaz: "*ben sana, benden alacak kimse*

³²⁹ Hamidullah, *El-Vesaiku's-Siyasiyye*, no: 78/a.

³³⁰ Hamidullah, *El-Vesaiku's-Siyasiyye*, no: 184; Zekât vermeyenlerle savaşılması hakkında bkz. Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 1 (Fıkhu'z-Zekât)*, s. 88.

³³¹ Hz. Ebu Bekir döneminde zekât işleri için bkz. Mehmet Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 91-97.

³³² Ebu Yusuf, s.194.

bulduğum halde sana bir şey göndermiş değilim" diye cevap verdi. Ertesi yıl Ömer'e zekâtın yarısını gönderdi. Bunun üzerine iki zat aynı sözlerle birbirilerine hitapta bulundular. Üçüncü sene bütün zekâtı Hz. Ömer'e gönderince, Ömer (ra.) aynı tarzda onu uyardı. Muaz buna şöyle karşılık verdi: "benden bir şey alacak kimse bulamadım."³³³ Bu da göstermektedir ki zekât sisteminin işlediği bu süre zarfında Hz. Ömer döneminde, Yemen içtimaî güvenliğe ve sosyal refaha kısa bir sürede ulaşmıştır.

Hz. Ömer devrinde dikkat çeken başka bir husus ise, o memur olarak görevlendirdiği şahısların mallarını yazardı. Bazı dikkat çeken durumlarda, görevlendirdiği memurların mallarını müsadere eder ve onları görevlerinden azlederdi.³³⁴ Bunlar arasında Amr b. As, Ebu Hureyre, Sad b. Ebi Vakkas, Halid b. Velid, Ebu Musa el-Eşari gibi önemli sahabeler de vardı.³³⁵

Kendi valisi Ebu Musa el-Eşari'nin, "*senede öyle bir gün bilirim ki o gün Beytülmalde 1 dirhem dahi bulunmaz, hatta o kadar ki Beytülmal silinip süpürülecek hale gelir ve neticede Allah benim herkese hakkını ödediğimi bilir.*" demesi Hz. Ömer'in topladığı malların dağılımını hiç bekletmeden yaptığını göstermektedir.³³⁶

Hz. Ömer zekâtın sarf yerleriyle ilgili uygulamada da bir değişiklik yapmış ve İslam'ın artık güçlendiğini belirterek müellefe-i kuluba pay ayırmaktan vazgeçmiştir. Her ne kadar bu uygulama eleştirilse de zamanın şartlarına göre değerlendirilmeli ve bu ayetin nesh olduğunu göstermemektedir. Hz. Ömer içtihadı ile vardığı bu karara ashabın itiraz etmemesi ise kabul edildiğini göstermektedir.

Yanına gelen Beni Tağlib kabilesi cizye isminden rahatsız olduklarını ve bunda ısrar etmenin Müslümanlara zarar vereceğini bildirmişler, Hz. Ömer de onlardan cizye ismini kaldırıp iki kat zekât almıştır. Bu uygulama Beni Tağlib'den muhtemel zararı def etmiş ve netice bulmuştur.³³⁷

³³³ Ebu Ubeyd, s. 556-557, no: 1913.

³³⁴ İbn Sad, "Ömer, amil tayin ettiği zaman onun malını yazardı... Ömer bir şehre vali-defterdar tayin edince Onun malını yazardı. O pek çoklarının, vazifeden azlettiğine mallarını yarı yarıya müsadere etmiştir." C. 3 / 203; Kettani c.1/269 aktaran Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, s. 411.

³³⁵ Kallek, *Sosyal Servet*, s. 219-222.

³³⁶ İbn Sad, c.3 1/218 aktaran Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, s. 265.

³³⁷ Ebu Ubeyd, s. 515, no: 1700.

Hz. Ömer döneminde zekât konusunda dikkat çeken farklı hususlar vardır. O at ve kölelerden zekât almaya başlamış, taze sebze ve meyveden zekât almamış, baldan öşür almış, ticaret kervanlarından gümrük vergisi şeklinde öşür almaya başlamıştır. Ayrıca Hz. Ömer zekâtın toplandığı yerde dağıtılmasına özen göstermiş, zekât memurluğu görevlerinde titiz davranmış, zekât mallarının kıymetini yahut başka malın alınmasını mümkün kılmış ve Hac yolcularına zekât develerinden vermiştir.³³⁸

3.3.2.3.Hz. Osman Dönemi

Hz. Ömer'in vefatından sonra halife olarak seçilen Hz. Osman zamanında (644-656) zekâtın idaresi ile ilgili bir takım değişiklikler görülmüştür. Ebu Ubeyd, İbn Sirinden naklen şöyle söylemektedir: "*Zekât devamlı olarak Resulullah'a (asm.) veya onun görevlendirdiği bir görevliye; Ebu Bekir'e veya onun görevlendirdiği bir kişiye; Ömer'e veya onun görevlendirdiği bir amile; Osman'a veya onun görevlendirdiği bir zata verilmekteydi.*"³³⁹ Ancak Hz. Osman'ın şehadetiyle birlikte malların devlete verilip verilmeyeceği hususunda yeni tartışmalar başladı. Bu tartışmaların yanı sıra Hz. Osman zamanında başladığı aktarılan emval-i zahire ve emval-i batne ayrımı ile zekât tahsili konusunda bir değişiklik yaşandı.

Hz. Osman zamanında zekâtın toplanması ile ilgili en önemli husus görünen ve görünmeyen mallar olarak ikiye ayrılması olmuştur. Görünen mallardan kast edilen hayvan ve hububat gibi açık mallardır. Görünmeyenlerden kasıt ise insanların evlerinde bulunan altın ve gümüş gibi gizli mallardır. Devletin toplamaya yetkili olduğu kısım bundan sonra sadece zahiri mallar olacağı hükmünün Hz. Osman zamanında görüldüğü nakledilmektedir.³⁴⁰ Hâlbuki Ebu Ubeyd bu uygulamanın aslında Resulullah'tan itibaren böyle olduğunu, zahiri malların haricinde herhangi bir zorlamanın olmadığını söylemektedir.³⁴¹ Sünnette olan uygulama Hz. Osman devrine kadar gelen süreçte artan batni malların fark edilmesi ve zekâta söz konusu olmasının tartışmaya açılması ile belirmiş olması muhtemeldir. Zira Hz. Osman döneminde Müslümanların batni malları Resulullah dönemindekinden daha çoktu.

Hamidullah bu uygulamanın Hz. Osman döneminde başlamasını, İspanya'nın bir kısmının Hz. Osman zamanında fethedildiğini ve üç kıtaya yayılmış İslam devletinde zekâtı

³³⁸ Boynukalın, s. 91-106.

³³⁹ Ebu Ubeyd, s. 535, no: 1789.

³⁴⁰ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 113.

³⁴¹ Ebu Ubeyd, s. 437, no: 1258.

toplamanın zor olacağına bağlamaktadır. Ayrıca zekât memurlarının herkesin evinde ne kadar mal var onu bilme ihtimali olmadığını ve "*zekât memurlarına verilecek olan para, toplanacak olan zekâttan daha fazla*" olabilme ihtimaline binaen bu malların ayrılması gerektiğinin bir zaruret olduğunu ifade etmektedir.³⁴² Erkal ise artan fetihlerle birlikte çoğalan servetin mükellefin beyanıyla bilinebileceğini ve Hz. Osman'ın mükelleflere niyabeten ödemeleri kararını aldığını söylemektedir.³⁴³ Ebu Zehra'nın Kasani'den aktardığına göre de Hz. Osman batını malların zekâtında kişileri vekil tayin etmiştir.³⁴⁴ Akyüz ise bu uygulamadaki bir hikmetin "*kendi fakir akrabasına zekâtıyla yardım etmek isteyenlere imkân tanımak düşüncesi*" olma ihtimalini dile getirmekle bu uygulamanın devlet-zekât arasındaki ilişkiyi zedelediğini kabul etmektedir.³⁴⁵ Hz. Osman'ın vefatından sonra artan tartışmalar ışığında bir kısım sahabeler Emevi emirlerin zekâtı gerekli yere vermediklerini delil sunarak bu görevi kendileri ifa etmişler bir kısmı ise zekâtını devlete vermeye devam etmişlerdir.³⁴⁶ Bu durum da zekât ile devletin arasını daha çok açmıştır.

Emval-i batine ve emval-i zahire meselesi ileride ayrıntılı açıklanacaktır. Burada bilinmesi gereken Hz. Osman dönemindeki karışıklıkların zekât işlerine de bir şekilde yansımış olmasıdır. Ancak onun da zekât uygulamalarını devam ettirdiği söylenebilir.³⁴⁷

3.3.2.4.Hz. Ali Dönemi

Hz. Osman'ın şehadetiyle başlayan karışıklıklar zamanında halife olan Hz. Ali, dönemindeki (656-661) tüm fitne ve isyana rağmen Allah'ın emirlerini yerine getirmekte geri durmamıştır. O bir önceki halifeler gibi zekât idaresini ifa etmek için elinden gelen tüm gayreti göstermiştir. Zekât işlerinde tayin ettiği memurları titizlikle seçmiş ve onların denetimini yapmıştır.³⁴⁸

Zekât amiline gönderdiği bir mektupta onun zekât konusunda ne kadar titiz davrandığı anlaşılmaktadır:

³⁴² Bkz. Muhammed Hamidullah, **İslam Müesseselerine Giriş**, İstanbul: Beyan Yayınları, 2013, s. 124.

³⁴³ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 257.

³⁴⁴ M. Ebu Zehra ve Osman Şekerci, **Uygulamalı Zekât Hukuku**, Çanakkale: Çanakkale Seramik Fabrikaları Kültür ve Araştırma Hizmetleri, 1978, s. 82.

³⁴⁵ Akyüz, s. 128-129.

³⁴⁶ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 257.

³⁴⁷ Hz. Osman dönemindeki uygulama için bkz. Boynukalın, s. 106-111.

³⁴⁸ Abdulhalik Bakır, **Hz. Ali ve Dönemi**, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2004, s. 529-534.

"Ortağı olmayan, Bir olan Allah'tan sakınarak git. Herhangi bir Müslümanı korkutma. Senden hoşlanmadığı halde ona gitme. Allah'ın, malındaki hakkından fazlasını ondan alma. Kabileye gittiğin zaman evlerine karışmadan sularına in. Sonra onlara sükûnet ve vakarla git ki aralarında ikamet edesin. Onlara selam ver ve iyi dileklerini azaltma. Sonra, "Allah'ın kulları! Beni size, Allah'ın velisi ve halifesi, Allah'ın mallarınızdaki hakkını almam için gönderdi. Mallarınızda, velisine ödeyeceğiniz Allah'ın hakkı var mıdır?" diye sor.

Birisi, "hayır!" derse, ondan tekrar isteme. Birisi "evet!" derse, onu korkutmadan, tehdit etmeden, zulmetmeden ve gücünün yettiğinden fazlasıyla yükümlü kılmadan onunla birlikte git ve sana vereceği altın ya da gümüşü al. Hayvanları ya da develeri varsa onun iznini almadan sürüye girme. Zira hayvanların çoğu onundur. Sürüye gidersen adama üstün gelen, kaba birisinin, girdiği gibi girme. Hayvanları ürkütüp korkutma. Sahibini o hayvanlar için üzme. Malı iki kısma ayır; sonra da adama birisini seçmesi için serbest bırak. Onlardan birisini seçerse seçtiğine dikkatini verme. Sonra geri kalanı ikiye bölerek birisini seçmesi için onu serbest bırak. Onlardan birisini seçerse, seçtiği ile ilgilenme. Adamın malında Allah'ın hakkını karşılayacak miktar kalıncaya kadar bu şekilde yapmaya devam et ve ondan Allah'ın hakkı olanı al. Yapılan paylaşımdan memnun kalmayıp vazgeçmek isterse talebini dikkate al; hayvanlarını karıştır. Ve Allah'ın, adamın malındaki hakkını alıncaya kadar daha önce yaptığın şekilde paylaşım yap.

Yaşı geçmiş, çok yaşlı, bir organı kesik, zayıf ve ayıplı olanı alma. Onun için sadece dindarlığına güvendiğin, Müslümanların malları için faydalı olan kişiye itimat et ki, o malları Müslümanların velisine ulaştırırsın ve o da bu malları onların arasında paylaştırsın. Malları için nasihat ede, şefkatli, güvenilir ve koruyacak, sert olmayan, hayvanları yorarak sürmeyen, bitkin düşürmeyen ve yormayan kişiden başkasına güvenme.

Sonra yanında toplananı bize çabuk ulaştır ki biz de onu Allah'ın emrettiği yerlere iletelim. Zekâtı vekil olarak görevlendirdiğin kişi alacaksa ona deve ile yavrusunu birbirinden ayırmamasını, devenin sütünü yavrusuna zarar verecek şekilde tamamen sağlamamasını, çok binerek hayvana zahmet vermemesini, bu hususta diğerleriyle onun

*arasında adil davranmasını, bitkin olanı rahat ettirmesini, toynağı yarılmış ve aksak olanlara yumuşak davranmasını, göletlerin olduğu yerlerden getirmesini, ana yollar dışında yerin bitkilerinden sapmamasını, bazı vakitlerde onu dinlendirmesini, az suyun olduğu yerlerde ve meralarda ona zaman vermesini emret. Böylece Allah'ın izniyle bize semiz, şişmanlamış, yorulmadan ve meşakkat çekmeden gelsin ki, onu Allah'ın Kitabına ve Peygamber'inin (s) sünnetine göre paylaşalım. Allah'ın izniyle bu, mükâfatın için daha büyük, doğru yolda olmana daha yakındır.*³⁴⁹

Bu vesika bize Hz. Ali'nin sadece kendi yazdığı bir mektup olmasından ziyade ondan evvel bu hususta iş görmüş Resulullah'ın ve diğer üç halifenin de uygulamasını aksettirmektedir. En ufak bir duruma dahi Hz. Ali'nin dikkat etmesi Allah'ın emrini yerine getirme noktasında ne kadar titiz davrandığını göstermektedir.

Bu duruma ek olarak, kaynaklar Hz. Ali'nin de, Hz. Ebu Bekir gibi zekât vermeye karşı duran Esyaf bölgesinde yaşayan Beni Naciye kabilesine karşı 4000 kişilik kuvvetli bir ordu göndererek onlardan zekâtı aldığını nakletmektedir.³⁵⁰ Ayrıca hicri 39 yılında Hz. Muaviye ile arasındaki ilişkinin sertleştiği bir zaman Hz. Muaviye haksız olarak Şam'dan Hicaz bölgesine bir ordu göndererek zekât toplatmaya çalışmış bununla kendi hâkimiyetini kuvvetlendirmek istemiştir. Ancak Hz. Alinin bundan haber alıp aynı şekilde kendisine bir ordu göndermiş ve onu mağlup etmiştir.³⁵¹ Bu hadise de zekâtın devlet için ne kadar önemli bir unsur olduğunu tekrar göstermektedir.

3.3.3. Sonraki Dönemler

Uygulama açısından asr-ı saadet üzerinden uzunca durulması, zekât uygulamasının çekirdeğini teşkil etmesinden kaynaklanıyordu. Çağdaş döneme kadar gelen zekât uygulamalarında bir inkıta olması ve konu bütünlüğünü bozmamak adına ve Zekât uygulamalarının detaylı tarihçesi bu çalışmanın kapsam alanını aşmakta olduğundan burada tespit edilebildiği ölçüde tarihteki bazı uygulamalara yer verilecektir.

³⁴⁹ Hz. Ali, **Nehcü'l-Belağa**, Eş-Şerif Er-Radi (drl.), Adnan Demircan (çev.), İstanbul: Beyan Yayınları, 2006, s. 271-272.

³⁵⁰ Bakır, s. 532.

³⁵¹ Bakır, s. 533.

3.3.3.1.Emeviler

Hz. Ali'nin vefatından sonra halifelik Hz. Hasan'a geçmiş ancak Hz. Muaviye b. Ebu Süfyan'ın da aynı zamanda hilafet iddia etmesi ve savaşların vuku bulmasıyla hilafette Emevi devri (661-750) başlamıştı. Birçok sahabenin de hayatta olduğu bu devirde görüş ayrılıkları bulunmaktaydı.³⁵² Zekât işlerinde de durum aynıydı. Ebu Ubeyd'in bize naklettiğine göre zekâtın devlete verilip verilmemesi tartışmaları doğmuştu: "*Hz. Osman şehit edilince bu konuda ihtilafa düştüler. Kimisi zekâtı yönetici durumundaki emirlere verirken, kimisi de kendi eliyle hak sahiplerine dağıtmakta idi.*"³⁵³ Zekâtın devlete verilmesi gerektiği hususunda Abdullah b. Ömer "*zekâtı idarecilere teslim ediniz*" demiştir. Bir adamın "*Onlar zekâtı asıl yerlerine harcamıyorlar*", itirazı üzerine de ısrarla "*hakiki yerine harcamasalar bile*" demiştir.³⁵⁴ Ancak genel olarak Emeviler döneminde zekâtın tarh, tahakkuk, tahsil ve tevzi işleri devlet memurlarının uhdesinde kalmıştır.³⁵⁵

Emeviler devrinde zekât işlerinde 2. Ömer diye anılan ve Hz. Ömer'in soyundan gelen Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz'in temayüz ettiği görülmektedir. Bir valisinin kırtasiye talebine verdiği cevap kendisinin devlet malı hakkındaki hassasiyetini açıkça ortaya koyması bakımından önemlidir: "*Kalemimi incelt, satırlarını birbirine yaklaştır ve ihtiyaçlarını bir yere topla (toptan yaz). Çünkü ben, Müslümanlara ait malın, herhangi bir fayda hâsıl olmayacak bir şeye harcanmasından hoşlanmam.*"³⁵⁶ Basit bir malî meselede halkın malına bu kadar dikkat eden bir halifenin zekât konusunda da en az bu kadar hassas olacağı kesindir.

Nitekim zekâtı toplarken gösterdiği hassasiyet zekât amiline gönderdiği talimatta görülmektedir: "*İnsanları fidye, sofraya külfeti ve vergi mükellefiyetinden muaf tut. Aslında vergi denen bu mükellefiyet insanların mallarını eksiltmektir. Allah buyurur ki: "İnsanların mallarını eksiltmeyin ve yeryüzünde fesat çıkararak fenalık etmeyin."*³⁵⁷ *O hâlde sana zekât getiren kimsenin zekâtını al. Kim de sana zekâtını vermezse Allah onu hesaba çekecektir*".³⁵⁸

³⁵² Adem Apak, Emeviler Döneminde Zekât Uygulamaları, **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 163.

³⁵³ Ebu Ubeyd, s. 535, no: 1789.

³⁵⁴ Ebu Ubeyd, s. 535, no: 1789; Apak, s. 164.

³⁵⁵ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 180.

³⁵⁶ İbn Cevzi, Siret Umereyn. Aktaran Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, s. 272.

³⁵⁷ Hud, 11/85.

³⁵⁸ Ebu Ubeyd, s. 502, no: 1628.

Ömer b. Abdülaziz, İslam'a girenlerden tekrar cizye alındığı şikâyetini aldıktan sonra valilerine "*Şüphesiz ki Allah Hz. Muhammed'i yol gösterici olarak gönderdi. Allah onu vergi tahsildarı olarak göndermiş değildir.*" demiş ve bu uygulamayı sonlandırmıştır.³⁵⁹ Yazılı bir mektubunda, zekâtın toplanmasında gösterdiği titizlik zamanlama noktasında da herhangi bir zulmün yapılmamasını da vurguluyordu: "*üzerinden bir sene geçmeden ticaret ile uğraşanların kazançlarından zekât almayın.*"³⁶⁰

Borçlular sınıfı (*garimin*) ile ilgili uygulaması ise bu hususta sonradan gelenlere bir açıklık getirmiştir. Borçluların borcunun ödenmesi ile ilgili emir verdiğinde amilleri borçlarını ödeyecekleri adamların evi, hizmetlisi, atı ve gerekli ev eşyaları olduğunu söylemişler ve o da onlara cevaben bunların aslî ihtiyaçlardan olduğunu belirtmiş ve "*böyle ki kimsenin borcunu da ödeyin. Zira borçlu bir kimsedir*" demiştir.³⁶¹

Ömer b. Abdülaziz döneminde zekât verilecek fakir bulunamamış ve bu konu ile ilgili Resulullah'ın hadisi vuku bulmuştur:³⁶² "*Sadaka verin. Kişinin eline parayı alıp sadaka olarak vermek üzere çıktığı ve fakat kendisine bağışta bulunulan kimsenin "Bunu dün getirmiş olsaydın kabul ederdim, ama şu anda ona ihtiyacım yok."* diye cevap vereceği ve böylece sadakasını kabul edecek bir kimseyi bulamadan sadakası elinde olduğu halde geri döneceği zaman yakındır."³⁶³

Emevi dönemindeki zekât uygulamalarında temayüz eden halife Ömer b. Abdülaziz olmuştur. Kendisine yakıştırılan 5. halife sıfatına layık olduğunu kısa süren hilafeti boyunca yaptığı uygulamalarıyla göstermiştir. Kendi zamanında verdiği zekât hükümlerinden bugün dahi faydalanılmaktadır.³⁶⁴

3.3.3.2. Abbasiler

Emeviler'den sonra hilafeti devralan Abbasiler (750-1258) dönemindeki zekât uygulamalarına dair çok fazla malumat maalesef yoktur. Ancak İslam'ın malî ve iktisat yazınının temel kaynaklarını teşkil eden Emval ve Haraç kitapları ilk örneklerini bu devirde vermişlerdir. Haraç, fey, ganimet, beytülmal, sadaka ve zekât konularını ihtiva eden bu

³⁵⁹ Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, s. 241.

³⁶⁰ Ebu Ubeyd, s. 419, no: 1144.

³⁶¹ Ebu Ubeyd, s. 1754, no: 1754; Yeniçeri, *İslam'da Devlet Bütçesi*, s. 221.

³⁶² Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 99.

³⁶³ Buhari, Fiten 24, Zekât 9; Müslim, Zekât 58, ; Nesai, Zekât 64, (5,77)

³⁶⁴ Ayrıntı için bkz. Apak, "Emeviler Döneminde Zekât Uygulamaları".

çalışmaların en temayüz etmişleri Ebu Ubeyd'in Kitab'ul-Emval'i ve Ebu Yusuf'un Kitab'ul Haraç kitaplarıdır.³⁶⁵ Türünün ilk örneklerini yansıtmalarına binaen ilk dönem vergi uygulamaları hakkında esas kaynak eserlerdendirler. Ancak bu kitaplar yazıldıkları dönemden ziyade Peygamber ve Hulefa-i Raşidin dönemlerinden hadiseler nakletmektedirler.³⁶⁶

Ebu Ubeyd, Abbasi Devletinin yükseliş devrinde yaşamış, halifenin takdir ve tercih yetkisini kabul ederek hüküm verirken adil ve hakkaniyetli davranmasını tavsiye etmiştir.³⁶⁷ Ebu Yusuf ise Kitab'ul-Haraç eserini Halife Harun Reşid'in talebi üzerine ve ona hitaben yazmış olması halifenin bu konuda bilgi sahibi olmak istemesini göstermektedir.³⁶⁸ Bu iki eserde zekât uygulamalarının geçmişi ile ilgili oldukça faydalı bilgiler ve nakiller aktarılmıştır. Fakat Abbasi dönemi hakkında malumat aktarılmamıştır. Bu durum Abbasilerde zekât uygulamasının olmadığına değil, geçmişteki uygulamalar ile aynı düzlemde ilerlediği anlamına gelebilir.³⁶⁹

3.3.3.3.Selahaddin Eyyubi

Konu bağlamında, 12. asırda İslam Birliğini tesis eden ve Kudüs fatihi olan Selahaddin Eyyubi'nin de zekâtı devlet eliyle toplaması önem arz etmektedir. Kaynakların naklettiğine göre daha önce Mısır'ın hâkimiyetinde bulunan Fatimiler zekâtı devlet eliyle toplamıyordu. Mısır'daki hâkimiyeti eline aldıktan sonra Selahaddin, *mükus* vergisini kaldırmış ve zekâtın devlet eliyle toplanmasını sağlamıştı. Onun devrinde Mısır'da zekâtın toplanmasını ve dağıtılmasını sağlayan *Zekât Divanı* kurulmuştu. Zamanla suiistimallerin artması üzerine zekâtın iltizam usulü toplatıldığı da görülmekteydi. Her halükarda Mısır'da zekât geliri büyük bir yekûn teşkil etmekteydi.³⁷⁰

Selahaddin Eyyubi'nin birlik sağlama ve fetih siyasetlerinin yanı sıra zekâta ayrı bir önem vermesi dikkat çekicidir. Aynı zamanda zekâtın toplanmasında iltizam usulünü uygulaması belki de İslam tarihinde ilk uygulamalardan biridir. Günümüzdeki bazı çağdaş

³⁶⁵ Ebu Yusuf ve Kitab'ul-Haraç için bkz. Cengiz Kallek, **İslam İktisat Düşüncesi Tarihi**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, s. 67; Ebu Ubeyd ve Kitab'ul Emval için bkz. age. s. 117.

³⁶⁶ Ali Aksu, "Abbasiler Döneminde Zekât Uygulaması", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 183.

³⁶⁷ Aksu, s. 184.

³⁶⁸ Aksu, s. 185.

³⁶⁹ Aksu, s. 199.

³⁷⁰ Ramazan Şeşen, **Salahaddin Eyyübi ve Devlet**, İstanbul: Çağ Yayınları, 1987, s. 271-273.

zekât kurumlarının örnek aldığı iltizam usulünün tarihte uygulanmış olduğu bu devirde görülmektedir. Ancak bu uygulamanın zulümlere sebep olduğu da aktarılmıştır.

3.3.3.4.Osmanlı Devleti

Osmanlı Devletinde (1299-1922) açıkça bir zekât uygulamasının bulunmadığı gözükmemektedir.³⁷¹ Bütçe kayıtlarında da böyle bir kalem bulunmamaktadır. Osmanlı zekât konusunu, fakirliği ortadan kaldırarak geri planda tutmuş ve zaman zaman aldığı vergiler yerine saymıştır.

Osmanlı'da Zekâta niyet edildiği takdirde verilen verginin kişinin zekâtı yerine geçeceği konusunda fetvalar verilmiştir.³⁷² Devletin zekâtı bizzat toplamak yerine vergi toplayarak zekât verecek olanların zekâta niyet etmesi bir kaç muhtemel sebep ile anlaşılabilir. Devlete tabi nüfusun birçoğunun gayri müslim olması toplanacak olan geliri kısma ihtimali yüksektir. Ayrıca vergi belirlemede belli bir kayıt altına girmeden istediği gibi tasarruf etme niyeti olabilir. Çünkü vergiyle ilgili hükümlerin bir kısmı zekât ahkâmına uysa da bir kısmı uymamaktadır. Bunun için de devletin ihtiyaç nispetinde vergi aldığı ve zekâttan yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Halkın tekrar zekât vermek zorunda kalmaması için de verginin zekât yerine geçebileceği fetvası ile hareket edilmiştir.³⁷³

Tabii olarak Osmanlı'nın bir İslam devleti olduğuna şüphe yoktur. Meseleye iktisadî açıdan bakıldığında ise Osmanlı'da zekâtı ortadan kaldırma gibi bir durum mevcuttur. Yani Osmanlı ne zengin ne de fakirin olduğu bir toplum oluşturmuştur.³⁷⁴ Ortaya konulan toprak rejiminde eşitlikçi bir toplum çıktısının izleri görülmektedir.³⁷⁵ Ticaret erbabında da büyük sermayelerin oluşmasına izin vermeyerek "*vasatın hâkim olduğu bir ekonomi*" ortaya koymuşlardır.³⁷⁶ Fakirliğin ortadan kalktığını ve bunun hem devlet hem de halk tarafından sağlandığı görülmektedir. Zira Osmanlı'da, Batı sermayesinin bulaşmasından önce dilencilik dahi görülmemiştir.³⁷⁷ Osmanlı son dönemine kadar sosyal bir devlet olma vasfını korumuştur. Yardımlaşma, infak ve toplumsal dayanışma Osmanlı'nın meşhur vakıfları

³⁷¹ Mehmet Genç, "İktisadî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 255.

³⁷² Süleyman Kaya, Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları, **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 17.

³⁷³ Kaya, s. 21

³⁷⁴ Genç, s. 256.

³⁷⁵ Genç, s. 258.

³⁷⁶ Genç, s. 258.

³⁷⁷ Genç, s. 260.

üzerinden tezahür etmiştir. Uzun yüzyıllar boyunca Osmanlı, "*ibadullahın terfih-i ahvallerini*" sağlamaya muktedir olmuştur.

Osmanlı hakkındaki tüm iyimser çerçeveye rağmen, son döneminde yaşanan Batı taklitçiliğine binaen, Osmanlı'nın son fikir adamlarından Cevdet Paşa ve Said Nursi, Osmanlı'nın çöküşünü, şerî şerife riayetsizlik ve kanun-u kadime sadakatsizlik olarak ifade etmişler³⁷⁸ ve bu çöküşün dinin temel esaslarından olan namaz, oruç ve zekâtın ihmalinden kaynaklandığını belirtmişlerdir.³⁷⁹ Kösoğlu da *kültürel soğuma* ve *şahsiyet çözümleri* olarak adlandırdığı bu durumu bahsi geçen Osmanlı tarihi çalışması ile tasdik etmektedir.

Osmanlı Devletinde zekât uygulamaları hakkındaki çalışmalar maalesef ki pek azdır. Bu yüzden bu konuda aktarılabilen bilgi sınırlıdır. Ancak emin olunan konu şudur ki Osmanlı Devleti zekâtı kurumsal bir yapı altında uygulamamıştır. Fakat bu durum Osmanlı'nın zekâtı reddettiği yahut ondan kaçtığı anlamına gelmemektedir. Yukarıda bahsi geçen olaylardan ötürü Hz. Osman'dan sonra zekât uygulamaları bir aşamadan sonra devletin elinden çıkmıştır. Osmanlı zamanında da çeşitli fetvalar ile halk vergi üzerinden zekât borcunu ödemiş yahut bireysel olarak ifa etmiştir. İktisadi olarak da Osmanlı'nın sağladığı düzen ne zekât veren ne de zekât alan bir toplum oluşturduğundan zekât uygulamasının zemin bulmadığı söylenebilir.

3.4. Günümüzde Zekât Uygulamaları

Bu kısımda 20. yüzyıldan itibaren zekâtın kurumsallaştığı devletlerin zekât uygulamalarına değinilecektir. Konu kapsamı geniş olduğundan ayrıntılar ilgili kaynaklara havale edilecektir. Zekât hükümlerindeki ayrıntılardan ziyade kurumsallaşmanın hangi çerçevede olduğu, devletin nasıl bir yapı kurduğu üzerinde durulacaktır.

3.4.1. Mısır

Bağımsızlığını 1922 yılında kazanan Mısır'da kurumsal olarak ilk zekât kanunu projesi 1948 yılında Muhammed Ebu Zehra önderliğinde hazırlanmış ve bir milletvekili tarafından mecliste sunulmuştur. Anlaşılan o ki çeşitli siyasi olaylardan dolayı bu kanun

³⁷⁸ Nevzat Kösoğlu, *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler 4*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015, s. 258.

³⁷⁹ "Üç mühim erkân-ı İslâmiyedeki ihmalimizdir: Salât, savm, zekât. Zira yirmi dört saattan yalnız bir saati, beş namaz için Hâlık Teâlâ bizden istedi. Tembellik ettik. Beş sene yirmi dört saat talim, meşakkat, tahrik ile bir nevi namaz kıldırıldı. Hem senede yalnız bir ay oruç için nefsimizden istedi. Nefsimize acıdık. Keffareten beş sene oruç tutturdu. On'dan kırktan yalnız biri, ihsan ettiği maldan zekât istedi. Buhl ettik, zulmettik. O da bizden müterakim zekâtı aldı." Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, İstanbul: Envar Neşriyat, 2010, s. 134.

onaylanmamıştır. Aradan geçen 20 yıl zarfında 1971 yılında yeni bir kanun önerisi getirilmiştir. Ancak bu öneri Sigorta ve Sosyal İşler Bakanlığına bağlı Nasır Sosyal Bank'ın ihtiyari olarak zekâtları toplayabileceği ile sınırlı kalmıştır. 70'lerin sonuna doğru kurulan İslami Bankalar vesilesi ile de Faysal Bankası tarafından zekâtın toplanmasına izin verildiği anlaşılmaktadır.³⁸⁰

Mısır'da asıl kanunun 1983-1984 yasama döneminde gerçekleştiği aktarılmaktadır. *Beytü-Mali'z-Zekât* adı altında tasarlanan maddi ve manevi değer bulunan bir kurumun kurulmasını öngören ilmî değeri yüksek bir kanun teklifi hazırlanmıştır. Ancak zekâtın toplanmasının zorunlu olmadığı anlaşılmaktadır.

Çeşitli siyasi çalkantılar yaşayan Mısır son dönemde zekât fonunda bir değişikliğe gitmiştir. Sisi'nin aldığı karara göre zekât fonu finansal ve yönetsel olarak artık devletten bağımsızlaşacak ve Ezher İmam'ının oluşturacağı bir komisyon tarafından toplanacak ve dağıtılacaktır.³⁸¹ Hali hazırda *Egyptian Zakat Foundation* adlı bir kurumun faaliyeti Mısır'da devam etmektedir.

3.4.2. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan'da zekât ile ilgili ilk kanuni düzenleme 1950 yılında "Zekât Farızası Uygulama Talimatnamesi" ile yapılmıştır.³⁸² Bu talimatnameye göre zekât zorunlu olarak verilmesi gerekmektedir. 1954 yılında Vezirler Meclisi Reisi tarafından zekâttan kaçınanlar için müeyyideler uygulanacağı belirtilmiştir. 1976 yılında çıkan bir talimatnameye göre zekâtın yarısının devlet tarafından toplanması ve diğer yarısının da zekât mükellefi tarafından

---

³⁸⁰ Recep Cici, "Günümüzde İslam Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları", **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu olarak Kur'an ve Sünnette Zekât**, İstanbul: İSAV, 2007, s. 236-237; Yunus Vehbi Yavuz, **İslam'da Zekât Müessesesi**, İstanbul: Feyiz Yayınları, 2008, s. 648- 650; Russell Powell, "Zakat: Drawing Insights For Legal Theory And Economic Policy From Islamic Jurisprudence", **University of Pittsburgh Tax Review**, Vol. 7, No. 43, 2009, s. 60.

³⁸¹ "The fund will be under the direct supervision of Al-Azhar's Grand Imam and will be a separate legal entity which is also administratively and financially independent."
<http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/110430/Egypt/Politics-/Egypts-ElSisi-orders-formation-of-Zakat-charity-fu.aspx>

³⁸² Bkz. Zakat Regulations (by-law)
https://www.gazt.gov.sa/dzit_logon/MenuItems.jsp?menu_id=zakatregulations&menu_grp=lawsbylaws&ume.lo gon.locale=en

ilgili sınıflara dağıtılması kararlaştırılmıştır. Bu yönetmeliğe göre sadece şirketlerin zekâtı devlet tarafından tahsil edilebilecektir.³⁸³

Suudi Arabistan'ın petrol zengini bir ülke olması hasebiyle toplanan zekâtların daha çok ülke dışındaki Müslüman ülkelere aktarılması uygun bulunmuştur. Zekât için ayrıntılı hükümlerin bulunmaması ve bu hükümlerin herhangi bir mezhebin kurallarından çok genel şerî hükümlere göre hazırlanmış olması dikkat çekici bir husustur. Zekât devletin süregelen malî işlerinden biri olarak kabul edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.³⁸⁴

Hali hazırda merkezi Riyad'da bulunan "*General Authority of Zakat&Tax*" adında bir kurum üzerinden zekât faaliyetleri Suudi Arabistan'da devam etmektedir. Vergi ile birlikte kurumsal bir yapısı olan bu kurum toplanan zekâtların da raporunu ihtiva eden 3 aylık dönemlerde bir zekât dergisi çıkarmaktadır.³⁸⁵

3.4.3. Libya

Libya'da 1971 yılında genellikle Maliki mezhebine göre düzenlenen bir zekât kanunu ve uygulaması için bir zekât talimatnamesi çıkarılmıştır. Bu kanuna göre Hazine bakanlığına bağlı bir bölüm zekât işlerini yönetecektir. Bu kanun Halifeler döneminde ortaya çıkan zahiri-batını mal ayırımını kabul ederek sadece zahiri mallardan devletin zekât almasını öngörmektedir. Aynı zamanda zekât ödemekten kaçınanlardan iki katı nispetinde zekât alınarak cezai müeyyide uygulanmaktadır.³⁸⁶

3.4.4. Sudan

Sudan, 1881 yılında dini esaslara bina edilen bir devlet olarak Demokratik Sudan Cumhuriyeti adıyla kurulmuştur. 1921 yılında öşür ile ilgili kanuni düzenlemeler yapılmış ancak zekât ile ilgili anayasal düzenleme 1978 yılında başlamıştır. 1978 tarihli Zekât Fonu Kanunu, zekâtın tahsili ve zekâta tabi mallar ile ilgili bir düzenlemeye sahiptir. Ardından 1980 yılında Zekât sandığı Kanunu çıkarılmış detaylı hükümler açıklanmıştır. 1984 tarihinde Zekât ve Vergi Kanunu yürürlüğe alınmış, Müslümanlara zekât mükellefiyeti yüklerken

---

³⁸³ Khalid Nazir, **The Zakat Law**, Islamabad: Ammar Publications, 2002, s. 191-192; Cici, s. 238-240; Yavuz, s. 651- 654; Powell, s. 67.

³⁸⁴ Cici, s. 238-240; Yavuz, s. 651- 654; Powell, s. 67.

³⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.gazt.gov.sa>

³⁸⁶ Nazir, s. 202; Cici, s. 240-243; Yavuz, s. 654- 657; Powell, s. 70.

Hıristiyanlara da sosyal eşitlik vergisi ödeme zorunluluğu getirmiştir. 1986 yılında yenilenen kanun Hıristiyanlarla olan ilgili hükmü kaldırmıştır. 1990 tarihli Zekât Kanunu ile yenilenmiştir. Buna göre Sudan'da yaşayan her Müslüman zekât ödemekle mükelleftir. Dolayısı ile zekât zorunlu kılınmıştır.³⁸⁷

Bugün ise geçerli olan 2001 Tarihli Zekât Kanunudur.³⁸⁸ Bu kanuna göre temelleri 1986'da atılan bağımsız bir "*The Zakat Chamber*" (Zekât Odası) kurulması ve murakabe heyeti teşkiline karar verilmiştir. Bir önceki kanunda olduğu gibi her Sudanlı ve Sudanlı olmayan her Müslüman, şayet kendi ülkesinde zekât vermediyse veya ülkesi onu böyle bir zorunluluğa tabi kılmıyorsa, kazandığı gelirden ve mallardan zekât ödemek zorundadır.³⁸⁹

3.4.5. Ürdün

Ürdün'de ilk zekât kanunu 1978 yılında kabul edilmiştir. Bu kanun kısa ve basit bir muhtevaya sahiptir. Diyanet İşleri, Evkaf ve Kutsal Mekânlar Bakanlığına bağlı Zekât Fonu Müdürlüğüne yürütülür. Kanuna göre zekât devlet fonunda toplanır ancak mükellefler zekât verip vermemekte özgürdürler.³⁹⁰

3.4.6. Endonezya

Endonezya'da ilk zekât kanunu Jakarta valisinin 1978 yılındaki kararıyla düzenlenmiştir. Oldukça öz ve kısa bir kanunu vardır. Zekât işleri merkez, şehir, bölge ve köy düzeyinde yürütülmektedir. Zekât zorunlu bir fariza olmamasına rağmen zekât verme oranı yüksek olan bir ülkedir. BAZ adında bölgesel yarı-bağımsız zekât acenteleri ve LAZ adında sivil kuruluşlar ile zekât toplanmaktadır.³⁹¹

Endonezya'da zekât kurumu, *The National Board of Zakat* (BAZNAS) ismiyle Endonezya Cumhuriyetine bağlı kurumsal bir yapı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

³⁸⁷ Nazir, s. 181; Cici, s. 229-235; Yavuz, s. 670- 679; Powell, s. 71.

³⁸⁸ Cici, Yavuz ve Nazir her ne kadar son kanunun 1990 tarihli olduğunu belirtmişlerse de Sudan hükümetinin kurmuş olduğu "Zakat Chamber" kurumundan alınan bilgiye göre 2001 tarihli yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir.

³⁸⁹ Kanunun Türkçesi için bkz. "Sudan Cumhuriyeti Zekât Divanı 2001 Yılı Zekât Kanunu", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, s. 1039; Orijinali için bkz.

http://www.zakat-chamber.gov.sd/english/files/legislation_zakat_%202001.pdf

³⁹⁰ Nazir, s. 200; Cici, s. 243-244; Yavuz, s. 661- 662; Powell, s. 70; Ayrıca bkz. <http://www.jordan.gov.jo>

³⁹¹ Nazir, s. 225; Cici, s. 244-245; Yavuz, s. 662- 663; Powell, s. 65-66.

Uluslararası Akademik Zekât Dergisi çıkarmakta ve zekât ile ilgili çeşitli organizasyonlar düzenlemektedirler. Yıllık olarak zekât raporları yayınlamaktadırlar.³⁹²

3.4.7. Bahreyn

Bahreyn de Ürdün'deki kanuna benzer bir şekilde 1979 zekât kanunu çıkarmıştır. Ancak etkinliği ve sürdürülebilirliği noktasında malumat çok azdır.³⁹³

3.4.8. Pakistan

Hindistan'dan ayrılarak 1947 yılında bağımsızlığını kazanan Pakistan çeşitli Anayasal düzenlemelerden geçerken zekât ile ilgili çalışmalara 1950'li yıllarda başlamıştır. Ancak mevcut süreç buna izin vermemiş ilk Zekât Yasasının çıkışı 1979 yılında olmuş ve 1980 yılında bir önceki yasa lağv edilerek yerine Zekât ve Öşür Yasası yürürlüğe girmiştir. Buna göre zekât faaliyetleri Merkezi Zekât Konseyi, Eyalet Zekât Konseyi ve Mahalli Zekât ve Öşür komiteleri tarafından yürütülmektedir. Bu konuyla ilgili Pakistanlı Khalid Nazir, "Zakat Law" adında bir çalışması mevcuttur.³⁹⁴

3.4.9. Yemen

Yemen'de zekât 1980 yılındaki cumhuriyet fermanı ile uygulanmaya başlanmıştır. Zekât işleri Maliye bakanlığının kontrolü ve denetiminde komiteler aracılığı ile yürütülmektedir. Ayrıntılı bir zekât kanununa sahip olan Yemen, zekâtı zorunlu kılmıştır.³⁹⁵

3.4.10. Bangladeş

Bangladeş'te zekât fonu yönetmeliği 1982 yılında kabul görerek yürürlüğe girmiştir. Zekât mükellefiyeti zorunlu değil gönüllü olarak yapılmaktadır.³⁹⁶

---

³⁹² 2017 yılına ait zekât raporu için bkz. 2017 Indonesia Zakat Outlook. http://www.puskasbaznas.com/images/outlook/Indonesia%20Zakat%20Outlook2017EN_PUSKASBAZNAS.pdf

³⁹³ Powell, s. 64.

³⁹⁴ Nazir, s. 12- 63; Cici, s. 245-250;

³⁹⁵ Nazir, s. 295; Cici, s. 250-252; Yavuz, s. 663- 665; Powell, s. 73.

³⁹⁶ Nazir, s. 220; Cici, s. 252-253; Yavuz, s. 665- 667; Powell, s. 63.

3.4.11.Kuveyt

Kuveyt'te 1982 yılında "*Beytü'z-Zekât*" adlı bir kanun çıkarılarak Diyanet İşleri ve Evkaf Bakanlığı altında müstakil bir zekât kurumu kurulması kararlaştırılmıştır. Belli bir sermayenin üzerindeki şirketler zekât vermekle yükümlüdür ancak bireyler için zekât gönüllülük esasıyla işlemektedir. Ülke olarak zengin olmaları hasebiyle *Beytü'z-Zekât* ile diğer Müslüman ülkelere de yardım etmektedirler. Bölge için güzel bir kurumsallaşma modeline sahiptirler.³⁹⁷

3.4.12.Lübnan

Diğer ülkelerdeki fonlara benzer şekilde Lübnan'da 1984 yılında Zekât Fonu kurulmuştur. Kur'an'ın emrini yerine getirmek maksadıyla kurulduğunu vurgulayan Lübnan Zekât Fonu nakdi ve aynı yardımın yanı sıra Lübnan Bağış Koalisyonunun faaliyetlerini destekleyerek Filistinli insanlara destek çıkmaktadır. İslam Kalkınma Bankasının araştırma enstitüsü ile (IRTI) protokol imzalamışlardır. Yönetiminde iş adamları, ilim adamları, doktorlar, mühendisler ve muhasebeciler bulunan bu fonda; zekât, gönüllülük esasına dayalıdır.³⁹⁸

3.4.13.Brunei

Malezya ile komşu olan Brunei Darussalam 1984 yılında bağımsızlığını kazanmış petrol ve doğalgaz zengini olan bir İslam ülkesidir. Ülkenin kuruluşu ile birlikte yasalaşan zekât teşkilatı Diyanet İşleri Bakanlığı bünyesinde olan "*Brunei Darussalam İslam Dini Meclisi*" tarafından yönetilmektedir. Brunei'de zekât zorunlu bir mükellefiyettir.³⁹⁹

3.4.14.Malezya

1957 yılında bağımsızlığına kavuşan Malezya, ülke olarak İslam hukukunu kanunlaştırma noktasında ileridir. Bu nedenle zekât hukuku da iyi derecede gelişmiştir. Malezya'da zekât idaresi Anayasa'da düzenlenerek bünyesinde bulunan 13 eyaletin kendi

³⁹⁷ Nazir, s. 209; Cici, s. 253-255; Yavuz, s. 667- 670; Powell, s. 62; Ayrıntı için bkz. <http://www.zakathouse.org.kw/index.aspx>

³⁹⁸ <https://www.zakat.org.lb/pages/en/about-us#tab-Zakat-Fund-in-Brief-1>

³⁹⁹ Rose Abdullah, **Zakat Management In Brunei Darussalam**, Brunei: Universiti Islam Sultan Sharif Ali, 2012, s. 42.

yetkisine ve federal bölgeye bırakılmıştır. Zekât işlerinden sorumlular, eyaletlerin ve federal bölgenin dini kurullarıdır. Dolayısı ile her eyalette yerel düzenlemeye gidilmiştir. Sadece federal bölge için bir yasa çıkarılmıştır.⁴⁰⁰ Eyaletlerdeki zekât uygulamaları yerel bir hüviyet kazanmış, bazı eyaletlerde şirket tarzında bazılarında ise zekât komiteleri tarafından yürütülmektedir.⁴⁰¹

Malezya'da zekât idaresi federal bölgede 1990 yılında başlayan çalışmalarla 1991 yılında Federal Bölge Dini Kurulu tarafından *Pusat Puntugan Zakat (PPZ)* kurumuyla başlamıştır. Bu kurum modern bir kurumsal yapı ile hareket ederek zekât işlerini yürütmekte ve ticari bir yönetim tarzıyla hareket etmektedir. Kur'an'da geçen "*amil*" sıfatıyla zekât toplamakta ve zekâttan pay alma hakkına sahiptir. Gelişmiş çevrimiçi ödeme sistemleri, alternatif dağıtım kanalları, bilgisayar programları, özel zekât yazılımı (SiZA), çağrı merkezi ve profesyonel çalışma kültürüne sahiptir. Bilgi teknolojisi açısından dünyadaki zekât uygulamalarına örneklik teşkil etmektedir. Bunların yanı sıra PPZ'nin toplumsal sorumluluk adına yaptığı acil yardım hizmetleri, diyaliz merkezi ve yetim bakım merkezi gibi faaliyetleri de bulunmaktadır. Toplanan zekâtın tamamını merkez Beytül-Maline aktardıktan sonra 1/8'i (%12,5) *amil* sıfatıyla PPZ kurumuna genel giderleri için geri verilir.⁴⁰²

Nisab oranı 85 gram altının cari değeri olarak belirlenmiştir. Kişilerin ödedikleri zekât gelir vergisinden düşmekte ancak işletmelerin ödediği zekât kurumlar vergisinden düşmemektedir. Zekâtın dağıtımı ile ilgili izledikleri yol Tevbe suresindeki sınıflara uygun bir şekilde sarf edilmekte, bu sınıflara göre özel programlar yapılmaktadır.⁴⁰³

3.4.15. Birleşik Arap Emirlikleri

Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Kuveyt, Bangladeş ve Bahreyn gibi bir Zekât Fonuna sahiptir. 2003 yılında faaliyete geçen bu fon Bakanlar Kuruluna bağlı olarak

---

⁴⁰⁰ Necdet Şensoy, "Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât Malezya Zekât Sandığı Örneği", **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu olarak Kur'an ve Sünnette Zekât**, İstanbul: İSAV, s. 88; ayrıca tarihsel arka plan için bkz. Nazir, s. 213-214.

⁴⁰¹ Ayrıntılı bir çalışma için bkz. Suhaili Sarif, "Income Generation Through Zakat: The Islamization Impact On Malaysian Religious Institution", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, The University Of Edinburgh, 2013).

⁴⁰² Şensoy, s. 88-96.

⁴⁰³ Şensoy, s. 99 - 101.

yürütülmektedir. Gönüllü olarak toplanan zekât ilgili sınıflara dağıtılmaktadır. BAE Zekât Fonunun kendine has bir yapısı bulunmaktadır.⁴⁰⁴

3.4.16.İran

Şii yönetiminin hâkim olduğu İran'da zekât ile ilgili kanuni bir düzenleme yoktur. Devrim'den sonra zekât ve hums vergisi zorunlu olmaktan çok ahlaki bir müeyyide olarak devam etmiştir. Ancak devlet farklı vergi tarifeleri uygulamaktadır. Sadaka ve bağış gibi durumlar daha çok "*bonyads*" altında toplanmakta ve çeşitli yardım kalemlerine ayrılmaktadır.⁴⁰⁵

Tablo 1. İslam Ülkelerinde Zekât Kanunları

Sıra	Ülke Adı	Bağımsızlık Tarihi	Zekât Kanunu Tarihi	Uygulama Usulü
1.	Mısır	1922	1948-1971-1983	Gönüllü
2.	Suudi Arabistan	1926	1950 (Anayasa'da)	Zorunlu
3.	Libya	1951	1971	Zorunlu
4.	Sudan	1881	1978-2001 (Anayasa'da)	Zorunlu
5.	Ürdün	1946	1978	Gönüllü
6.	Endonezya	1945	1978	Gönüllü
7.	Bahreyn	1971		Gönüllü
8.	Pakistan	1947	1979-1980	Zorunlu
9.	Yemen	1962	1980 (Anayasa'da)	Zorunlu
10.	Bangladeş	1971	1982	Gönüllü
11.	Kuveyt	1961	1982	Gönüllü- Zorunlu

⁴⁰⁴ Powell, s. 64-65; Web sayfası için bkz.

https://www.zakatfund.gov.ae/zfp/web/page_zakatfoundation.aspx

⁴⁰⁵ Powell, s. 63.

12.	Lübnan	1943	1984	Gönüllü
13.	Brunei	1984	1984	Zorunlu
14.	Malezya	1957	1991	Gönüllü
15.	BAE	1971	2003	Gönüllü
15.	İran	-	-	Gönüllü

Kaynak: Tarafımızca hazırlanmıştır.

4. İSLAM İKTİSAT SİYASETİ AÇISINDAN ZEKÂTIN KURUMSALLAŞMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Buraya kadar olan kısımda İslam iktisadı, iktisadî politikaları, zekâtın tarihi gelişimi ve kurumsallaşmasındaki uygulamaları incelendi. Bu kısımda ise İslam iktisat politikaları bağlamında zekâtın kurumsallaşmasının tahlili yapılacaktır.

4.1. İslam İktisat Siyaseti Açısından Zekâtın Kurumsallaşması

4.1.1. Devletin Zekât Uygulamalarındaki Konumu

Resulullah (asm.) Medine devrinde bugün anladığımız bir devlet teşkilatı şeklinde olmasa da yeni bir sistemin kurucusu olmuştur. Medine'nin sakinleri arasında bulunan, Evs ve Hazreç kabilelerinin yanı sıra Yahudi kabileleri ile birlikte yaptığı Medine Devlet Sözleşmesi bugün tarihin ilk toplum sözleşmesi olarak kabul edilmektedir.⁴⁰⁶ Vahyin ışığında oluşan bu yeni toplum İslam devlet nizamının ilk örneğini teşkil etmesi hasebiyle meselemiz itibariyle önemlidir.

Bilindiği üzere bir devlet nizamında halktan alınan vergiler üç yol ile toplanmaktadır: Halkın seçtiği halk temsilcileri tarafından, tarh ve tahsil hakkının mültezimlere verildiği iltizam sistemi yoluyla veya devletin tayin ettiği memurlar ile. İslam'da ise zekât için bu üç yoldan üçüncüsünü seçilmiş ve bu tercih ayetler ışığında ve Peygamberin sünnetiyle vaki olmuştur.⁴⁰⁷

Nitekim genel manada üç ayet zekâtın tahsilinde devletin rolüne ve organizasyona işaret etmiştir. Kur'an'ın hükümlerini ayrıntılı olarak açıklayan Peygamberin sünneti de bu hususu teyit ve takviye etmiştir. Aşağıda işaret edilecek bu hususlardan anlaşılmaktadır ki, Hamidullah'ın ifadesiyle, *"zekât kişiye özel bir harcama da değildir. Nasıl hesaplanacağı ve kimlerin yararlanacağı, hatta bunun hangi dönemlerde ödeneceği, onu veren kişinin keyfine bırakılmamıştır."*⁴⁰⁸

Kur'anî delillerin en başında Tevbe suresinin 60. ayeti gelmektedir. Bu ayette *"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan*

⁴⁰⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 167.

⁴⁰⁷ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 249.

⁴⁰⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 817.

memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir." denilmektedir. Zekâtтан pay alan üçüncü sıradaki "amiline aleyha" ifadesi zekât üzerine çalışan amilleri/memurları ifade etmektedir. Buradaki amil ifadesinden zekâtın sadece ferde değil aynı zamanda devlet üzerine yüklenen bir görevinin olduğu açıkça anlaşılmaktadır.⁴⁰⁹ Nitekim bu alanda çağdaş çalışmaların en kapsamlısını yapmış olan Yusuf El-Kardavi Tevbe'nin 60. ayetinin zekât işlerini devletin yapması gerektiğini kesin bir nass olarak kabul etmekte ve gereksiz tevellere sapılmamasını söylemektedir. Zira bu ayetteki sınıflar Allah'ın bir farzı olarak ortaya konulmuştur.⁴¹⁰

Allah'ın amillere zekâtтан pay vermesinin bir hikmetini de Kardavi, zenginlerin mallarından başka bir şey alınmamasını ve zekât işlerini gören memurun maişetini bu yolla karşılaması olarak belirtmiştir.⁴¹¹

Tevbe suresinin 103. ayetinde ise "Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et." denilerek Resulullah'a (asm.) zekât toplama selahiyeti verildiği açıkça beyan edilmiştir. Bu selahiyetin Resulullah'ın (asm.) üzerinden tüm İslam devlet başkanlarına verildiği ifade edilmiştir. Daha önce açıklandığı üzere Hz. Ebu Bekir zamanında zekât vermek istemeyen kabileler bu ayeti öne sürerek "Ayete Resulullah'a hitap etmektedir. Buna göre zekât toplama işi ona mahsustur. Ondan başkası toplayamaz." demişlerdir.⁴¹² Ancak Hz. Ebu Bekir'in "Eğer onlar, Resulullah'a (asm.) verdikleri zekâtlardan, sadece zekât hayvanının başına bağladıkları ipi benden esirgerlerse onlara karşı harp ederim." diyerek zekâtın devlet konumundaki önemine açıklık getirmiştir.⁴¹³

Selef ve halef bu ayetteki sadakanın terim manasındaki "zekât" olduğuna, Ebu Bekir'in bu ayetin sadece Peygambere mahsus olduğunu söyledikleri zaman karşı

⁴⁰⁹ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 58.

⁴¹⁰ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 43.

⁴¹¹ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 58.

⁴¹² Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 1*, s. 77.

⁴¹³ Hadisesi için bkz. Ebu Yusuf, s.137.

çıkmasından ve ashabın Ebu Bekir ile aynı fikirde olmasından dolayı ittifak etmiştir. Nitekim bu ayetin "*onlardan sadaka al*" emrini vermesi devletin tahsil yetkisine işaret etmektedir.⁴¹⁴

Tevbe suresinin devamında gelen 104. ayette ise "*Onlar, kullarının tövbesini kabul edenin ve sadakaları alanın Allah olduğunu; tövbeyi çok kabul edenin, çok merhametli olanın Allah olduğunu bilmediler mi?*" denilmiştir. Bu da aslında sadakayı alanın Allah olduğunu ve selahiyetin devlet başkanına verildiğini açıkça göstermektedir.

Kur'an'da bir ayet daha vardır ki zımnen zekât faaliyetine işaret etmektedir. Bu ayet Muminun suresinin 4. ayetidir. Mealen "*Onlar ki zekât için faildirler*" anlamı çıkarılan bu ayetin evvelinde ve ahirinde müminlerin vasıflarından bahsedilmektedir. Tefsirlerde bu ayetin iki anlamda kullanıldığı aktarılmıştır. Ayetin nüzul yeri Mekke olması hasebiyle burada kast edilenin tezkiye yani arınma olduğu söylenmiştir. Diğer bir mananın da ıstılahî olarak zekât anlamında kullanılmış olduğu ifade edilmiştir. Zekâtın sonra gelen "*failun*" (فَاعِلُونَ) ifadesi ise Kur'an'da zekât ile kullanılan fiil terkipleri arasında sadece bir defa kullanılmıştır.⁴¹⁵ Fahreddin Razi, Zemahşerinin Keşşafından bu ayet hakkında şöyle bir bilgi aktarmaktadır: "*O işi yapana, onun faili denir. Nitekim vurana, vurmanın faili; öldürene, öldürmenin faili, zekât verene de, zekâtın faili denir.*"⁴¹⁶

Şifa tefsirinde ise Toptaş, buradaki anlamı şöyle açıklamıştır: "*O Mü'minler ki, zekât vazifelerini yerine getiren insanlardır veya zekâtları için çalışan insanlardır. İki yönlü mana verilebilir. Biri zekâtlarını veren insanlardır, birde onlar zekât için faaliyet gösterirler.*"⁴¹⁷

Müminlerin, zekâtın faili oluşundan anlaşılan manalar görüldüğü üzere çeşitlidir. Bu ayet, tezkiye manasında anlaşıldığı gibi, zekâtını verirler, zekât için çalışırlar anlamıyla da anlaşılmaktadır. Ancak burada bizim üzerinde duracağımız husus ise müminlerin zekâtın "*fail*"i olmalarıdır. Failden kasıt ise o işi yapan ve işleyen anlaşılmaktadır. Dolayısı ile burada zekât ile ilgili hangi faaliyet var ise ayetin tüm anlamları kapsadığını anlamakta bir beis

⁴¹⁴ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 243; Bir derece ileri giderek Mehmet Yazıcı, bu ayette günümüz vergi sisteminin beş safhasının bulunduğunu iddia etmiştir. Ona göre, "onlar" mükellefe, "mallar" matraha, "bir kısım" orana/nispete, "sadaka olarak" tahakkuka, "al" tahsile işaret ederek çağdaş vergi sisteminin aşamalarını göstermektedir. Tartışma bölümü, "Kur'an'da Zekâtın Kavramsal Çerçevesi ", **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu olarak Kur'an ve Sünnette Zekât**, İstanbul: İSAV, s. 80.

⁴¹⁵ Zekât lafzı bir yerde *isa* kökünden tavsiye etmek anlamında (Meryem, 19/31), bir yerde *emr* kökünden buyurmak anlamında (Meryem, 19/55), bir yerde *fi'l* (Muminun, 23/4) kökünden, çoğu yerden de ita kökünden vermek anlamında kullanılmıştır. Bkz. Sülün, s. 56.

⁴¹⁶ Er-Razi, s. 391.

⁴¹⁷ Mahmut Toptaş, **Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri 5**, İstanbul: Cantaş Yayınları, 1997, s. 287.

yoktur. Zira fail, faaliyete işaret eder ki zekât faaliyeti, vermekten ibaret olmayan bir iştir, faaliyettir. Bu ayette zımnen zekâtın faaliyeti altında muhasebesine, tahakkukuna, tebliğine, tahsiline ve taksimine de işaret ederek müminlerin üzerine zekât faaliyetini yüklemektedir.

Resulullah'ın sünnetinde ise zekâtın O'nun tarafından toplatıldığı ve dağıtıldığı görülmektedir.⁴¹⁸ İslam'ın Arap yarımadasına hâkim oluşundan sonra gönderdiği mektuplarda zekâtın, "zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını" ifade etmiştir.⁴¹⁹ Tevbe suresindeki zekâtın sarf yerlerine atıfta bulunarak Hz. Peygamber "Allah, sadakalar hususunda, ne herhangi bir peygambere ne de bir başkasına hüküm verme yetkisi tanımadı, hükmü bizzat kendisi verdi. Ve sadakaları sekiz hisseye ayırdı."⁴²⁰ diyerek zekâtın sarf yerlerinde bir değişiklik yapılamayacağını üstünde durmuştur.

Ayrıca Ebu Yusufun rivayet ettiği üzere "Resulullah bu konuda bir kitap yazdı ve onu kılıcının yanına koydu, nereye giderse onu yanında taşırdı. Bir rivayete göre, yazdığı bu kitabı vasiyet etti. Vefatından sonra onunla amel edilmesini istedi. Bu kitapta yazılanlar hakkında âlimler ittifak ettiler. Ebu Bekir ve Ömer onunla amel ettiler."⁴²¹ Bu husus zamanımıza kadar gelen vesikalarda Salim bin Abdullah tarafından rivayet edilir. Başka bir rivayette mektubu yazdı ancak valilere göndermeden vefat etti, uygulamasını ise Hz. Ebu Bekir'in hayata geçirdiği nakledilmektedir.⁴²²

Nitekim Ebu Yusuf, kendisine danışan zamanın Halifesi Harun Reşid'e hitaben "Ey müminlerin Emiri! Zekât memurlarına emret. Hak olan zekâtı alsınlar ve verilmesi gerekli yerlere versinler. Bu konuda düsturunuz Sünnet-i Peygamberi ile ondan sonra gelen Hulefa-i Raşidin'in tatbikatıdır." diyerek bu hususta tatbikatın sünnet-i Peygamberî olduğunun altını çizmiştir.⁴²³

---

⁴¹⁸ Örnekler için bkz. Yahya Demirhan, "Hz. Peygamber Döneminde Zekâtın Toplanması ve İzlenen Yol", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, 2006.)

⁴¹⁹ Buhari, Zekât 1, 41, Sadaka 1, 63; Sünnetteki uygulamalar için "Resulullah Dönemi" bölümüne bakınız.

⁴²⁰ Ebu Davud, Zekât 23, (1630).

⁴²¹ Ebu Yusuf, s. 132. Ayrıca Hadis için bkz. Ebu Yusuf, s. 133.

⁴²² Hamidullah, *El-Vesaiku's-Siyasiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, no:104/b.

⁴²³ Ebu Yusuf, s. 132.

İslam'da devlet hukukunu inceleyen eserlerden biri olan *Ahkamu's-Sultaniye* eserinde de *Maverdi*, zekâtı bir devlet hukuku muvacehesinde ele almış ve bahsi geçen Tevbe Suresindeki ayetleri delil olarak göstermiştir.⁴²⁴

Tüm bu bahislerden anlaşılın zekât kişisel bir bağış olmaktan öte bir devlet müessesesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴²⁵ Bu kurumun yöneticisi ve gözeticisi ise devlettir. Devlet "*düzenli bir idari teşkilat yürütür. Alınması vacip olanlardan almak ve verilmesi vacip olan yerlere vermek suretiyle bu eşsiz farizayı tatbik eder.*"⁴²⁶

4.1.2. Emval-i Batıne ve Emval-i Zahire Meselesi

Zekât hukukunda fakihlerin ittifak ettiği emval-i batıne ve emval-i zahire meselesi devletin zekât ile ilgili tatbikatında oluşan aksamaların sebebi olarak gösterilmektedir. Meselenin aslı Hz. Osman'a dayandırılarak halifeliği döneminde Hz. Osman'ın görünen ile görünmeyen malların ayırımını yaptığı aktarılmaktadır. Buna göre zekât memurları görünmeyen mallar olarak ifade dilen altın, gümüş, ziynet ve ticaret eşyasından zekât almayacak, kişiler bu tür malların zekâtını kendileri ödeyeceklerdir.⁴²⁷

Yaygın olan bu kanaate göre devletin emval-i batınenen zekât toplamaması hususunun muhtemel sebepleri şunlardır:

1. Hz. Osman'ın uygulamasındaki hikmetlerden biri "*kendi fakir akrabasına zekâtıyla yardım etmek isteyenlere imkân tanımak düşüncesi olabilir.*"⁴²⁸
2. İspanya'nın bir kısmının Hz. Osman zamanında fethedildiği için üç kıtaya yayılmış İslam devletinde zekâtı toplamının zor olacağını ifade edilmiştir. Zekât memurlarının herkesin evinde ne kadar para var onu bilme ihtimalinin zorluğu böyle bir uygulamaya geçişin kapısını açmış olabilir.⁴²⁹

---

⁴²⁴ Maverdi, s. 230-231.

⁴²⁵ Özek ve diğerleri, s. 157.

⁴²⁶ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 242.

⁴²⁷ Bkz. Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 113; Ebu Ubeyd, s. No: 1258, 1259, 1817, 1818.

⁴²⁸ Akyüz, s. 128-129.

⁴²⁹ Bkz. Vergi başlığı, Hamidullah, *İslam Müesseselerine Giriş*, s. 124; Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 257.

3.Yine bu fetihlerden dolayı "*zekât memurlarına verilecek olan para, toplanacak olan zekâtın daha fazla*" olacağından hareketle uygulamada kısıtlamaya gidilmiş olabilir.⁴³⁰

4. Hz. Osman'ın son zamanında başlayan karışıklıklar devlete olan güveni sarsmış olabilme ihtimali vardır. Ortaya çıkan karışıklıklar zekâtın toplanmasındaki uygulamanın zayıflamasına sebep olmuş olabilir.⁴³¹

5. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer döneminde fethedilen topraklardan gelen fey ve ganimetler Müslümanların refah seviyesini arttırmış olup muhtaçlık seviyesinin ve zekât verilecek kimselerin azlığından emval-i batine meselesi ortaya çıkmış olabilir.⁴³²

Yukarıda beyan edilen sebeplerden ötürü zekât mallarında ayrıma gidildiği ifade edilmişse de Hz. Osman'ın emval-i batineden zekât toplamayı durduğu yönündeki rivayetlerin sarıh olmadığı görülmektedir.⁴³³ Ebu Ubeyd'in bize aktardığına göre Hz. Osman'ın "*zekâtını alacağımız kimse, isteyerek zekâtını bize getirip teslim etmeyene kadar ondan almamız.*"⁴³⁴ demesi bu hususta genellikle kaynak gösterilmektedir. Ancak ifade edildiği gibi bu durumun kapalı kalan yönleri olduğundan rivayetlerde zekâtın devletten ayrılmış olduğu sarıh değildir.

Diğer yandan Hz. Osman döneminde zekât memurları ile ilgili şikâyetlerin olduğu görülmektedir. Bununla ilgili Hz. Ali'nin Hz. Osman'a mektup yazdığı ve Kufe valiliği yapan Abdullah bin Mesud'un hak sahibi olmayan insanların zekât mallarından talep etmesi ve bu taleplerin çoğalması üzerine istifa ettiği aktarılmaktadır. Bu durumlar da Hz. Osman döneminde zekât ile ilgili bazı karışıklıkların yaşandığını teyit etmektedir.⁴³⁵

Tüm bunlara rağmen emval-i batine meselesi devletin zekât işlerinden tamamen çekilmesi gerektiğini de ifade etmemektedir. Hz. Osman'ın bu uygulamasının şayet rivayetler doğru ise de bağlayıcılığı olmadığı söylenmektedir. Her halükarda bu uygulamadan ötürü İslam tarihinde devlet-zekât ilişkisinin arasının açıldığı görülmektedir.⁴³⁶

Ebu Ubeyd'in Görüşü

⁴³⁰ Hamidullah, *İslam Müesseselerine Giriş*, s. 125.

⁴³¹ Boynukalın, s. 109.

⁴³² Ayrıntı için bkz. Boynukalın, s. 108-109.

⁴³³ Boynukalın, s. 107.

⁴³⁴ Ebu Ubeyd, s. 505, no: 1647.

⁴³⁵ Boynukalın, s. 111.

⁴³⁶ Akyüz, s. 128-129.

Ebu Ubeyd tarafından aktarılan bir takım görüşleri burada zikretmek emval-i batine meselesini aydınlatmak adına uygun olacaktır. Ebu Ubeyd'in aktardığına göre Abdurrahman bin Abdülkari şöyle demiştir; “Ömer bin Hattab zamanında beytülmal üzerinde görevli bulunuyordum. Atiyyeleri çıkardığı zaman tacirlerin malını bir arada toplayıp hazır bulunan maldan, hazır olan ve hazır olmayan malların zekâtını alırdı.”⁴³⁷ İleride Ebu Ubeyd bu meseleyi şöyle açıklamaktadır: “Atiyyeler verildiği zaman, atiyye sahiplerinden zekâtın istenmesi ise ancak atiyye sahipleri tarafından teslim alınmadığı zaman bahis konusu idi. Atiyyeler sahipleri tarafından teslim alındığı zaman onların elinde bir emanet hükmünde olur. (Yani bununla ilgili mal ve zekât beyanında tasdik edilirler.) Eşya ve para zekâtı konusunda sünnet budur. İnsanların vermeye mecbur edildikleri ve onu menettikleri takdirde uğruna kendilerine karşı savaş açılması gereken zekât ise hayvan, toprak mahsulleri ve hurma ürünlerinin zekâtıdır.”⁴³⁸ “Hâlbuki ne Resulullah'tan ne de ondan sonra işbaşına gelen halifelerden altın ve gümüş zekâtı konusunda kimseye karşı zorlayıcı bir tavır takındıkları varid olmamıştı... Kaldı ki, insanlar kendi aralarında ancak zahiri mallardan sorumlu tutulabilirler. Allah ile kendi aralarında ise hem zahiri hem de batını mallarından sorumludurlar. İşte bu iki konuyu birbirinden ayıran bu iki hükümden daha belirgin bir fark bulunabilir mi?”⁴³⁹

Ebu Ubeyd hak sahiplerine bizzat mükellef tarafından verilebilen kısmın sadece altın ve gümüş gibi batını malların olabileceğini söylemektedir. Diğer malların zekâtının kesinlikle devlete verilmesi gerektiğini sünnetin ve rivayetlerin bildirdiğini ifade etmektedir.⁴⁴⁰

Ancak Hz. Osman'ın şehadetinden sonra çıkan fitne ve kargaşadan sonra Emevi idarecileri zekâtları gereken yere vermedikleri şayiası üzerine zekâtın -emval-i zahirenin dâhil- devlete verilip verilmeyeceği tartışılmıştır.⁴⁴¹ Bu tartışmalarda Ebu Ubeyd ashabın

---

⁴³⁷ Ebu Ubeyd, s. 425, no: 1178. Ayrıca bkz. Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 141.

⁴³⁸ Ebu Ubeyd, s. 505, no: 1648.

⁴³⁹ Ebu Ubeyd, s. 437, no: 1258; Ebu Yusuf Hz. Ömer'in ticaret mallarından aldığı zekâtı vurgulayarak " Vergi memuruna gösterilen ticaret eşyası olmayan mallardan bir şey alınmaz..." demektedir. Ebu Yusuf, s. 217.

⁴⁴⁰ Ebu Ubeyd, s. 539, no: 1820.

⁴⁴¹ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 257.

aktardığı rivayetleri de zikrederek emval-i zahireden olan zekâtın devlete verilmesi gerektiğini ancak Haricilerin yöneticilerine verilmemesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴²

Mezheplere Göre Durum

Hanefilere göre zekât zahiri mallarda devlet tarafından toplanmalıdır. Bâtini mallarda mükellef Müslümanlar kendileri verebilirler ancak toplumun bunu yapmaması durumunda devlet memurları emval-i batine zekâtını da cebren tahsil edebilir.⁴⁴³ Şafilere göre hemen hemen aynı durum geçerlidir. Ancak devlete verilmesi için adaletli devlet başkanının olması gerektiği şartını ortaya koyanlar olmuştur. Bu durumda devlete vermek caiz fakat vacip olmamaktadır.⁴⁴⁴ Malikilere göre her türlü malın velayeti devlete aittir. Malikiler açık veya gizli mal ayrımını kabul etmemektedirler. Bütün zekâtlar devlete verilmesi gerekmektedir.⁴⁴⁵ Hanbeli mezhebine göre ise devlete vermek vacip değildir. Ama devlet toplama yetkisine sahiptir. Adaletli devlet başkanına verilmesi uygun görülmüştür. Eğer devlet olması gerektiği gibi sarf etmiyorsa verilir verilmeyeceği konusunda iki farklı görüş vardır.⁴⁴⁶

Genel Görüş

Yukarıda bahsi geçen muhtelif görüşlere rağmen iki hususta ittifak vardır: Birincisi, devlet açık veya gizli malın toplanmasında yetki sahibidir. Özellikle gevşek bir tutum olduğu zaman bu yetki kullanılmalıdır. İkincisi, zekâtı eğer devlet toplamıyorsa bu mükellefiyet kesinlikle zenginlerin boynundan düşmez, mükelleflikleri devam eder.⁴⁴⁷

Bir önceki kısımda zekâtı devletin toplaması gerektiğine dair deliller zikredilmişti. Bu kısımda ise açık ve gizli malların meselesi beyan edildi. Fakat "*bütün bunlardan anlaşılıyor ki, genel kaide, açık ve gizli bütün mallarda zekâtı devlet başkanının toplamasıdır.*"⁴⁴⁸ Kaidenin hilafına olarak gizli mallarda mükellefe bırakılma durumu vardır fakat bu ihmal

---

⁴⁴² Bu konudaki ayrıntılı değerlendirme için bkz. Özgür Kavak, "Klasik Fıkıh Literatüründe Zekât-Devlet İlişkisi", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 67.

⁴⁴³ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 254; Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s. 185; Akyüz, s. 130.

⁴⁴⁴ Akyüz, s. 131; Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 255.

⁴⁴⁵ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 255; Akyüz, s. 132.

⁴⁴⁶ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 257-258.

⁴⁴⁷ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 257-258.

⁴⁴⁸ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 270.

ediliyorsa "devlet başkanı asıl kaideyi tatbik ederek her türlü malın zekâtını toplamayı üzerine alır ve mal sahiplerinden toplar."⁴⁴⁹

1952 Şam konferansında Muhammed Ebu Zehra, Abdulvahhab Hallaf ve Abdurrahman Hasan iki sebepten ötürü zamanımızda zekâtın toplanmasının devlet tarafından yapılması gerektiği kanaatine varmıştır. Birinci olarak halkın gizli veya açık mallardan zekât vermekten kaçınıyor olması, ikincisi ise günümüzdeki malların çoğu kayıt altında olduğundan açık yani zahiri hale gelmiş olmasıdır.⁴⁵⁰ Kardavi ise son olarak bu hususta icmayı belirtmiş ve her hükümetin zekât kurumu oluşturması gerektiğini söylemiştir. Ancak zekâtın yakınlara da verilebilmesi açısından Kardavi hesaplanan zekâtın bir kısmının mükelleflerin dağıtabileceğini savunmuştur.⁴⁵¹

4.1.3. Zekâtın Bireylere Bırakılması Durumunda Ortaya Çıkan Sorunlar

İslam dini toplum hayatının bütününe hitap eden bir dindir. İslam'da kişilerin topluma doğrudan katılımı önemlidir. İslam tevhid dini olduğu için bu insanlar arasında bir vahdeti, vahdet de cemiyete katılımı gerektirir.⁴⁵² Bireysel olarak yaşanmasından ziyade toplumun içinde yaşanmalıdır. İslam'daki gaye de halkın hayra yönlendirilmesidir. Bu hayra yöneltmenin bir görevi halkın ulema ve hükema kesiminde olduğu gibi bir kısmı da ümera kesimindedir. Zekât nizamı da bu çerçevede ferdin değil hükümetin yürütmesi gerektiği işlerden sayılmıştır. Bu yüzden zekâtın tahsili ve taksimi bireylerin vicdanına değil, toplumsal iradenin sorumluluğuna bırakılmıştır.⁴⁵³

Bunun gerekçeleri ve hikmetleri şöyle sıralanabilir:

- 1- Kişiler vicdanına zıt hareket edebilir ve bu durumda da ihtiyaç sahibi kişilerin hakkı zayı olur.
- 2- Muhtacın devlet eliyle yardım alması, insanlardan almasından daha iyidir çünkü yüzü dökülmez, rencide olmaz ve başa kakma, minnet ettirme gibi durumlar yaşanmaz.

⁴⁴⁹ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 270; Zekât vermekten kaçınan kimseden zekât zorla alınabilir ve hapis gibi cezalar da verilebilir. Bu konuda icma vardır. Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 276.

⁴⁵⁰ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 271.

⁴⁵¹ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 272.

⁴⁵² Hazıroğlu, s. 183.

⁴⁵³ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 251.

3- Fertlere bırakılması, dağıtımda ve toplanmada çok başlılık ortaya çıkarır bu da anarşiyi doğurur. Bu ortamda ise fakirler ihmal edilebilir ve ihtiyacı olan gerçek fakirler saptanmayabilir.

4- Zekât sadece fakirlere has bir şey de değildir. Diğer kısım hak sahiplerini fertler tek tek bulamaz ve ilgilenemezler.

5- Devlet en büyük otorite olduğundan takdir yetkisi onda olmalıdır.⁴⁵⁴

6- Bireyler zekâtın hesaplanmasında yeni mal çeşitlerinden dolayı zorluk yaşamaktadır.

7- Bireylere bırakıldığında ihtilafli meselelerin çözümünde bir standart oluşmamaktadır. Zekât fihhında birçok mesele açıkta kalmaktadır.

8- Bireylere bırakılması zekât hukukun gelişmesini engelleyen en önemli faktörlerdendir.⁴⁵⁵

9- Zenginler bu konuda teşvik edilmediği ve bilinçlendirilmediği için "*ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne*"⁴⁵⁶ şuru ile fakirleri gözetmeyecek ve merhametsizlikleri artacaktır. Bu da toplumdaki uyumu bozacaktır.

10- Zekât mükellefi olan zenginler devlete fazladan verdikleri için bunu kendilerine bahane ederek zekât yerine saydıklarını söyleyerek kendilerini avutmaktadırlar. Devlet verginin zekât ile ilişkisini doğru beyan etmedikçe meyilli ihmalkârlık devam edecektir.

11- Yardımlaşma duygusu her zaman insanın içinden gelmemekte bunun için bazen cebir bazen ise teşvik gerekmektedir.

Bu ve bunun gibi tüm sorunların ortadan kalkması için zekâtın devlet idaresi altında yetkin kişilerce ele alınması, yönetilmesi, toplanması ve dağıtılması zaruri bir hale gelmiştir.

4.1.4. Zekât Otoritesine Duyulan İhtiyaç

Halk zekât konusunda yeterli derecede bilinçli değil ve bilinçlendirilmemektedir. Bu konuda yapılan faaliyetler cuma hutbelerinin ve video sohbetlerin ötesine geçememektedir. Dolayısı ile halk hangi mala ne kadar zekât düştüğünü, ne zaman ödemesi gerektiğini ve kimlere ödemesi gerektiğini bilememekte ve bu soruların cevaplarını bulmakta zorluk

⁴⁵⁴ Kardavi, *İslam Hukukunda Zekât Cilt 2*, s. 251.

⁴⁵⁵ Akyüz, s. 266.

⁴⁵⁶ Nursi, *Sözler*, s. 409.

çekmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri yüksek kuruluna elektronik ortamda gönderilen toplumsal hayata yönelik soruların başlarında "zekât ve sadaka" konusu olması bireylerin zekât otoritesinin yokluğundan çektikleri sıkıntıyı aşikâre göstermektedir.⁴⁵⁷

TÜSEV'in 2016 yılında yayınlamış olduğu "*Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik*" araştırmasına göre "En çok bağış yapılan kurum ve kuruluş" sorusuna en çok "Cami, Kur'an Kursu ve Dini Dernekler" cevabı verilmiş daha sonra da devletin yardım kuruluşları ve STK'lar gelmiştir.⁴⁵⁸ "Yardıminızı ihtiyaç sahiplerine ulaştıracak kuruluşun bir kamu kurumu mu yoksa sivil toplum kuruluşu olmasını mı tercih edersiniz?" sorusuna verilen cevap ise STK'dan çok "Kamu Kurumu" olmuştur.⁴⁵⁹ Yine bu araştırmaya göre Türkiye'de yoksullara yardım öncelikli olarak devletin sonra da hali vakti yerinde insanların görevi olarak görülmektedir. Vatandaşların yalnızca %4'ü bu sorumluluğun STK'lara ait olduğunu düşünmektedir.⁴⁶⁰ Bu araştırmanın vermiş olduğu genel netice halk zekâtın devlet tarafından otoriteleşmesine meyilli ve isteklidir.

2015 yılı için Türkiye verileri ile çeşitli açılardan incelenen Türkiye'nin Zekât Potansiyeli, yaklaşık olarak en az 80 Milyar TL olarak saptanmıştır.⁴⁶¹ Bu durum Türkiye'de zekât potansiyelinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir ancak bu potansiyelin ne kadarının gerçekleşip gerçekleşmediği zekât raporlarının olmadığından ötürü belirlenememektedir. Bu potansiyelin gerçekleşmesi için yapılan çalışmaların yetersiz olduğu aynı yılın Türkiye Diyanet Vakfı ve İHH'nın toplamış olduğu genel bağış gelirleri kalemleri kıyaslandığında anlaşılmaktadır. Elbette ki kişisel olarak devam edegelen bir zekât işleyişi vardır ancak daha verimli bir zekât işletimi Türkiye'deki potansiyeli yakalama imkânı verecektir.

Halkın gerekli bilince sahip olması, sorulan soruların aktif bir zeminde buluşması, zekât potansiyelinin gerçekleşmesi, halkın meylinin devletin güven çerçevesinde hayır

---

⁴⁵⁷ Fatih Yücel, "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 682.

⁴⁵⁸ TÜSEV, Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Araştırması, 2016, http://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/turkiyede_bireysel_bagiscilik_ve_hayirseverlik.pdf (25 Mayıs 2017), s. 56.

⁴⁵⁹ TÜSEV, s. 42.

⁴⁶⁰ TÜSEV, s. 40.

⁴⁶¹ Çalışma için bkz. Ahmet Tabakoğlu ve Melih Turan, "Türkiye'de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

faaliyetlerini yürütmesinde olması, toplumsal açıdan bir zekât otoritesine duyulan ihtiyacı dile getirmekte ve bunlar gerçekleştiği takdirde toplumsal faydanın sağlanacağı görülmektedir.⁴⁶²

4.1.5. Zekâtın Kurumsal Bir Devlet Otoritesi Tarafından Yürütülmesinin Gerekliliği

Yukarıda irdelenen zekâtın kurumsallaşması meselesi ilk kaynaklara kadar incelenmiş, tarihsel süreçte geçirdiği değişim göz önünde bulunarak devletin rolü sorgulanmıştır. İslamiyet öncesi gelen Semavi dinlerden başlayan zekâtın, Peygamberler tarafından emredilmesi, toplanması ve dağıtılması ilahi bir yasanın iptidai yolları olarak ortaya çıkmıştır. Son hak dinin gelmesi ve Kur'an-ı Kerim'in nüzulü bize zekât ile ilgili teşri sürecinin artık bittiğini, gerekli normların saptandığını ve uygulamanın Resulullah'ın sünneti ile devam etmesi gerektiğini göstermiştir. Ancak toplum hayatının tabiatı gereği bazı hadiseler zekât nizamında aksaklıkların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu aksaklıklar tamamen beşerin uygulamadaki gösterdiği kusurun tezahürü olmuştur. Kur'an'ın vazetmiş olduğu esaslar ve sünnetin göstermiş olduğu yol daima Müslümanlara rehberlik etmeye devam etmiştir. Zekât ile ilgili yaşanan uygulama boşluğu İslam Ülkelerinin 20. yüzyılın yarısından sonra tekrar kapatılmaya çalışılmıştır ve bu süreç devam etmektedir.

Yaptığımız tahliller bize zekâtın kurumsal bir devlet otoritesi tarafından yürütülmesinin gerekliliğini bireysel, toplumsal, dünyevi, uhrevi ve iktisadî açıdan aşikâre göstermektedir. Zengin bireyin nasıl zekât vereceği, fakir bireyin hak ettiği zekâtı zamanında alması, toplumun zengin ile fakir arasında bir tenasüp içinde yaşaması, dünya hayatının maişet açısından dengelenmesi ve kolaylaştırılması, ahiret hayatının ise kurtuluşa ermesi ve iktisadî hayatın mutedil bir çizgide ilerlemesi bakımından zekât otoritesinin vucubu gündüz gibi ortaya çıkmış durumdadır.

4.2. İslam İktisat Siyaseti Açısından Zekâtın Kurumsallaşmasını Kavramsallaştırmak: Zekât Politikası

İnsanın fitratında bir kanun koyucuyu iktiza ettiren saldırganlık ve yardımlaşma ihtiyacı mevcuttur. Saldırganlığın önlenmesi ve yardımlaşmanın sağlanması için de belirli bir

---

⁴⁶² Bkz. İbrahim Murat Bozkurt ve Melih Turan, "Toplumsal Açıdan Duyulan İhtiyaç: Zekât Otoritesi", **Uluslararası İslam Ekonomisi, Finansı ve Etik Kongresi (ISEFE'17)**, İstanbul, 29 Nisan 2017.

siyasetin izlenmesi gerekmektedir.⁴⁶³ Hem yardımlaşma hasleti olmaksızın bir toplumda menfaat ilişkileri çıkmaz bir yola saplanır. İnsan tabiatı itibarıyla medeni olduğundan yardımlaşma olmaksızın toplumların inşası ve şahsın bekası mümkün değildir.⁴⁶⁴ Toplum içindeki teavün ise sadece bireyin nefesine bırakılarak çözülebilecek bir mesele değildir. İbn Haldun'un ifade ettiği gibi, *"Ekseriya insanlar hemcinsinin (ve nev-i beşerin) maslahatını bilmezler. Ayrıca kendilerine ihtiyar (ve irade hürriyeti) verilmiştir. Fiilleri (sevki tabii) ile değil, akıl ve fikirle vukua gelmektedir. Bu yüzden yardımlaşmaktan kaçınabilirler. Bu takdirde onları buna cebren sevk etmek vecibe olarak ortaya çıkar. Bu durumda, insan nev'ini, kendilerinin maslahatına olan hususlara icbar etmek için mutlaka bir saik gereklidir. İnsan nev'inin bekasındaki ilahi hikmet bu suretle (tam ve kâmil) olarak gerçekleşir. "Bir kısmı diğer kısmını işinde çalıştırsın diye biz, insanların bazısını diğer bazısına derece itibarıyla üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların topladıklarından daha hayırlıdır" (Zuhruf, 43/32) ayetinin manası da budur.*"⁴⁶⁵

Bir devlet çatısı altında yaşayan toplumlar için bu saik ise kanunlardır. Bu kanunların koyucuları şayet devlet erkânı ve devlet işlerinde söz sahibi olan insanlar ise bu *"akli bir siyaset"* olarak tarif edilmiştir. Şayet bu kanunları teşri eden Allah yani hakiki Şari ise o zaman bu kanunlar dünya ve ahiret menfaatini birlikte gözeten *"dini bir siyaset"* tir.⁴⁶⁶

İktisat ve siyaset ise ilk hareket noktaları olan "ferdi tercihler"de buluşurlar. Bunun "toplumsal tercihler"e nasıl yöneleceği konusu ise "ekonomik ve politik" kurumsal yapının izdüşümünde olduğu bilinmektedir. Bu da toplumun hâkim olan ideolojisi çerçevesinde şekillenmektedir.⁴⁶⁷ Bu yüzden iktisat ile siyaset ortak bir zeminde buluşması gerekmektedir. İkisinin ayrı ayrı bir toplumun iktisadî problemlerini çözmeleri mümkün değildir.⁴⁶⁸

Dolayısı ile toplumlar iktisadî sorunlarını hâkim olan ideolojileri ve iktisadî anlayışları üzerinden çözmek isterler. İktisadi sistemin oluşturduğu problemlerin çözümü de iktisadî siyasetin vasıtaları ile olabilir.⁴⁶⁹ O yüzden iktisat siyaseti önermeleri *"siyasi yapılabilirlik"*

---

⁴⁶³ İbn Haldun, s. 682-683.

⁴⁶⁴ İbn Haldun, s. 707.

⁴⁶⁵ İbn Haldun, s. 707.

⁴⁶⁶ İbn Haldun, s. 420.

⁴⁶⁷ Savaş, s. 3.

⁴⁶⁸ Savaş, s. 7.

⁴⁶⁹ Orman, *İktisat Tarih ve Toplum*, s. 227.

yönünden nazara alınmalıdır.⁴⁷⁰ Bu da toplumun iktisadî ideolojisinin gerçek yaşamda yankı bulmasının en önemli yoludur.⁴⁷¹

Bununla birlikte hikmetli işlerin, devletin kanunları ile desteklenmediği takdirde halkta tesiri zayıf olacağına tarih şahittir. Bir hocanın sözlü olarak insanları kötü ahlaktan sakındırması ile devletin cezai müeyyidelerle koyduğu kanuni yasaklar elbette ki bir değildir. Devlet, kanunları ile hırsızlık ve kumar gibi İslamî olarak haram işleri hocaların vaazlarından daha tesirli bir şekilde men edebileceği gibi farzlar konusunda da ortaya koyacağı siyaset daha tesirli olacaktır.⁴⁷² Nitekim Hz. Osman'ın, "Allah'ın otorite yoluyla ortadan kaldırdığı şey, Kur'an ile kaldırdığından daha çoktur." denildiği nakledilmiştir.⁴⁷³

Zekât olayı ise Peygamber'in onu teşri etmesi ile birlikte toplumsal ve iktisadî bir olayın yanında siyasi bir mesele olarak ele alınmıştır. Çünkü siyasi olarak hâkimiyet çevre kabilelerden vergi almayı sağlamıştır. Mekke döneminde Müslümanların azınlık olmasından dolayı böyle bir şeyin söz konusu olamadığı halde Medine'de İslam toplumu güçlendikçe cizye, fey, ganimet ve zekât gibi iktisadî meselelerin de güçlendiği görülmektedir. Ancak zekâtın devletten kopuşu ile birlikte onu sadece ibadet ve fıkıh yönü ile ele almak durumunda kalmışlardır. Nitekim Rosenthal, Maverdi'nin "*Ahkamu's-Sultaniye*" adlı eserini incelemesinde zekâtı devlet eksenli yaklaşımın dışında tutmuştur. Bu durum *disipliner yanılısama* olarak tarif edilmiştir.⁴⁷⁴ Oysa zekât siyaset ile birçok açıdan iç içe olan bir mesele olmasına rağmen bu tarz daraltıcı bakış açıları zekâtı siyasetin dışında tutmaktadır.

Son yıllarda artan İslam iktisadınının temel konularından da biri olan zekât fıkha ilave olarak iktisadî açıdan da daha fazla ele alınmaya başlanmıştır. Sosyal adaletin ve sosyal güvenliğin temel sağlayıcısı olarak ele alınan zekât bir ibadetin ötesinde modern toplumlara İslam'ın yüceliğini gösterme boyutu ile yansımaya başlamıştır.

---

⁴⁷⁰ Savaş, s. 9.

⁴⁷¹ Savaş, s. 4.

⁴⁷² "Cây-ı dikkattir ki; merkez-i Hilafet üleması ve Dâr-ül Hikmet ve zabıta-i ahlâkiye ile fuhuş, işret, kumar gibi kebairi izale değil, tevkif edemediler. Anadolu Hükûmeti'nin bir emri ile, bütün işret, kumar gibi kebairler men' edildi. Demek desatir-i hikmet, nevamis-i hükûmetle; kavanin-i hak, revabıt-ı kuvvetle imtizaç etmezse, cumhur-u avamda müsmir olamaz." Said Nursi, **Sünuhat-Tuluat-İşarat**, İstanbul: Envar Neşriyat, 2010, s. 88.

⁴⁷³ Kutub, s. 140.

⁴⁷⁴ Hızır Murat Köse, "Siyaset Literatürü ve Zekât İlişkisi", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 211.

Konumuz bağlamında burada ifade etmeye çalışmak istediğimiz husus ise zekâtın bir iktisat siyaseti olarak ele alınmasıdır. Hem iktisadın hem de siyasetin ortak noktasında bulunan zekât meselesi aslında kurumsallaşma boyutu ile bir iktisat politikası görevini görmektedir.⁴⁷⁵ Bu iktisadî politika zaman zaman sadece "*iktisadî*" veçhesini yansıtan, zaman zaman da sadece "*politika*" veçhesini yansıtan bir meseledir. Sosyal adaletin tesisi, sosyal güvenliğin temini açısından bir "*iktisadî*" olay olan zekât, devletin dini bir toplumu idare ederken olumlu olarak istimal edebileceği içerisinde hayır içeren bir "*politika*" olayı olabilme potansiyeline sahiptir.

İbn Haldun'un veciz bir şekilde beyan ettiği gibi "*nadir haller müstesna, emr-i şerî emri vücudiye muhalif olmaz.*"⁴⁷⁶ Yani bir şerî emir, kâinatın kanunlarına veya toplumun doğasına aykırı olması istisnalar dışında mümkün değildir. Zekâtın da şerî bir emir olması, onun dini bir siyaset olarak ele alınmasını gerektirdiği gibi, toplumun teavünü ve tekâmülü için de bir akli siyaset olarak ele alınması ve ondan dünyevi açıdan fayda sağlanması pekâlâ mümkündür. Ancak bu durumun bir siyaset olarak ele alınması zekâtın ferdi değil, içtimaî bir müessese şeklinde vücut bulmasından geçmektedir. Kurumsallaşma olarak ifade edilen bu durum bir kanun koyucunun varlığı ile mümkün olacaktır. Kanun koyucu cebrî yönü ile insanları farizalarını yapmaya teşvik edecektir. Dolayısı ile devletin zekâtı kurumsallaştırarak, toplumun teavün ve tenasüp gücüne yardım etmesi, ferdin nefsi arzularıyla bu ibadetten kaçınmasını önlemesi ve onu teşvik etmesi zaruri bir hal olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam iktisat siyaseti açısından zekâtın kurumsallaşması, toplumun dinamiklerini harekete geçiren bir eylemdir. Bu eylemi ise "*zekât politikası*" olarak kavramsallaştırmak mümkündür.⁴⁷⁷ "*Zekât politikası*" aslında İslam iktisat siyaseti açısından zekâtın kurumsallaşmasının açık bir ifadesidir. Nasıl ki para politikası kavramı Merkez Bankası gibi bir kurumu gerektiriyorsa, zekât politikası da bir "*Zekât Kurumu*"nu gerektirecektir.

⁴⁷⁵ Zekât bazı çalışmalarda kamusal bir gelir olarak ifade edilmiştir. Kamusal bir gelir ise maliye politikası ile ele alınmaktadır. Ancak zekât kamusal bir hizmet olsa da kamusal gelir olarak sayılabilecek devletin bir kazancı değildir. Zekât işlerinde çalışan memurların zekâtın pay almaları dışında günümüz anlamındaki devletin gelirleri ile örtüşmemektedir. Zira zekât zenginden alınıp fakire verildiği için bundan pay alan sınıf ihtiyaç sahibi halktır. Devlet ise zekât işlerinde denetimi ve yürütmeyi sağlayan aracı bir kurumdur. Bu yüzden zekât kamu geliri ve maliye politikası olarak ele alınmamalıdır. Zekât, adil gelir ve servet bölüşümünü sağlayabilen bir iktisat politikasıdır. Zekâtı kamusal bir gelir olarak ele alan çalışma için bkz. Emrullah Dumlu, "İslam'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 33, 2010, ss. 91-116.

⁴⁷⁶ İbn Haldun, s. 432.

⁴⁷⁷ Tabakoğlu bu kavramı *zekât siyaseti* olarak daha önce ifade etmiştir. Bkz. Tabakoğlu, *İslam İktisadı Toplu Makaleler II*, s. 154, 167.

İşte bu minvalde zekât politikası, zekâtın bireye bırakılarak toplum içinde kaybolmasına engel olacak ve zekâtı devletin görevi ile yeniden buluşturacaktır. Bu politika ile iktisadî açıdan sosyal adalet ve sosyal güvenlik birlikte sağlanacak ve dini olarak İslam'ın üçüncü emri olan zekât yerine getirilecektir. Bu mesele aynı zamanda bir *sosyal görev* olarak ifade edilen farz-ı kifayenin devlete bakan bir yönüdür.⁴⁷⁸

İlk halifelerin iktisadî politikalarına baktığımızda toplumun refahını dinin emrettiği zekât gibi emirlerle sağladıkları görülmektedir. Nitekim Hz. Ömer bir keresinde halka hitaben şöyle demiştir: "*Bakınız! Araziyi işleyenlere, taşımakta zahmet çekeceği miktarda vergi yüklemeyin. Eğer ben bir müddet daha Halife olarak kalırsam, Irak ehlinin dullarını, benden sonra gelecek emire muhtaç olmayacak şekilde müreffeh bırakacağım.*"⁴⁷⁹ Bu demeciyle Hz. Ömer, halkı müreffeh kılmayı bir politika olarak benimsediğini göstermektedir ki bunu bir defasında üzerine düşen bir vazife olarak şöyle ifade etmiştir: "*Bana düşen vazife, sizin maaş ve erzakınızı çoğaltmak, Allah'ın izniyle kale ve hudutları korumak, millet ve memleketi müdafaa etmektir.*"⁴⁸⁰ Dört halifenin beşincisi olarak nitelenen ve Hz. Ömer'in torunlarından olan Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz hakkında "*bütün gayreti, haksızları gidermek ve insanlara mal taksim etmekten ibaret idi.*"⁴⁸¹ denilmiştir.

Anlaşılan o ki İslam'ın ilk devirlerinde halkın İslam'ın iktisadî emirleri ile müreffeh kılınması bir politika olarak benimsenmiştir. Bunun nasıl yapılacağı hususunu ise yine Hz. Ömer bize şöyle bildirmiştir: "*...Ben görüyorum ki, bu malı (vergi vesaireyi) ancak üç haslet ıslah eder, meşru kılar: a) hak ile alınması b) hak olana (müstahakkına) sarfedilmesi c) gerek alışında gerekse sarf edilmişinde batıldan (haksızlıktan) kaçınılması.*"⁴⁸²

Zekât politikasına iktisadî açıdan bakacak olursak, bir önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi zekâtın bir çarpan etkisi vardır. Bu çarpan etki toplam talebi artırarak piyasada hareketliliği artıracak ve piyasayı canlandıracaktır. Zenginler ile fakirler arasında bir köprü oluşturarak sosyal adaleti, servet ve gelir eşitsizliklerini azaltarak adil gelir dağılımını ve bilvesile zor duruma düşmüş insanlar için de sosyal güvenliği temin edecektir. Bununla

---

⁴⁷⁸ Hazıroğlu, s. 23-25.

⁴⁷⁹ Ebu Yusuf, s. 76.

⁴⁸⁰ Ebu Yusuf, s. 194.

⁴⁸¹ Ebu Yusuf, s. 45.

⁴⁸² Ebu Yusuf, s. 193.

birlikte toplumun alt kesiminin iktisadî hayata katılımını sağlayacaktır.⁴⁸³ Toplum ise ancak üyelerinin iktisadî hayata katılımı ile varlığı sürdürebileceği ve yaşamını idame edebileceğinden⁴⁸⁴ zekât politikası toplumsal bir ihtiyaçtır.

Tüm bunlardan çıkan netice ise zekât politikası hakkaniyet ekseninde uygulandığı takdirde ne iktisadî açıdan ne de dini açıdan bir olumsuz bir duruma neden olmayacaktır. Hatta denilebilir ki zekât politikası, hem dünyevi hem de uhrevi olarak kazandıran ve hem toplumun hem de bireyin iki hayatına menfaat sağlayan yegâne içtimaî ve iktisadî siyasettir.

Son olarak ifade edecek olursak, "*Zekât Politikası*"; içerisinde bahsi geçen tüm faydaları barındıran ve kuşatan, İslam iktisat siyaseti açısından zekâtın kurumsallaşmasının bir diğer adıdır.

4.2.1. Zekât Politikasının Temel Araçları

İbn Haldun demektedir ki "*Şari', nazarında tümü ile dünya ve dünya halleri ahiret için bir binek ve vasıta'dır. Vasıtadan mahrum olan, maksada vusulden de mahrum olur.*"⁴⁸⁵ Dolayısı ile zekât politikasının araçları arasında dünya nimetleri ve halleri yer almaktadır. Dünyadaki nimetler ile oluşabilecek olan zekât kurumu, zekât politikasının temel aracının birincisidir. Zekât Kurumu "*emin, doğru, iffetli, kalbi hastalıklardan salim, zekât mallarından hiçbir şeyi senden[devletten] gizlemeyecek, mükelleflere de haksızlık etmeyecek kimseler*"⁴⁸⁶ in oluşturduğu amiller/memurlar ile zekât politikasının uygulayıcı aracıdır. Zekât kurumunun içerisinde bulunması gereken en önemli öncüllerden biri de fetva heyeti/danışma kuruludur. Zekât kurumunun kendine has bir yönetmeliği olmalı ve bu devlet tarafından çıkarılmalıdır.

Özetle zekât politikasının temel araçları şunlardır:

- Zekât Kurumu
- Zekât İşlerinde Görevli Memurlar
- Zekât Fetva Heyeti
- Zekât Yönetmeliği

---

⁴⁸³ Hazıroğlu, s. 92.

⁴⁸⁴ Hazıroğlu, s. 180.

⁴⁸⁵ İbn Haldun, s. 439.

⁴⁸⁶ Ebu Yusuf, s. 138.

4.2.2. Zekât Politikasının Temel Amaçları

Zekât politikasının temel amacı öncelikle Yüce Yaraticının İslam'ın üçüncü emri olarak buyurduğu zekât faaliyetini yerine getirmektir. Daha sonra dünyaya ve ukbaya bakan amaçlar gelmektedir. Bunlar arasında sosyal adaleti ve sosyal güvenliği sağlamak, sermaye birikimini dengelemek, toplumun merhamet ve şefkat hasletlerini geliştirmek, bir medeniyetin yardımlaşma ve dayanışmasını artırmak, iktisadî olarak temel ihtiyaç maddelerindeki toplam talebi artırarak piyasayı canlandırmak, belirli bir kesimi yeterli yaşam düzeyine çekmek vardır. Bir gaye belirleyerek onu intizam ile yürütmek ancak ilim, hikmet ve irade ile olmaktadır.⁴⁸⁷ Bu gayeyi yerine getirmek için ise gerekli intizamın ilim ve hikmet çerçevesinde verilmesi gerekmektedir.

Özetle Zekât Politikasının temel amaçları şunlardır:

- Allah'ın zekât faaliyeti emrini yerine getirmek
- İktisadi açıdan toplumu güçlendirmek
- İhtimai açıdan topluma fayda sağlamak
- Fakirlik ile mücadele ederek herkesi yeterli yaşam düzeyine getirmek
- Servet ve gelir adaletini sağlamak
- Adil gelir bölüşümünü sağlamak

4.3. Geleneksel İktisat ve Zekât Politikası

Geleneksel iktisat, mevcut ekonomi teorilerini ve politikalarını kapsayan materyalist ve liberal felsefenin hâkim olduğu zihniyetin iktisadî yansımasıdır.⁴⁸⁸ "Geleneksel iktisat" kavramından kast edilen Batı eksenli gelişen ekonomi biliminin üretmiş olduğu iktisadî düşüncedir. Geleneksel iktisat bireyi, doyumsuz, açgözlü, bencil ve rasyonel gibi aksiyomları ihtiva eden *Homo Economicus* kapsamında ele almaktadır. Bu anlayış Batı toplumunda egemen hale gelmiş ve tarih boyunca toplumsal kargaşanın sebebi olmuştur. Tarihte yaşanan büyük dünya savaşları Batı ülkeleri tarafından bir güç hâkimiyeti ve üstünlük kurma amacıyla çıkarılmış ve insanlık felakete sürüklenmiştir. Toplumsal tenasübü bozacak bir şekilde

⁴⁸⁷ Said Nursi, **Şualar**, İstanbul: Envar Neşriyat, 2010, s. 81.

⁴⁸⁸ Madi, "*Ortadoğu Dinleri Açısından Homo Economicus'un Analizi*", s. 287.

tasavvur edilen bu insan tipi semavi dinler ile uyuşmamaktadır. Hedefi sadece kendi çıkarını maksimize etmek olan bir niyet ile hiç bir semavi din insanlığa hizmet etmemiştir.⁴⁸⁹

Geleneksel iktisadın ortaya koymuş olduğu başta insan tipi İslam'ın ekonomi politiği olan zekât politikası ile doğrudan çelişmektedir. İnsan tasavvurunun çıkar maksimizasyonu üzerine kurulduğu bu iktisadî yapı, tabii olarak sosyoekonomik bir politika ile çok fazla alakadar olamaz. İktisadın kurucu kitabı olarak niteledikleri *Milletlerin Zenginliği* adlı çalışma sadece servetin çoğaltılmasının yollarını aramaktadır. Bu da geleneksel iktisadın adil bölüşümü ciddi olarak nazara almasına engel olan en önemli faktördür.⁴⁹⁰

Klasik iktisadın öncülerinden Malthus yoksulluğun giderilmemesi için eşitsizliklerin bir toplum için yararlı olduğunu savunmuş ve şöyle demiştir: "*Toplumun orta sınıflarının erdemli ve çalışkan oldukları genellikle kabul edilmiştir. Fakat herkesin ortada olamayacağı açıktır. Eşyanın tabiatı gereği üst ve alt sınıflar mutlak biçimde zorunludur ve yalnızca zorunlu değil, ayrıca çok yararlıdır. Eğer hiç kimse toplumda yükselmeyi umamaz ve düşmekten korkmaz olsaydı; eğer çalışkanlık ödülünü, tembellik cezasını bulmasaydı; durumumuzun iyileştirmesinde şimdi toplum refahının temel kaynağı canlandırılmış faaliyetleri görmeyi bekleyemezdik.*"⁴⁹¹ Jevons da ekonomi biliminin yardım politikaları ile servetin adil dağılımını sağlamakla ilgilenmediğini sadece ticari işlemlerle ilgilendiğini ifade etmektedir.⁴⁹² Bu ve benzeri açıklamalar geleneksel iktisadın toplumsal adaleti ve adil bölüşümü ön plana almadığını göstermektedir. Klasik ve Neoklasik iktisatçıların bireyci yönelimleri tutarlı ve sonuç odaklı bir bölüşüm kuramı oluşturmalarına engel olmuştur.⁴⁹³ Ancak Marshall, Wieser ve Keynes gibi iktisatçılar zaman zaman iktisadî refahın toplumdaki servetin adil bölüşümü ile sağlanacağını düşünmüşler ve buna yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır.⁴⁹⁴

Geleneksel iktisat toplumda adil bölüşümün ve refahın sağlanması noktasında sosyal adalet ve sosyal güvenlik kavramlarını geliştirmiştir. Ancak Hayek gibi bir kısım iktisatçılar "cadı" gibi bir mefhumun yokluğu gibi "sosyal adalet" in de öyle bir kavram olduğunu ifade

⁴⁸⁹ Madi, "*Ortadoğu Dinleri Açısından Homo Economicus'un Analizi*", s. 279.

⁴⁹⁰ Nazım Öztürk, **İktisatta Bölüşüm**, Ankara: Palme Yayınları, 2009, s. 70.

⁴⁹¹ An Essay on the Principle of Population, Cilt. 2 s.253-254 aktaran Çaklı, s. 35.

⁴⁹² Çaklı, s. 57.

⁴⁹³ Öztürk, s. 251.

⁴⁹⁴ Çaklı, s. 60-61; Öztürk, s. 161.

etmişlerdir.⁴⁹⁵ Geleneksel iktisadın ortaya koyduğu sosyal güvenlik kavramı ise 20. yüzyılda ancak ortaya çıkabilmiştir.

İslam'ın iktisadî geçmişi ile değerlendirildiğinde bundan asırlar öncesinde zekât ve benzeri politikalar ile toplumun tam refaha kavuştuğu ve bir harmoni ve tenasüp içinde yaşadığı gözlemlenmiştir. Tarih nazara alındığında zekât politikası öyle bir politika olacaktır ki toplumda fakirin yokluğundan zekât verecek kimse bulunamayacaktır. Homo economicus karşısında Müslüman daima kendi hakkının fazlasını infak etmeye, fakirin, yolcunun ve akrabasının payını vermeye, sermayesinden her yıl zekât vermeye teşvik edilmiş ve toplumun merhamet ve şefkat damarını canlandırmıştır. Bunlar da toplumun külliyen iktisadî refahını sağlamıştır.

4.3.1. Geleneksel İktisat Politikaları ve Bölüşüm Teorileri Karşısında Zekât Politikası

Günümüzdeki geleneksel iktisadın politikalarının amaçları arasında adil gelir bölüşümü vardır.⁴⁹⁶ Ancak bu adil gelir bölüşümü farklı iktisadî görüşlerin tasallutundan kaynaklansa gerek tam anlamıyla gerçekleşmemiş ve gerçekleşmesi için somut politikalar ya üretilmemiş ya da zayıf kalmıştır. Smith ile yaygınlaşan liberal iktisadî düşünceye göre bölüşümü adil hale getirmek üzere atılan adımların serbest piyasadaki rekabetçi ortama müdahale etmesi kabul edilemez bir durum olarak ele alınmıştır.⁴⁹⁷ Bu iktisadî görüşe göre etkin kaynak dağılımının yegâne yöntemi ferdin iktisadî karar mekanizmasının özgür bırakılmasından geçmektedir.⁴⁹⁸ Bu düşünce o kadar ileriye gitmiştir ki piyasanın adaletsizliğini, devletin adaletinden daha iyi olarak görmeye başlamışlardır.⁴⁹⁹ Ancak üretim faktörlerine olan mülkiyetin çeşitlilik derecesi ve bunun karşısındaki talebin farklı olması serbest piyasa ekonomisinin kendi haline bırakılması durumunda hiç bir zaman adil bölüşümü netice veremeyeceğini açık bir şekilde göstermektedir.⁵⁰⁰

Kapitalist liberal ekonominin kendi haline bırakıldığında eşitsizlik ve işsizlik üreteceğini ifade eden Keynes ise yatırımların sosyalizasyonu ile maliye politikalarını

---

⁴⁹⁵ Öztürk, s. 221.

⁴⁹⁶ Öztürk, s. 1.

⁴⁹⁷ Öztürk, s. 75.

⁴⁹⁸ Öztürk, s. 210.

⁴⁹⁹ Öztürk, s. 212.

⁵⁰⁰ Öztürk, s. 255.

gerçekleştirerek servet ve gelirin adil yönde hareket edebileceğini savunmuştur.⁵⁰¹ Bu eşitsizliğin ve adaletsizliğin giderilmesi ve adil ve eşit bir toplumsal yapı için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir.⁵⁰² Devletin ekonomik hayata karışması etkin kaynak dağılımı ve adil gelir bölüşümünü sağlayacaktır.⁵⁰³ Ancak Keynes adil gelir bölüşümünü genel olarak kamu yatırımları üzerinden tasarlamıştır.⁵⁰⁴

İktisat politikası ise daima hâkim olan iktisadî zihniyetin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisadi analizin hâkimiyeti nispetinde iktisat politikalarında hem teorik hem de pratik bir değişim yaşanmaktadır. Olması gerekeni ararken ya da olanı açıklarken iktisatçılar daima ideolojilerinin etkisinde kalmaktadırlar. İdeolojik etkenlerden olacak ki mevcut makro iktisat kitaplarında bölüşüm meselesinin, iktisadın üç ana konusundan biri olmasına rağmen, neredeyse hiç ele alınmadığı görülmektedir. Bunun arka planındaki zihniyet ise doğal işsizliğin makul hayat standardını göstermesi olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰⁵

Adil bölüşüm için geleneksel iktisadın ürettiği politikalar genel anlamda şöyledir: asgari ücret, fırsat eşitliği, tarımsal ürünleri destekleme alımları, rekabeti engelleyici uygulamaların ortadan kaldırılması, toprak ve tarım reformları, KOBİ teşviki, bölgelerarası denge, enflasyonla mücadele, işsizlikle mücadele, vergi politikası, transfer harcamaları, veraset ve özel mülkiyet haklarının sınırlandırılması, en az geçim indirimi, ayırma nazariyesi, artan oranlı vergileme, negatif gelir vergisi, konut olanaklarının çoğaltılması, sosyal güvenlik, kayıtlı ekonomi, sosyal yardım.⁵⁰⁶ Nicelik itibari ile çok gibi görünse de bu politikalar toplumdaki eşitsizliği azaltmak yerine bazıları eşitsizliği artırmaktadır. Her ne kadar geleneksel iktisat Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi gibi analizleri ile eşitsizliğin tespitini yapabilmişse de adil bölüşüm ve eşitsizliğin giderilmesi için etkin bir politika önerisi sunamamıştır.

Geleneksel iktisadın adil bölüşüm ile karşı karşıya kaldığı mevcut durum İslam'ın iktisadî yapısı ile karşılaştırıldığında zekât politikasının önemi anlaşılmaktadır. Zekât politikası öncelikle bir devlet politikası olması hasebiyle halkı piyasanın adaletsizliğine

---

⁵⁰¹ Çaklı, s. 88.

⁵⁰² Öztürk, s. 170.

⁵⁰³ Öztürk, s. 161.

⁵⁰⁴ Çaklı, s. 84.

⁵⁰⁵ Çaklı, s. 109.

⁵⁰⁶ Öztürk, s. 255-298.

bırakmayarak servet ve gelir adaletinin denetimini sağlamaktadır. Zenginler ile fakirler arasında bir köprü olan zekât politikası toplumun ahengini ve tenasübünü iktisadî açıdan oluşturmaktadır. Bunun verdiği netice ise adil gelir bölüşümüdür. Adil bölüşümün olduğu toplumda mülkiyet haklarının güvenliği, suç işleme oranlarının azlığı, eşitlikçi sosyal yapının varlığı, mülkiyetin tabana yayılması ve fırsat eşitliğinin sağlanması söz konusudur.⁵⁰⁷

Eşitsizliğin hâkim olduğu Amerikan toplumunda "*Occupy Wall Street*" gibi eylemler kaçınılmaz olacak ve daha da büyüyecektir. Servet birikiminin bir azınlığın elinde toplanması, toplumun dinamikleri ile oynandığını göstermektedir. Batı toplumu tarihinde oluşan burjuva hiyerarşisi günümüzde kapital hiyerarşisi ile devam etmektedir.⁵⁰⁸ Buna ilişkin iktisadî çözümlerden ise yoksunlardır yahut kendi menfaatlerine göre hareket etmektedirler.

Batılı bir yazar tarafından dünyanın iktisadî sorunlarının temel nedenlerinin İslam tarafından anlaşılması sağlanmadıkça 100 yıl öncesinde başlayan post modern emperyalist düzenin insanlığı bir çıkmaza götüren ekonomik oyunlarının tekrar canlanacağı ifade edilmiştir.⁵⁰⁹ Bu da göstermektedir ki Batı'nın saf ve pak vicdanları ekonomik çözümün İslam'da olduğu düşüncesine sahiplerdir.

Zekât politikasının uygulandığı toplumlarda, özellikle tarihte görüldüğü üzere, barışın, refahın ve huzurun hâkim olduğu müşahade edilmiştir. Bu barışı, refahı ve huzuru tekrar temin etmenin birinci iktisadî ödevi zekât politikasıdır.

4.3.2. Küresel Sermaye Vergisi ve Zekât Politikası

Piketty'nin sermayenin tarihsel gelişimi ve eşitsizlikler üzerine yapmış olduğu araştırmada uzun vadede sermayenin getiri oranının, büyüme oranından yüksek olacağı sonucu çıkmıştır. Bu çalışma gelecek yıllarda mülkiyet ve kazanç eşitsizliklerinin giderek artacağını göstermektedir.⁵¹⁰ Mevcut ve gelecekteki eşitsizlikleri azaltmak üzere Thomas Piketty "*sistemik ve barışçıl*" olarak tanımladığı "*artan oranlı küresel sermaye vergisi*"ni önermektedir.⁵¹¹ Bu kapital vergisinin aslî rolünü ise "*sosyal devleti finanse etmek değil,*

⁵⁰⁷ Öztürk, s. 14.

⁵⁰⁸ Tabakoğlu, "*İslam İktisadı ve Modern Kapitalizm*", s.93.

⁵⁰⁹ Eric Walberg, **Post Modern Emperyalizm**, Nurdan Soysal (çev.), İstanbul: Say Yayınları, 2014, s. 344

⁵¹⁰ Bilen, s. 21.

⁵¹¹ Piketty, s. 546.

*kapitalizmi düzenleme altına almak*⁵¹² olarak ifade etmiştir. Ayrıca Piketty, "sermaye vergisinin amacı kötü kullanılan servetleri vergiler aracılığıyla elden çıkarmaya zorlamak ve bu aktiflerin daha dinamik yatırımcıların eline geçmesini sağlamaktır"⁵¹³ diyerek küresel sermaye vergisi önerisinin gayesini açıklamaktadır.

Bir nevi servet vergisi olarak nitelenen küresel sermaye vergisi, zekâta olan benzerliği ile tartışılmıştır. Ancak, aşırı eşitsizliği "neredeyse medeniyetin bir koşulu"⁵¹⁴ olarak gören Piketty'nin önermesi İslam'daki iktisat siyasetleri ve özellikle de zekât politikası ile uyumlu bir amaç ve netice taşımamaktadır. Piketty eşitsizlik sorununu analitik ve nicel bir düzende analiz etmesine ve sonucu doğru saptamasına rağmen konuya getirdiği çözüm maalesef ki sosyo-ekonomik bir politikadan uzaktır. Hatta alınan verginin nitelikli yatırımcılara aktarılması ve kamu borcunun ödenmesi olarak harcanmasının önerilmesi zenginden zengine ödenecek bir verginin fasit bir daireye dönüşebileceğini göstermektedir.

4.4. Türkiye İçin Zekât Politikası Önerileri

Türkiye'de zekâtın kurumsallaşması, merkezileşmesi, teşkilatlanma hususunda çok fazla çalışma olmasa da uzun yıllar öncesinden bu durum dile getirilmiştir. Tespit edebildiğimiz ölçüde ilk olarak bu düşüncüyü dile getirenlerden biri Said Nursi'dir. O zekâtın "bir düstur-u umumî suretinde icrası"nın gerekliliğini birçok eserinde dile getirerek zekâtın müessesevi yönüne dikkat çekmiştir.⁵¹⁵ İslam iktisadının gündeme gelişi ile bir zekâtın merkezileşmesi hususunda bir makale yazan Tuğ, zamanın şartlarına göre Diyanet İşleri Teşkilatınca yapılacak olan bir zekât organizasyonu önermektedir. Tuğ bu makalesinde, henüz zekâtın kurumsallaşmasının çağdaş manada vuku bulmadığı bir tarihte, Türkiye'nin teşkilat yapısının buna münasip olduğunu ve uygulandığı takdirde dünyaya emsal olacağını vurgulamıştır.⁵¹⁶ Bundan sonra 80'li yıllarda İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) tarafından hazırlanan "İbadet ve Müessese Olarak Zekât" (1984) ve "Türkiye'de Zekât Potansiyeli" (1987) çalışmalar ile zekâtın kurumsal yönüne dikkat çekilmiştir. Yine İSAV'ın 2016 yılında düzenlediği milletlerarası bir toplantıda zekâtın teşkilat boyutu etraflica tartışılmıştır. Bu tartışmalar esnasında çeşitli kurumsal yapılar önerileri sunulmuştur.

---

⁵¹² Piketty, s. 638.

⁵¹³ Piketty, s. 651.

⁵¹⁴ Piketty, s. 506.

⁵¹⁵ Nursi, *Mektubat*, s. 274.

⁵¹⁶ Salih Tuğ, "Zekâtın yeniden merkezileşmesi", *İslam Medeniyeti Dergisi*, İstanbul: İrfan Matbaası, 1973, s. 33.

Dünya örneklerine baktığımızda zekât müesseselerinin tarihi dayanaklarını bir derece muhafaza ettikleri ve bir derecede günümüz şartlarına uygun müesseseler ortaya çıktığı görülmektedir. Kimi ülkelerde devlet bizzat zekâtı üstlenirken kimi ülkeler aracı kurum ve fonlarla bu görevi ifa etmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus, Orman'ın ifade ettiği gibi, tekeli bir tavırdan ziyade her toplumun dinamiklerine uygun bir müessese teşkil edilebilmiş olmasıdır.⁵¹⁷ Aynı zamanda zekât teşkilatları bir sonuç veya noktasal bir kurum olarak değil, bir süreç şeklinde ele alınmalıdır. Zira tarihten bu yana görülen uygulamalar bu kurumun tek bir çözümü olmadığını göstermektedir.⁵¹⁸ Zorunluluk unsurundan ziyade gönüllülük esasının varlığı zekât kurumları için tarihsel sürecin getirmiş olduğu bir zaruret olarak ele alınmalıdır.⁵¹⁹

Tüm bu hususlar dikkate alındığında Türkiye'de izlenecek olan zekât politikası ilk başta "*çok iddialı, mükemmeliyetçi ve ideal*" yerine "*daha mütevazı ve daha az iddialı ama uygulanma kabiliyeti daha yüksek*"⁵²⁰ olmalıdır. Zira uygulama zemini bulabilmesi için atılacak ilk adımın bu minvalde olması zekât kurumunun sürdürülebilirliği ve istikrarı açısından mühimdir. Gönüllülük esasıyla hareket edilerek toplumsal bir zekât bilinci oluşturulması insanları cebren sevk etmekten evladır. Kur'an'da "*Rabbini yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.*" denildiği gibi zekât politikasının da Allah'ın emrettiği işlerden biri olması hasebiyle ona toplumu davet ederken hikmet ilkesini elde bırakmamak elzemdir.

Zekât politikasının araçlarından olan zekât kurumunun organizasyonu güncel kurumların yapıları dikkate alınarak hazırlanmalıdır. Bu hususta takip edilmesi gereken yol tarihin ve kaynakların ilkelerinden ödün vermeden çağdaş sistemlerle işleyen bir kurumun oluşması olmalıdır. Öncelikle zekât üzerinde uzman kişilerce hazırlanan bir yönetmeliğin çıkarılarak zekât ahkâmı ülke çapında standardize edilmelidir. Halka yönelik yapılacak olan tebliğin doğru iletişim kanallarından geçmesi zekât ile ilgili tüm soruların doğru cevaplanmasını ve yerini bulmasını sağlayacaktır. Bu yüzden zekât ahkâmının hangi kurum ile nasıl tesis edileceği üzerinde iyi düşünülmelidir. Türkiye'de zekât müessesesini üstlenecek

---

⁵¹⁷ Sabri Orman, "Zekât Teşkilatlanması üzerine Bazı Genel Düşünceler", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 1074.

⁵¹⁸ Orman, "Zekât Teşkilatlanması üzerine Bazı Genel Düşünceler", s. 1067.

⁵¹⁹ Orman, "Zekât Teşkilatlanması üzerine Bazı Genel Düşünceler", s. 1068.

⁵²⁰ Orman, "Zekât Teşkilatlanması üzerine Bazı Genel Düşünceler", s. 1059.

kurumun illa da Diyanet İşleri Başkanlığı olmasına gerek olmayabilir. İlk başta kurulacak olan bir zekât fonu ile yola çıkılması doğru iletişim kampanyasını netice verebilir. Zekât işlerinde görevlendirilecek şahısların maddi olarak profesyonel olmaları gerektiği gibi ahlaken de zekât işlerini yapacak şahsiyete sahip olmalıdırlar. İç ve dış denetiminin uygun ve yetkin araçlarla sağlanması durumunda zekât kurumu şeffaflığını aksettirebilecektir. Dağıtım ve taksim hususunda izlenecek yol ise yerel yönetimlerin işbirliği çerçevesinde yürüdüğü takdirde uygun zemin bulacaktır. Ancak her şeyden önemlisi devlet erkânının zekât politikası hususunda ikna olması gerekmektedir. Zira daha önce ifade edildiği gibi bu bir iktisat politikasıdır ve siyasi yapılabilirliği açısından ele alınmalıdır. Tüm bu hususlar dikkate alındığı ve en makul zekât kurumunun ortaya çıkması durumunda İslam ülkelerine zekât ibadeti konusunda, diğer devletlere de İslam'ın yüceliğini göstererek adil gelir ve servet bölüşümü noktasında emsal olunacaktır.

SONUÇ

İktisat bilimi insanlık tarihi boyunca fert ve cemiyetin, bireysel ve toplumsal olarak, dünya hayatında yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli olan ihtiyacın mevcut kaynaklarla karşılanması gayesini gütmektedir. Ancak, insan tabiatı gereği kendi öz benliğine karşı olan zafiyetinden ve iktidar hırısından dolayı ihtiyaçlarının karşılanmasına kifayet etmeyerek kaynakların kullanımında haddini aştığından toplum iktisadî dengeyi sağlamakta güçlük çekmektedir. Her ne kadar *iktisat* dengeyi sağlamak için bir bilim olarak objektif ele alınmaya çalışılmışsa da insanın *ideolojik* boyutundan kurtulamamıştır. İktisatçılar kimi zaman hak ekseninde ancak çoğu zaman ise bağlı buldukları çevresel faktörlerin etkisinde kalarak teoriler geliştirmişler ve uygulamalar yapmışlardır. Çağdaş iktisadî sorunların başını çeken küresel servet ve gelir eşitsizliğine iktisadın somut bir çözüm önerisi getirememesi büyük bir sorunu göremediğinden kaynaklanıyor değildir, şüphesiz. Kar maksimizasyonu vizyonuyla hareket eden şirketlerin çalışanı yahut danışmanı, yüksek ücretli üniversitelerin teori geliştiren hocaları ve oldukça yüklü bilim ödülü sahipleri olan ehil ekonomistlerin insanlığın tabanından ziyade kendilerinin de içinde bulunduğu tavana hizmet etmeleri gayet tabiidir. Bu da bölüşümün adil değil, tavan eksenli olması için yeterli bir durumdur.

İslam, insanlığın insan sıfatını kaybeder bir durumda olduğu cahiliye döneminde bir kurtuluş ve umut olarak geldiğinde yoksulu doyurmayanların, ezilmiş kaldırmayanların sadece akıbetini haber vermekle yetinmemiş, aynı zamanda toplumun pes ahlaka düştüğü bu durumdan kurtarıcı çareler de getirmiştir. Öncelikle insanın iç boyutlarına ulaşan, kalbine nüfuz eden ahlak ilkeleri ile semadan kulun gönlüne giren ayetler silsilesi vesilesiyle çıktı olarak toplumsal ilkelere bürünen İslam, insanın dünya ve ahiret hayatını birlikte inşa eden bir sistem olarak cemiyette yer bulmuştur. Tezkiye ile ruhunu arındıran, zekât ile malını arındıran ve bereketlendiren çok boyutlu ilkesel bir düzlem, İslam'ın çok yönlülüğünü öne çıkardığı gibi daima bizatihi insanı maddi ve manevi yönden önceleyen tavrını ortaya koymuştur.

Getirdiği sistemik düzen ile İslam, toplumun her kesiminde yankı uyandırmış ve toplumu iç boyutlarından dış boyutlarına kadar inşa etmiştir. Bu inşaî sürecin kısa bir zamanda Allah'ın elçisi Hz. Muhammed (asm.) ve ashabı ile tüm dünyaya yayılması ve tamamlanması insanlığın havaya ve suya muhtaçlığı gibi toplumların İslam'a olan ihtiyacının göstergesidir. Ancak, zamanın değişmesi ve toplum tabiatının bir gereği olarak Müslümanlar,

İslam'ın aynı dinamik etkisini her vakit yansıtamamışlardır. Bu yüzden İslam'ın bazı gerekleri olduğu gibi uygulanamamış ve sekteye uğramıştır.

Zekât uygulaması, Hz. Muhammed'in (asm.) Medine'de toplumsal inşaya başladığı bir zamanda insanın nefsinde olan yardımlaşma güdüsünün ortaya çıkmasını teşvik etmek ve toplumsal dayanışmayı sağlama amacıyla hicretin 2. yılında emredilmiştir. Zenginlerin fakirleri köleleştirdiği ve daha da yoksullaştırdığı bir hengâmede İslam zenginlerden fakirleri zenginleştirmelerini ve köleleri özgürleştirmelerini zekât emri ile buyurmuştur. Kur'an'da çok defa namaz manasında salat ile zikredilen zekât emrinin İslam'ın namazdan sonra gelen rüknü olduğu anlaşılmıştır. Önceki peygamberlerin de emrolunduğu zekât Hz. Muhammed (asm.) ile son uygulama zeminine kavuşmuştur. İslam Peygamberinden sonra zekât uygulamasını devam ettiren halifeler döneminde yaşanan bir takım sorunlardan ötürü onlardan sonra gelen İslam toplumları da zekât uygulaması konusunda zaafa düşmüştür. Ancak zekâtın tarihi göstermektedir ki zekât bireysel olarak ifa edilmekten ziyade toplumsal bir düzende devlet gözetiminde gerçekleştirilmesi gereken bir uygulamadır. Günümüzde İslam iktisadının konu alanına giren zekât çağdaş İslam ülkelerinin bir kısmında uygulamaya geçmiş ve kurumsallaşmıştır. Zekâtı kurumsallaştıran her ülke ideal olandan çok kendi toplum yapısına uygun fıkıh ve muamelatı esas alarak bir organizasyon yapısı oluşturmuştur.

Toplumsal anominin bir engelleyicisi konumunda olan zekât, aynı düzlemde zengin ve fakiri buluşturarak zenginin fakire karşı olan şefkatini, fakirin de zengine olan hürmetini beslemektedir. Böylece fakirlere karşı olan ego ve kibirden, zengine karşı olan kin ve nefretten uzaklaşarak daha dayanışmacı bir toplum sağlanmaktadır. Bireylerin harmoni ve ahenk içinde yaşadığı cemiyeti daima kalkındırmak için uğraşacakları su götürmez bir gerçektir. Fakir zenginin daha çok zenginleşmesini isteyecek, zenginler de fakirlerin yeterli yaşam standardına ulaşmasını sağlayacaktır. Dolayısı ile zekât bu anlamda toplumun denge unsuru olmaktadır.

İktisadi anlamda ise zekât toplam talebi dengede tutacak bir yapıya sahiptir. Zenginlerin mallarından fakirlere aktarılan paralar temel ihtiyaçlara sarf edilerek dolaylı yoldan zenginin yeniden kazanmasını sağlayacaktır. Bu aynı zamanda piyasanın durağanlaşmasını önlemektedir. Zekâtın çarpan etkisi ile marjinal tüketim eğilimi yüksek olan

ihtiyaç sahipleri yoluyla Gayri Safi Yurtiçi Hasılda bir artış yaşanacaktır. İhtikârı da önleyen zekât zenginleri yatırıma sevk edecek, fakirlere de girişimcilik fırsatını verecektir.

Güncel problemlerden biri olan zekâtın bireylere bırakılması İslam açısından olması gereken bir uygulamadan çok uzaktır. Zira Kur'an ve Sünnet zekâtın devlet yolu ile organize edilmesi gerektiğini göstermektedir. Toplum ise bir otoritenin olmadığı durumda zekât konusunda ihmalkâr davranmaktadır. İhmalkârlılığın bir yönü cehalet ise de bir yönü de sistemsizliktir. Bir takım Müslümanlar zekât sisteminin olmayışından bu ihmallerine konvansiyonel vergileri ödemiş olmalarını bahane kılarak, hem dünyası hem de ahireti için yanlış bir davranışta bulunmaktadırlar. İnsanın tabiatında olan nefisperestlikten dolayı yardım duygusu zorlanmadıkça harekete geçememektedir. Özellikle modern dünyanın bir takım hastalıklarına kapılan Müslüman ibadetlerini yapmaktan kolaylıkla kaçabilmektedir. Bu ise zekâtın cebri yönünü, hiç olmazsa insanların vicdanlarını harekete geçiren yönünü yeniden canlandırmayı zaruri kılmaktadır.

Zekât anlaşıldığı gibi bir bireysel ibadetten öte kurumsal ve toplumsal bir ibadettir. Bu ibadetin gerçekleştirilmesinin denetimi ise devlet elindedir. Nitekim ekonomik uygulamalar devlet desteği görmezse zayıf kalmaktadır. Zekât ise hem ekonomik bir uygulama hem de devlet yoluyla yürütülmesi gereken bir aksiyon olması hasebiyle ekonominin politika ile kesiştiği yerdedir. İslam'ın ekonomi politiği çerçevesinde değerlendirilmesi gereken zekât bu yüzden mutlaka kurumsallaşmalıdır. Bu kurumsallaşmanın politikası ise zekât politikası olarak adlandırılmıştır. Zekât politikasının amacı zekât ibadetinin tüm işlevsel yönünün harekete geçirilerek zekât farızasını yerine getirmektir. Zekât politikasının araçları ise başta zekât kurumu, danışma kurulu ve yönetmeliktir.

Zekât politikasının hayata geçirilmesi için mevcut devletin ideolojik yaklaşımının İslam ile -zaruri değilse de- uyumlu olması gerekmektedir. Zira iktisat hiçbir zaman ideolojik kaygılardan uzak bir politika üretmemiştir. Nitekim ideolojiden uzak bir ekonomi mümkün değildir denilebilir. Bu yüzden İslam'ın ekonomi politiği ancak Müslümanlar tarafından doğru bir şekilde ele alınabilir ve alınmalıdır.

Modern iktisat düşünceleri, kitapları ve düşünürleri insanlığın maruz kaldığı küresel eşitsizliklere yararlı bir çare sunmaktan ya aciz kalmışlar ya da kasten eşitsizlikleri azaltmayı ve adil bölüşüm meselelerini göz ardı etmişlerdir. Zira bugün sesleri yüksek çıkan

ekonomistlerin insanlık için ürettikleri çareler ne yazık ki cılızdır. Sadece belli bir gelir ve servet düzeyinin üzerindeki insanlar için çalışan ekonomistler tabandaki halk için bir şey üretebilirler mi? Kapitalizmi dar bir daire içinde sınırlamanın ötesine geçemeyen öneriler insanlık için bir fayda sağlayabilir mi? Kendi menfaatini insanlık menfaatinden öte gören bir insan tiplemesi dünyadaki tüm insanları kuşatan bir söz söyleyebilir mi?

Mal ve mülkün belli bir zümreye has kılınmamasını sağlayan ilkenin birincisi, adil bölüşümün temel aracı ve eşitsizliklerin giderilmesine yardımcı olan zekât politikası, geleneksel iktisadın mevcut ve geçmiş önerileri ile kıyaslandığında ne kadar hikmetli ve faydalı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü mevcut ekonominin serveti nemalandırmaktan, eşitsizlikleri artırmaktan ve insanlara servet üzerinden hükmetmekten başka yaptığı birçok şey zayıf ve hayalî eylemlerden öteye geçmemektedir.

Netice olarak, insanlık küresel anlamda ekonomik bir çöküşün eşiğindedir. Bu çöküşten kurtuluş ve yeniden diriliş insanın kıt aklıyla sağlanacak da değildir. Post modern emperyal düzenin insanlığı düşürdüğü duruma ancak İslamiyet'in yüksek emirleri çare olabilecektir. Bu çareler sonsuz hikmetleri ve bilgisi olan bir Zatın, Allah'ın, insanlık için sunduğu emirlerinde aranmalıdır. Bu çarelerin ekonomik anlamda en büyükleri ise zekât politikası ve faizin yasaklanması ilkeridir. Eğer küresel eşitsizliklere son vermek, adil gelir ve servet bölüşümünü sağlamak, uyumlu bir toplum oluşturmak, insanlığı ekonomik bunalımlardan kurtarmak, tabandaki halkı yeterli bir hayat düzeyine ulaştırmak, dünyada ve ahirette toplumsal adalet ve güvenlik sağlanmak isteniyorsa eğer "*zekât politikası*"ndan başlanmalıdır.

KAYNAKÇA

KİTAP VE MAKALELER

Abdullah, Rose. **Zakat Management in Brunei Darussalam**. Brunei: Universiti Islam Sultan Sharif Ali, 2012.

Aksu, Ali. "Abbasiler Döneminde Zekât Uygulaması", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Akyüz, Vecdi. **Zekât**. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.

Apak, Adem. Emeviler Döneminde Zekât Uygulamaları, **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Arı, M. Salih. **Hazreti Ebu Bekir ve Ridde Savaşları**. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

Asutay, Mehmet. "Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs the Realities of Islamic Finance". **Asian and African Area Studies**. 11 (2), 2012, ss. 93-113.

Asutay, Mehmet "A Political Economy Approach to İslamic Economics: Systemic understanding for an Alternative Economic System", **Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies**, 1-2, 2007, ss. 3-18.

Asutay, Mehmet. "İslam Ekonomisine Ekonomi Politik Bir Yaklaşım", Sercan Karadoğan (Ed.), **İslam Ekonomisi Tanım ve Metodoloji Üzerine Tartışmalar** içinde. İstanbul: Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları, 2014.

Asutay, Mehmet. "İslam Moral Ekonomisinin İdeallerine Karşın İslami Finansın Gerçekleri", Sercan Karadoğan (Ed.), Melih Turan (çev.), **İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim** içinde. İstanbul: Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları, 2017, ss. 225-256.

Atılğan, Ahmet. **İslam'ın Ekonomik Politikaları**. İstanbul: Nesil Yayınları, 1996.

Atılğan, Ahmet. **Neo-Liberal Dönemde Sosyal Güvenlik**. İstanbul: Beta Yayınları, 2016.

Bakır, Abdulhalik. **Hz. Ali ve Dönemi**. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2004.

Bal, Faruk. **Arap Yarımadası'nda Ticaret Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi**. İstanbul: Beka Yayınları, 2015.

Beşer, Faruk. "Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik", **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu olarak Kur'an ve Sünnette Zekât**. İstanbul: İSAV, 2007, ss.159-188.

Beşer, Faruk. **İslam'da Sosyal Güvenlik**. İstanbul: Nun Yayıncılık, 2016.

Bey, Mehmet Cavid. **İktisat İlmi**. Ankara: Liberte Yayınları, 2001.

Bilen, Mahmut. "Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslam Ekonomisinin Konumu". **Türkiye İslam İktisadı Dergisi**. Cilt. 3, Sayı. 1, Şubat 2016, ss.17-35.

Boynukalın, Mehmet. "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, ss. 91-113.

Bozkurt, İbrahim Murat ve Melih Turan. "Toplumsal Açıdan Duyulan İhtiyaç: Zekât Otoritesi", **Uluslararası İslam Ekonomisi, Finansı ve Etik Kongresi (ISEFE'17)**. İstanbul, 29 Nisan 2017.

Certel, Hüseyin. "Psiko-Sosyal Açıdan Zekât", **Atatürk Üniversitesi İlâhiyât Tetkikleri Dergisi**. S. 13, 1997, ss. 347-359.

Chapra, M. Umer. **The Future of Economics An Islamic Perspective**. Leicester: The Islamic Foundation, 2016.

Cici, Recep. "Günümüzde İslam Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları", **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu olarak Kur'an ve Sünnette Zekât**. İstanbul: İSAV, 2007.

Credit Suisse Research Institute. **Global Wealth Databook 2016**. 2016.

Çakan, İsmail Lütfi. **Hadis Usulü**. İstanbul: MÜ İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016.

Çaklı, Sabri. **İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi**. Ankara: Gazi Kitabevi, 2009.

Çanga, Mahmud. **Kur'an Kelimelerinin Anahtarı Mu'cem'ül-Müfehres Tercümesi**. İstanbul: Timaş, 1986.

Demir, Şehmus. "Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi", **Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**. Sayı. 28, 2007.

Demirhan, Yahya. "Hz. Peygamber Döneminde Zekâtın Toplanmasında İzlenen Yol", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Uludağ Üniversitesi SBE, 2006.

- Deliser, Bilal. **Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Demirci, Mehmet. **Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar**. İstanbul: Damla Yayınevi, 2001.
- Döndüren, Hamdi. **İslam İlmihali**. İstanbul: Erkam Yayınları, 2004.
- Dumlu, Emrullah. "İslam'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 33, 2010, ss. 91-116.
- Ebu Ubeyd. **Kitab-ul Emval**. Cemaleddin Saylık (çev.). İstanbul: Düşünce Yayınlar, 1981.
- Ebu Yusuf. **Kitabu'l-Haraç**. Ali Özek (çev.). İstanbul: Hisar Yayınevi, 1973.
- Ebu Zehra, M. ve Osman Şekerci. **Uygulamalı Zekât Hukuku**. Çanakkale: Çanakkale Seramik Fabrikaları Kültür ve Araştırma Hizmetleri, 1978.
- Efe, Adem. "Mehmed Şerefeddin'in Hikmet Gazetesinde Yayımlanan 'Sosyalistler ve Bizdeki Zekât' Unvanlı Makalesi Münasebetiyle", **Muhafazakar Düşünce Dergisi**. S. 27, 2011, ss. 143-152.
- Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu. **Ekonomi Politikası**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.
- El-İsfahani, Ragıb. **Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü**. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu (çev.). İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- El-Kudat, Zekeriyya Muhammed. "Hz. Peygamber Dönemi'nde Beytü'l-mâl". Mehmet Nuri Güler (çev.). **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Şanlıurfa 1996, Sayı. 2, ss. 215-249.
- Emiroğlu, Kudret, Bülent Danişoğlu ve Binnur Berberoğlu. **Ekonomi Sözlüğü**, İstanbul: Bilim ve Sanat, 2007.
- En-Nedvi, Ebu'l Hasen Ali. **Rahmet Peygamberi**. Abdülkerim Özaydın (çev.). İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Erim, Neşe. **İktisadi Düşünce Tarihi**. Ankara: Palme Yayıncılık, 2007.
- Erkal, Mehmet. "Beytülmâl", **TDV İslam Ansiklopedisi**. C.6, İstanbul: 1994, ss. 90-94.
- Erkal, Mehmet. **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

- Erkal, Mehmet. **Zekât Bilgi ve Uygulama**. İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 2008.
- Erkal, Mehmet. "Zekât", **TDV İslam Ansiklopedisi**. C.44, İstanbul, 2013, ss. 197-207.
- Erkekoğlu, Levent Coşkun. "Seküler İktisadi Doktrinin Eleştirisi Çerçevesinde Ortadoğu-İslam Toplumunda Ekonomik Entegrasyonun Esasları", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Marmara Üniversitesi OAE, 2015.
- Erkekoğlu, Levent Coşkun. "Ortadoğu ve İslam Âleminde Ekonomik Entegrasyon Değerlendirmesi", Reyhan Doğan (Ed.), **Mezhepler, Etnisite ve Çatışma Çözümü** içinde. İstanbul: TASAM Yayınları, 2016.
- Er-Razi, Fahrüddin. **Tefsir-i Kebir**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- Eskicioğlu, Osman. **İslam ve Ekonomi**. İzmir: Çağlayan Matbaası, 1999.
- Fayda, Mustafa. "Câhiliye", **TDV İslam Ansiklopedisi**. C.7, İstanbul: 1993, ss. 17-19.
- Gazali, İmam. **Zekâtın Sırları ve Fazileti**. Harun Ünal (çev.). İstanbul: Çelik Yayınevi, 2014.
- Geçit, M. Salih. **Ekonomi ve İnanç**. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Genç, Mehmet. "İktisadî Açından Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Güman, Osman. "Zekât Nisab Değerlerinin Güncellenmesi", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Gümüş, Sadreddin. **Kur'an Tefsirinin Kaynakları**. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990.
- Günay, Mehmet. **Zekât Kitabı**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Hamidullah, Muhammed. **El-Vesaiku's-Siyasiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri**. Vecdi Akyüz (çev.). İstanbul: Kitabevi, 1997.
- Hamidullah, Muhammed. **Modern İktisat ve İslam**. Salih Tuğ (çev.). İstanbul: Yağmur Yayınları, 1963.
- Hamidullah, Muhammed. **İslam Peygamberi**. Mehmet Yazgan (çev.). İstanbul: Kitabevi, 1997.
- Hamidullah, Muhammed. **İslam Müesseselerine Giriş**. İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.

Hazıroğlu, Temel. **Katılım Ekonomisi**. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.

Hz. Ali. **Nehcü'l-Belağa**. Eş-Şerif Er-Radi (drl.). Adnan Demircan (çev.). İstanbul: Beyan Yayınları, 2006.

İbn Arabi. **Zekâtın Sırları (Fütuhat-ı Mekkiye)**. Ekrem Demirli (çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.

İbn Haldun. **Mukaddime**. Süleyman Uludağ (çev.). İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.

İbn Useymin. **Tefsir Usulüne Giriş**. İstanbul: Guraba Yayınları.

Kallek, Cengiz. **İslam İktisat Düşüncesi Tarihi**. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Kallek, Cengiz. **Sosyal Servet: İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi**. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Karakoç, Sezai. **İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü**. İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.

Kardavi, Yusuf. **İslam Hukukunda Zekât Cilt 1-2 (Fıkhü'z-Zekât)**. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1984.

Kavak, Özgür. "Klasik Fıkıh Literatüründe Zekât-Devlet İlişkisi", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Kaya, Süleyman. "Fıkhî Açından Osmanlı'da Zekât Uygulamaları", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Keskin, Mehmet, Yaşar Yiğit ve İsmail Karagöz. **Zekât İlmihali**. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

Köktaş, Yavuz. **100 Soruda Hadis Meseleleri**. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Köse, Hızır Murat. "Siyaset Literatürü ve Zekât İlişkisi", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Kösoğlu, Nevzat. **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler 4**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.

"Kur'an-ı Kerim'de Geçen Zekât Ayetleri ve Mealleri",

<http://islamiktisadi.net/index.php/2016/12/11/kuran-i-kerimde-gecen-zekât-ayetleri-mealleri/>

- Kutub, Seyyid. **İslam'da Sosyal Adalet**. İstanbul: Beka Yayınları, 2015.
- Lings, Martin. **Hz. Muhammedin Hayatı**. Nazife Şişman (çev.). İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- Madi, İpek. "Ortadoğu Dinleri Açısından *Homo Economicus*'un Analizi", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Marmara Üniversitesi OAE, 2014.
- Madi, İpek. "Homo Economicus'u Doyumsuzluk-“Açgözlülük” Aksiyomunun Semavi Dinler Perspektifinden Değerlendirmesi", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**. C. 14. Sayı. 53, 2015.
- Mardin, Şerif. "Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)", **Siyasal ve Sosyal Bilimler Makaleler 2**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- Marshall, Alfred. "*Principles of Economics*", 1890
<http://www.econlib.org/library/Marshall/marP4.html#Bk.I,Ch.IV>
- Midhat, Ahmet. **Ekonomi Politik**. İstanbul, 1879.
- Midhat, Ahmet. **İktisat Metinleri**. Erdoğan Erbay-Ali Utku (Haz.). Çizgi Kitabevi, Konya, 2005.
- Musa, Akyiğitzade. **Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde 2 İlm-i İktisad veyahud İlm-i Servet**. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Nazir, Khalid. **The Zakat Law**. Islamabad: Ammar Publications, 2002.
- Nursi, Said. **Sözler**. İstanbul: Envar Neşriyat, 2010.
- Nursi, Said. **İşarat'ül-İ'caz**. İstanbul: Envar Neşriyat, 2010.
- Nursi, Said. **Mektubat**. İstanbul: Envar Neşriyat, 2010.
- Nursi, Said. **Sünihat, Tuluat, İşarat**. İstanbul: Envar Neşriyat, 2010.
- Nursi, Said. **Şualar**. İstanbul: Envar Neşriyat, 2010.
- Nursi, Said. **Tarihçe-i Hayat**. İstanbul: Envar Neşriyat, 2010.
- Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.

- Ocak, Sümeyra. "Erken Devir İslam Mimarisinde Beytu'l-Mal (Hazine) Binaları ", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Ohannes Efendi, Sakızlı. **Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde 1 Mebad-i İlm-i Servet-i Milel**. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Orhan, Zeyneb Hafsa, Sercan Karadoğan ve Melih Turan. "Türkiye'de İslam İktisadı Tecrübesi: Teorik ve Pratik Birikimler", Sercan Karadoğan (Ed.), **İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim** içinde, İstanbul: Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları, 2017, ss. 295-328.
- Orman, Sabri. **İktisat Tarih ve Toplum**. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Orman, Sabri. "İlm-i Tedbir-i Menzil Oikonomia ve İktisat", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1993, ss. 255-300.
- Orman, Sabri. **İslamî İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine**. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Orman, Sabri. "Zekât Teşkilatlanması üzerine Bazı Genel Düşünceler", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Oxfam. **An Economy for %1**, 2017, <https://www.oxfam.org/en/research/economy->.
- Özek, Ali, Hayreddin Karaman, M. Akif Aydın ve Mehmet Erkal. **İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât**. İstanbul: İSAV Yayınları, 1984.
- Öztürk, Nazım. **İktisatta Bölüşüm**. Ankara: Palme Yayınları, 2009.
- Piketty, Thomas. **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**. Hande Koçak (çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Powell, Russell. "Zakat: Drawing Insights For Legal Theory And Economic Policy From Islamic Jurisprudence", **University of Pittsburgh Tax Review**. Vol. 7. No. 43, 2009.
- Samed, Abdus ve Lowell M. Glenn. "Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı", **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Faruk Özdemir (çev.). S. 3, 2013, ss. 251-272.

- Sarif, Suhaili. "Income Generation Through Zakat: The Islamization Impact On Malaysian Religious Institution", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. The University of Edinburgh, 2013.
- Savaş, Vural Fuat. **Politik İktisat**. İstanbul: Beta, 2016.
- Salihoğlu, Mahmut. "Zekât (Diğer Dinlerde) ", **TDV İslam Ansiklopedisi**. C. 44, İstanbul: 2013, ss. 207-209.
- Selik, Mehmet. **100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1988.
- Soylu, Ali. **Kur'an'da Servet Dağılımı**. İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- Sudi, Süleyman. **Defter-i Muktesid (Osmanlıda Vergi Düzeni)**. Mehmet Ali Ünal (haz.), Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008.
- Sülün, Murat. "Kur'an'da Zekâtın Kavramsal Çerçevesi ", **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu olarak Kur'an ve Sünnette Zekât**. İstanbul: İSAV, 2007.
- Şeker, Cihat. "Yahudilikte Sadaka", **Marife Dergisi**. 2014, ss. 83-104.
- Şensoy, Necdet. "Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât Malezya Zekât Sandığı Örneği", **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu olarak Kur'an ve Sünnette Zekât**. İstanbul: İSAV, 2007, ss. 85-114.
- Şeşen, Ramazan. **Salahaddin Eyyübi ve Devlet**. İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Tabakoğlu, Ahmet. "Bir İlim Olarak İslâm İktisadı". **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**. Sayı. 16. Ekim 2010.
- Tabakoğlu, Ahmet. "İslam İktisadı Metodolojisi", **İslami İlimlerde Metodoloji (Usul) Meselesi 1**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Tabakoğlu, Ahmet. **İslam İktisadı Toplu Makaleler II**. İstanbul: Kitabevi, 2005.
- Tabakoğlu, Ahmet. "İslam İktisadı ve Modern Kapitalizm", **Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı**. Ankara: Konrad Adenauer Stiftung, 2011, ss. 91-134.
- Tabakoğlu, Ahmet. **İslam İktisadına Giriş**. İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- Tabakoğlu, Ahmet ve Melih Turan. "Türkiye'de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Toptaş, Mahmut. **Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri 5**. İstanbul: Cantaş Yayınları, 1997.

Tuğ, Salih. **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1984.

Tuğ, Salih. "Zekâtın yeniden merkezileşmesi", **İslam Medeniyeti Dergisi**. İstanbul: İrfan Matbaası, 1973.

TÜSEV. **Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Araştırması**. 2016, http://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/turkiyede_bireysel_bagiscilik_ve_hayirseverlik.pdf (25 Mayıs 2017).

Walberg, Eric. **Post Modern Emperyalizm**. Nurdan Soysal (çev). İstanbul: Say Yayınları, 2014.

Yavuz, Ayşe. "Hz. Peygamber'in Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabiler", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Selçuk Üniversitesi SBE, 2011.

Yavuz, Yunus Vehbi. **İslam'da Zekât Müessesesi**. İstanbul: Feyiz Yayınları, 2008.

Yazgan, Turan. **Sosyal Güvenlik Açısından Zekât**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1987.

Yeniçeri, Celal. **Hz. Muhammed'in Yaşadığı ve Yön Verdiği Hayat**. İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV, 2007.

Yeniçeri, Celal. **İslam'da Devlet Bütçesi**. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1984.

Yıldırım, Selçuk. **Sahabe Hayatından Hidayet Öyküleri 1**. İstanbul: Zafer Yayınları, 2016.

Yücel, Fatih. "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri", **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Zaim, Sabahattin. "İslâm Ekonomisi ve İslâm Ülkeleri İşbirliği Sahasında Son 50 Yılda Gelişmeler". **İş Ahlakı Dergisi**. Cilt. 3, Sayı. 5, Mayıs 2010, s. 125-143.

"Zekâtın Çarpan Etkisi", <http://islamiktisadi.net/index.php/2017/03/08/zekatin-carpan-etkisi/>

İNTERNET KAYNAKLARI:

<http://www.econlib.org/library/Marshall/marP4.html#Bk.I,Ch.IV>

<http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/110430/Egypt/Politics-/Egypts-ElSisi-orders-formation-of-Zakat-charity-fu.aspx>

<https://www.gazt.gov.sa>

https://www.gazt.gov.sa/dzit_logon/Menultems.jsp?menu_id=zakatregulations&menu_grp=lawsbylaws&ume.logon.locale=en

<http://www.jordan.gov.io>

<http://kutsal-kitap.net/>

http://www.puskasbaznas.com/images/outlook/Indonesia%20Zakat%20Outlook2017EN_PU_SKASBAZNAS.pdf

<https://www.zakat.org.lb/pages/en/about-us#tab-Zakat-Fund-in-Brief-1>

https://www.zakatfund.gov.ae/zfp/web/page_zakatfoundation.aspx

http://www.zakat-chamber.gov.sd/english/files/legislation_zakat_%202001.pdf

<http://www.zakathouse.org.kw/index.aspx>

<https://www.zakat.org.lb/pages/en/about-us#tab-Zakat-Fund-in-Brief-1>